

CONFERENCE OF ENGLAND

SCIENCE AND
PEDAGOGY IN THE
MODERN WORLD:
PROBLEMS AND SOLUTIONS

2023

IN VOLUME #1
ISSUE#5
May

Google Scholar

www.woconferences.com

EDITORIAL

Editor: Dr. Huseynov Rasim Kochari

Associate Professor of Physics, Ganja State University, Ganja city Republic of Azerbaijan

Editor: Dr. Mohd Ashaq Malik

Assistant Prof of Botany, Govt. PG College, Rajouri, J&K, India /President/ founder, Attitude Change International, Darhal Malikan, J&K, India

Editor: Dr. Madona Keadze

Associated Professor, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Georgia

Editor: DR. Jimmy Bernabe Maming

Acting College President / Administrator, MALAY COLLEGE, Philippines

Editor: Wegayehu Enbeyle

Lecturer of Biostatistics and Multi-activities coordinator at Mizan-Tepi University , College of Natural and Computational Sciences, Ethiopia

Editor: Bernardo K. Gumarang jr

College Instructor at Isabela State University Cabagan Campus. Philippines

Editor: DR. Shauli Mukherjee

Global Thought Leader, Director & Dean of Adamas University, India

Editor: Koriyev Mirzohid Rustamjonovich

PhD in geographical science, Lecturer of the Department of Ecology, Namangan State University, Uzbekistan

Editor: Dr.Maia Burdiashvili

Assistant-professor, Department of History, I. Gogebashvili Telavi State University, Telavi, Georgia

SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Editor: Rosa M. Batista Canino

***Vice rectorado de Empresa, Emprendimiento y Empleo,
ULPGC***

rbatista@dede.ulpgc.es

Editor: [Farhod Ahrorov](#)

***Professor, Samarkand Veterinary Medicine Institute,
Uzbekistan***

admin@geniusjournals.org

Editor: [Nooraini Youp](#)

***Open University Malaysia, Director Taiping Learning Center,
Doctor of Philosophy in Management***

nooraini_youp@oum.edu.my

Editor: [Hadion Wijoyo](#)

***Associate Professor, High School Informatics, and Computer
Management Dharmapala Riau, Indonesia***

hadion.wijoyo@lecturer.stmikdharmapalariiau.ac.id

Associate Professor, University of Molise

fradivi@unimol.it

Editor: [Makhabbat Ramazanova](#)

***[Assistant Professor at Universidade Portucalense \(UPT\), PhD
in Tourism](#)***

admin@geniusjournals.org

№	TABLE OF CONTENTS	
1	A CHANGE FROM CLASSROOM TO DISTANCE LEARNING: PLUSES AND RESTRICTIONS SH. S. SIROJIDDINOVA RAHIMBERDIYEVA SHOZHODA SHERZODOVNA	6
2	НАСТОЯЩИЙ ПАТРИОТИЗМ Мамуров Хумоюн Боходиржон угли	10
3	TALABALARDA IJODKORLIK KO'NIKMALARNI JISMONIY TARBIYA VA SPORT ORQALI SHAKLLANTIRISH Avazbadalov Shavkatbek Muratovich	17
4	DASTURLASH TILLARIDA PARALLEL HISOBLASH MODELLARI. Muxammadjonov Sodiqjon Sobirjon o'g'li	22
5	TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS AND ABILITY Rahmatova Fatima Ganieva	30
6	KUCHLI <i>m</i> – SUBGARMONIK FUNKSIYALARNING CHETLATILADIGAN MAXSUSLIKTO'PLAMLARI HAQIDA. Quryozov Dostonbek Baxodirovich, Bekchanov Sardor Ergash o'g'li	34
7	APPLICATION OF VECTORS TO SOME COMPLEX PROBLEMS Yarmetova Mukaddas Ruzimovna, Saidova Aziza Yuldash qizi	43
8	4-СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ КЎНИКМАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ Шарипова Гулой Олимбоевна	47
9	ALIBEK RUSTAMIY - MANBASHUNOS OLIM I.N.Nurmuxamedova	53
10	SURXONDARYODA VILOYATIDA UCHRAYDIGAN ZULUKLARNING BIOEKOLOGIYASI Raimova Feruza	59
11	MULTIFILMLAR BOLANING RUHIYATIGA QANDAY TA'SIR QILADI? Sobirova Shohida	63
12	BOJXONA ORGANLARI FAOLIYATINING	67

	OSHKORALIGINI TA'MINLASHDA AXBOROT XIZMATINING O'RNI Aslanova Firuza Baxshilloevna	
13	ENSURING THE RIGHT TO PRIVACY IN CYBERSPACE: THEORETICAL AND LEGAL AND SOCIAL ASPECTS Abdulkhamidova Khadichabegim Ulugbek qizi, Allayorov Jaxongir Tashpolatovich	76
14	XORAZM VOHASI ANTIK DAVR YODGORLIKLARINING ARXEOLOG OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI <i>Tajimuratov Doniyor Baxromovich</i>	80
15	VOYAGA YETMAGAN YOSHLAR ORASIDA HUQUQBUZARLIKNI OLDINI OLISH PROFILAKTIKASINI YARATISH ZARURATI Abdusattorova GulyorB Sotvoldiyev Faxriddin	85
16	MUSULMON OLAMIDA DINSHUNOSLIK FANINING RIVOJLANISHI Egamov Orifjon Adilbekovich	91
17	VOLEYBOLCHILARNING XUJUM TAKTIKASI ASOSLARI Odilova Feruza Valijon kizi	95

**A CHANGE FROM CLASSROOM TO DISTANCE
LEARNING : PLUSES AND RESTRICTIONS**

SCIENTIFIC SUPERVISOR: SH. S. SIROJIDDINOVA

STUDENT: RAHIMBERDIYEVA SHOZHODA SHERZODOVNA

GROUP: 2105

ABSTRACT

The article considers betterment of technology, the demand for teaching ways of education. Distance education, which is difference from tradition learning, the convenience offers by studying online transcending limitation time and place. Both learning techniques have their advantages and disadvantages. The benefits of the researcher goals to discuss history and opportunity of distance learning, literature of distance learning, express of the study to learners and teachers. Differences between face to face and online learning, which studying from home where learners and teachers are physically distant whereas classroom learning in which the learners and teachers work under one roof.

KEY WORDS: distance learning, education, history, advantages and disadvantages, teachers, students.

INTRODUCTION

Distance learning has become an important part of the educational world, where students gain instruction through online classes, video recordings, or other technology. It enables people to take education without having to be physically present in a classroom. Distance learning programs can be convenient to obtain more education. Distance learning today takes place using the Internet, readily approachable for the majority learners in their homes or at facilities. Distance learning can use other technological ways such as television, DVDs and printable materials. Online programs rarely receive plus of a number of appearing technologies to make keeping in touch and efficiently communicating ideas and

more effectively than before and students find themselves using conversational videos and lessons [Velasenko and Bozhok, 2014].

HISTORY OF DISTANCE LEARNING

Although now there has been discharge of distance learning, especially due to the new technologies available, the origin of distance education can be traced back to about 100 years ago (Birnbbaum 2001, Hanson et al 1997). These types of consignment methods and media used as distance learning began to grow as a form of education. Early distance education courses worked first and second generation communication technologies. First generation (1850 to 1960) was technology and include of print and radio and television. Second generation (1960 to 1985) distance education uses multiple technologies without computers. Moore (1990) sees the success of distance education the satisfy of the dialog between teacher and student and the benefit of the communication system in an educational process.

EVIDENCES OF DISTANCE LEARNING EFFECTIVNESS

Distance education is similar to a traditional form of education has been a debated topic, large amounts of previously unreachable information, research has made paces in studying the interaction between educational and distance learning technologies[2,2].Distance learning courses should be carefully designed for specific aims and developed before the start of the course. It is significant to use ways to visualize ideas and theories to be provided to distance learners.

ADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING

Distance education is the best choice for every student to pursue a school and university program. Distance education might learn it from anywhere and at any time. Even if your course is provided by an international school and university and students could get receive to course material if student are a citizen a another nation. The fee of a distance education degree may more accessible than the fee of often get degree. Students are looking for economically ideas can go for a distance education program. Students can study wherever they have entrance to a computer

and internet. The course offered a distance learning centers are cheaper than the courses attended at traditional learning centers[Brown 2017]. Learners will have to follow a begin schedule of learning the timetable of the school if they are following traditional program of learning. Many types of distance education permit learners to set learning schedule as their comfort without a regular timetable of learning. Distance learning program offers them convenience to study their course learning. There's no time wasted in going to and from school and university, no time wasted waiting for a bus or taxi. In a distance learning program, your classroom is right in their room and the study material on their desk and the email.

DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING

Distance learning provides more people opportunity to attain higher education. There are no faculty around for face to face with classmates who can help with persistent reminders about undecided assignments. Students need to keep yourself motivated and focused if they want to complete their distance learning course. If student have any hesitation then they have to clear yourself without taking help from their teacher and friends and they can not talk to friends and other classmates that they do in college course. Any student look for enroll for a distance education program needs to fund in a variety of equipment consist of computer and webcam. Learners will often be studying solely and they miss the social physical interaction that attend a traditional classroom. The lack of physical relation in the educational process may cause problems, including degree of blazing and isolation. Distance learning limits students to classes and learning materials are based online. Learners have trouble with assignments or questions about theme whereas in a traditional class it is common simple to talk to the instructor before or after classroom and timetable meetings online at any time.

THE METHOD OF STUDY BOTH TEACHERS AND LEARNERS

The new generation is close with technology so they won't be satisfied with traditional methods of learning. Many opportunity can be used to help them learn

effectively. They learn using many materials and online courses that are designed for active learning. Many types of teaching helps instructors to teach at home and begin their own teaching hours. Teachers access their virtual educate session from computers anywhere in the world. Learners apply any type of distance learning program, they had better carefully consider these actions in order to be sure they will be getting an education that meets strengths, career , goals.

REFERENCES

1. Vlassenko, L., & Bozhok, N. (2014). Advantages and disadvantages of distance learning. National University of Food Technologies, Ukraine
2. Birnbaum, B. (2001). Foundations and practices in the use of distance education. Lewiston, NY: Edwin Mellon Press
3. Brown, C. (2017). Benefits of distance learning. Retrieved from <https://www.eztalks.com/elearning/benefits-of-distance-learning.html>

НАСТОЯЩИЙ ПАТРИОТИЗМ

Мамуров Хумоюн Боходиржон угли

Аннотация: В данной статье анализируется процесс эвакуации детей-сирот из России, Украины и Белоруссии в Узбекистан во время войны. Рассматривается организация устройства и обеспечения необходимым прибывающих детей, а также динамика изменения численности детских домов и интернатов в Узбекистане. Описывается помощь сотрудников детских домов и медработников в эвакуации детей-сирот из блокадных городов. Рассматривается массовый характер принятия эвакуированных детей в семьи и безвозмездная помощь коллективов трудящихся Узбекистана. В результате благодаря помощи руководства республики и толерантности народа Узбекистана, жизни сотен тысяч детей были спасены.

Ключевые слова: эвакуация, дети войны, эвакуационный пункт, Узбекистан, толерантность, гуманизм, детские дома, интернаты

Узбекистан внес значительный вклад в победу над фашизмом во время Второй мировой войны. В годы войны Узбекистан стал одним из крупнейших центров промышленности и сельского хозяйства в Советском Союзе. В Узбекистане было создано несколько оборонных заводов, которые производили военное снаряжение, в том числе автомобили, танки, самолеты и другую технику. Также в Узбекистане было организовано производство важных продуктов питания, которые поставлялись на фронт.

Более 1,5 миллиона узбекистанцев участвовали в боях Второй мировой войны на разных фронтах. Большинство из них были призваны на фронт, но некоторые добровольно пошли на службу. Узбекистанские солдаты и офицеры проявили смелость и героизм в битвах за освобождение городов, сражаясь на фронтах в Европе, Азии и Африке. Более 200 тысяч узбекистанцев были убиты в боях во время войны.

Узбекистан также стал местом для эвакуации населения и промышленных предприятий из других регионов Советского Союза, которые находились под угрозой наступления фашистских войск. В Узбекистане были созданы условия для приема и размещения эвакуированных людей и предприятий, что позволило сохранить их производственные мощности и важные кадры.

5 июля 1941 г. принято решение СНК о переселении населения прифронтовой полосы в союзные республики на основании постановления «О мерах по переселению населения в период войны». На основании этого постановления в ноябре 1941 г. было принято постановление ЦК СНК Узбекской ССР и ЦК КП Узбекистана «О переселении детей, переселенных из прифронтовых мест». . В связи с решением в Ташкенте был создан «Центральный пункт эвакуации детей»¹. Этот пункт организовал свои отделения во всех городах и районах республики. Задачей отдела был прием, расселение и обеспечение продовольствием, одеждой, медицинской помощью и выполнением других задач переселенного населения.

С предложением Б. П. Пешковой будет создана адресная стойка, которая будет учитывать детей, находить их и размещать. На адресную таблицу возлагалась обязанность точно фиксировать детей, взятых на частное воспитание, кому и когда они были отданы, чья это фамилия, адреса детей, взятых на коллективное воспитание, и другие сведения. 4 февраля 1942 г. в газете «Правда» писали, что это «святое, благородное, истинно патриотическое дело». Детский писатель К. Чуковский писал в 1942 году: «Это не патриотизм за материнской любовью, это настоящий патриотизм».

В январе 1942 года в Ташкенте состоялось собрание активных и общественных женщин. На этом собрании было принято обращение ко всем женщинам Узбекской ССР. В обращении было сказано, что пусть каждая рабочий, колхозник, служащий, интеллигентская семья, каждое предприятие,

¹ Узбекистан в годы Великой Отечественной войны. Ташкент: Фан, 1966. С. 161.

колхоз и совхоз примут активное участие в их устройстве и воспитании эвакуированных детей со фронта².

Вдохновлённых от обращения оказалось много семейств. Одним из которых были Шоахмад Шомахмудов, кузнец артели Тельманном Октябрьского района города Ташкента, и его жена Бахри Хола Акрамова. Они удочерили сначала 8-летнюю русскую девочку по имени Рая, затем 6-летнюю Соню, 7-летнюю старушка Маша и 5-летний Федя. Бахри Хола усыновил ребенка из Пскова в тяжелом состоянии. Мальчик не знал ни своего имени, ни фамилии. Его назвали Хаджимурад. Эта интернациональная семья не переставала расширяться. В этой семье поселились 12-летний Рафик и 10-летняя Мунаввара, привезенные из РСФСР. 2-летние Алик, Маша, Володя, Аддик и Маликаханы также нашли любовь в доме Шоахмада Шомахмудова и тети Бахри. Они воспитали 15 детей разных национальностей честными, трудолюбивыми, горячими патриотами. Гуманизм семьи Шомахмудовых вдохновлял советских людей на фронте и в тылу. Они получили много писем, телеграмм и различных подарков³.

Одну из телеграмм семье Шамахмудовых написал старший лейтенант Левицкий. В нем: «Дорогой Шоахмад отец Шомахмудов! Ваша благородная служба вдохновляет нас, фронтовиков, с огромной силой сокрушить проклятых захватчиков. Прошу принять от меня помощь в размере четырехсот сумов. Обещаю присылать эту сумму помощи каждый месяц...». Таких писем с фронтов отправляли бесчисленно. Во всех письмах хвалился героизм, гуманизм семьи Шомахмудовых.

Патриотическое мужество этой любящей семьи, слава о которой разнеслась по всей стране, было высоко вознаграждено советским правительством. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 24 августа 1955 года награждены орденом «Знак Почета». Б. 20 июня 1968 года

² Иноятова Д.М. Помощь узбекистанцев эвакуированным детям войны

³ Турдиев С. Улуғ Ватан уруши йилларида Ўзбекистон меҳнаткашларининг Кўчириб келтирилган болаларга ғамхўрлиги. Т,1987 год. С. 26

Акромовой было присвоено звание «Героиня-мать» и «Почетный Знак» Президиума Верховного Совета СССР. Мужество семьи Шомахмудовых В мае 1982 года в Ташкенте был установлен памятник дружбе народов СССР.

Героизм семьи Шомахмудовых был не единственным. Бахрия ая Ашурходжаева, пожилая член колхоза «XVIII партвойлок», и ее муж Турди Ахун в годы Великой Отечественной войны воспитали 22 детей разных национальностей. Б. до Великой Отечественной войны Ашурходжаева вместе со своими 3-мя детьми воспитывала нескольких детей. Перед началом войны она выдала замуж 4 своих дочерей и отправила 5 своих детей на защиту Родины. Возвратившийся с войны инвалид Хамид Самадов из Каттакургана (Самарандская обл.) приютил 13 детей, колхозница Фатима Касимова взяла в свою семью 10 детей и обогрела всех теплом своего сердца. Таких примеров было множество, что свидетельствует о сознательной участии народа, беспредельной готовности помочь людям всем, чем можно в столь трудное военное время⁴.

Среди людей, которые взяли под свою воспитанию эвакуированных детей был Первый секретарь ЦК Компартии Узбекистана У. Юсупов и его супруга Ю.Л. Степаненко. Они удочерили девочку по имени Фаина, эвакуированную из Ленинграда. Помимо Фаины, в годы войны на их попечение взяты еще 3 девочки.

В конце 1942 г. в целом по республике было усыновлено 5542 ребенка (из них 4672 в городах и 870 в сельских районах). При этом, 98,5% семей не получали пособия в размере 50 руб. в месяц, установленного от 23 января 1942 г. Дело в том, что эти семьи оформляли опеку над детьми как членов своей семьи и совершенно добровольно отказывались от каких бы то ни было государственных пособий⁵.

⁴ Бабаджанов Х.Б. Эвакуация детей в Узбекистан: условия, проблемы и помощь (1941-1945). Алматы, 2012. С. 157.

⁵ ЦГА РУз, ф.- 94, оп. 5, д.4217, л.1.

Ещё важной проблемой было охрана здоровья эвакуированных детей. В санаториях Узбекистана получали лечение в течение 1942 г. 4 тыс. эвакуированных детей, в 1943 г. 10 тыс. В сравнении в 1937 г. на восстановление здоровья ослабленных детей было израсходовано 33 млн. рублей, то в 1941 г. - 75,5 млн руб., а в 1943 г. - 107 млн рублей⁶

Основным вопросом эвакуированных детей было воспитание детей. В связи с этим в Узбекском ССР в годы войны были созданы дома для приюта детей. Детские учреждения стали основной формой воспитания и приюта детей, эвакуированных с фронта. С 1 сентября 1941 г. по 1 октября 1942 г. в Узбекскую ССР было эвакуировано 78 детских домов и 43 тыс. детей. 50 детских домов сохранились самостоятельно. Четыре из них были размещены в Самаркандской области, 9 – в Наманганской области, 5 – в г. Ташкенте, 13 – в Андижанской области, 10 – в г. Фергане, 9 – в Бухарской области⁷.

28 детских домов были распределены и переданы действующим детским учреждениям, школам-интернатам и другим детским учреждениям, коллективному и индивидуальному воспитанию. Юношей и девушек 17-18 лет направили на промышленные предприятия, в колхозы и совхозы, профтехучилища, в детские сады и ясли направили 15 108 детей, в том числе 5 500 детей работали днем и ночью.

Проблема эвакуированных детей с эвакуации и с приютом не завершалась. Надо было также сохранить связь эвакуированных детей с родственниками. В связи с этим Советская правительство приняла ряд жизненных мер. Важными из которых были организация почтовых связей, организация встреч родственников с эвакуированными детьми и тд.

В годы Великой Отечественной войны детей раннего возраста эвакуировали не только из братских республик Узбекской ССР, но и из зарубежных стран, которые были вовлечены в войну и были оккупированы гитлеровской Германией.

Испанских мальчиков и девочек привозили в республику и помещали в специально организованные приюты и интергаты. Весной 1942 года в центре Вобкентского района был создан польский детский дом. Основа содержания польских детей осуществлялась за счет долгов, предоставленных Советским государством. Всего в годы Великой Отечественной войны на территории Узбекской ССР было создано 17 польских детских домов.

⁶ ЦГА РУз. Ф. Р-837, оп. 32, д. 3691, л. 32

⁷ ЦГА РУз, фонд 94, опись 5. д.4697, л.57.

В 1945 году из бюджета Наркомата просвещения Узбекской ССР на ремонт зданий, где живут польские дети, было выделено 700 тысяч сумов.

После победоносного окончания Великой Отечественной войны эвакуированные польские дети были благополучно возвращены на родину вместе со своими учителями.

В то время перед отъездом Ружа, представитель правительства польского национального единства, сказал: «Проходят годы... Дети, усыновленные для Польши, для жизни и счастья, вырастают и становятся взрослыми. Но они никогда не забудут доброту советского народа...», – поблагодарил он⁸.

Итак, можно сделать вывод, что эвакуация детей во время Второй мировой войны была одним из самых значимых и масштабных событий в истории Советского Союза. Более 1,5 миллиона детей были эвакуированы из своих домов в другие регионы, в том числе в Узбекистан.

Судьба этих детей была разной, но в целом эвакуация оказалась спасительной для многих из них, которые были спасены от голода и насилия, происходивших на территории, захваченной нацистской Германией. В Узбекистане многие дети оказались в приемных семьях или детских домах, а некоторые из них стали успешными людьми, занимая высокие посты в науке, культуре и политике.

Однако, не все дети смогли вернуться к своим родителям, так как многие из них погибли во время войны. Многие из этих детей были отправлены в другие страны, чтобы продолжить обучение и начать новую жизнь.

Сейчас, после многих лет, прошедших с тех пор, как эти события произошли, историки исследуют историю эвакуации детей во время Второй мировой войны, включая судьбу детей, которые были эвакуированы в Узбекистан. Их исследования показывают, что эвакуация была необходимой мерой, которая спасла многие детские жизни в тяжелые времена войны.

---

⁸ Турдиев С. Улуғ Ватан уруши йилларида Ўзбекистон меҳнаткашларининг Кўчириб келтирилган болаларга ғамхўрлиги. Т,1987 год. С. 67

Таким образом, судьба эвакуированных детей в Узбекистане была очень разнообразна, но в целом эта эвакуация оказала положительное влияние на их жизнь и спасла многие детские жизни в тяжелое время войны. Сегодня мы должны помнить об этих событиях и уважать память о детях, которые потеряли своих близких во время войны. Это важно для сохранения нашей исторической памяти и осознания того, как важно заботиться о детях в любое время и в любых обстоятельствах.

Список использованных литератур

1. Узбекистан в годы Великой Отечественной войны. Ташкент: Фан, 1966. С. 161.
2. Турдиев С. Улуғ Ватан уруши йилларида Ўзбекистон меҳнаткашларининг Кўчириб келтирилган болаларга ғамхўрлиги. Т,1987 год. С. 67
3. Иноятова Д.М. Помощь узбекистанцев эвакуированным детям войны
4. Бабаджанов Х.Б. Эвакуация детей в Узбекистан: условия, проблемы и помощь (1941-1945). Алматы, 2012. С. 157.
5. ЦГА РУз, ф.- 94, оп. 5, д.4217, л.1.
6. ЦГА РУз. Ф. Р-837, оп. 32, д. 3691, л. 32
7. ЦГА РУз, фонд 94, опись 5. д.4697, л.57.

**TALABALARDA IJODKORLIK KO‘NIKMALARNI JISMONIY
TARBIYA VA SPORT ORQALI SHAKLLANTIRISH**

Avazbadalov Shavkatbek Muratovich

Andijon davlat universiteti, jismoniy madaniyat fakulteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada muallif tomonidan talabalarda ijodkorlik ko‘nikmalarni jismoniy tarbiya va sport orqali shakllantirish to‘g‘risida fikr muloxazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: talabalar, ijodkorlik ko‘nikmalari, jismoniy tarbiya va sport, sog‘lom turmush tarzi, ijodiy qobiliyat, pedagog, kreativ fikrlash.

KIRISH

Bugungi globallashuv davri oliy ta‘lim tizimi talabalarida mustaqil va kreativ fikrlash, samarali, maqsadli o‘ylash hamda izlanishlar olib borish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish orqali malaka xosil qilish, har bir pedagog xodimning oldiga ta‘limning innovatsion g‘oyalaridan samarali foydalanish vazifasini qo‘yadi.

Ma‘lumki, ta‘lim jarayonida talabalarda jismoniy qobiliyatlarini namoyon qilish va rivojlantirishda, ularda yangi bilimlarga intilish, izlanishlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish katta ahamiyatga ega.

Avvalombor, talabalar jismoniy tarbiya fani bo‘yicha yangi bilimlarni, o‘tkazilayotgan yangi ilmiy tadqiqotlar, ma‘ruza mashg‘ulotlar xamda amaliyotlar orqali bilib olishlari kerak bo‘ladi.

ASOSIY QISM

Tarixga nazar tashlaydigan bo‘lsak, qadimgi sharq quldorlik davrida ba‘zi - Misr, Suriya, Vavilon, Eron, Xindiston va Xitoy kabi davlatlar kishilik tarixidagi eng qadimgi, sinfiy jamiyatlar orasida bo‘lishganligini ko‘rishimiz mumkin. Xukmron sinflar ibtidoiy jamoa tuzumi sharoitlarida odamlarning mexnat faoliyat jarayonida vujudga kelgan va rivojlanib borgan ko‘pgina jismoniy tarbiya elementlaridan ham keng foydalanishgan. Mexnat faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan va ko‘pincha sexrgarlik xarakatlari xarakteriga ega bo‘lgan turli-tuman o‘yinlar, raqslar hamda

musobaqalar barcha qadimgi SHarq davlatlarining ozod aholisi o'rtasida keng tarqalgan. O'sha davlarda xalq orasida turli xil harbiy-jismoniy mashq turlari ham keng tarqalganligi qadimgi arxeologik topilmalarda o'z aksini topgan. Arxeologlar topilmalarida Qadimgi Misrning ko'p sonli yodgorliklarida, o'sha davr aholisi kurashga, qilichbozlikka doir mashqlar, qo'p sonli akrobatik mashqlar, raqs elementlaridan iborat jismoniy mashqlar, koptok o'ynash mashqlari va xokazolarning tarqalganligidan dalolat beradi.

XXI asrga kelib, dunyo miqyosida, shuningdek O'zbekistonda Jismoniy tarbiya va sportning oxirgi 10-yilda juda katta natijalarga erishganligi, hamda jismoniy tariya va sportga inovatsion texnologiyalar joriy etilayotganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi.

Albatta, yutuqlar o'zimizniki biroq, tan olish kerakki bu holat yurtimizning barcha xududlarida birdak to'la rivojlanib bo'lgan deb ayta olmaymiz. CHekka-chekka xududlarda xali hamon bu jarayon muammo bo'lib kelmoqda.

Misol tariqasida Taekvondo sport turiga yaqin yillar davomida elektronika tizimi kirib borganini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Taekvondo sportining bir qancha o'zgarishlar va texnik-texnologik jixatidan rivojlanishlariga o'z hissasini qo'shib kelayapti. Albatta, bu juda quvonarli holat. Ammo, bunday rivojlanishlar yuqorida aytib o'tganimiz kabi yurtimizning barcha xududlarida amalga oshmay qolmoqda. Taekvondodagi maxsus himoya vositalari ikki hil tusga kelib qoldi, ya'ni oddiy va elektronika chiplari o'rnatilgan ximoya kiyimi. SHunga ko'ra, chekka xududlarimizda qaysidir ma'nodagi mablag' muammolari, bunday maxsus kiyimlarni sotib olishga qiyinchiliklar tug'dirayotganiga guvox bo'lishimiz mumkin.

YUrtimizning chekka xududlarida ham o'quvchi bolalar qisman bo'lsada musobaqadagi jarayonni his qilishlari uchun, oddiy maxsus himoya vositalari orqali ham rivojlantirishimiz mumkin, albatta. Bunday holatlarda kompyuter texnologiyalaridan foydalanishimiz kerak bo'ladi. Masalan: ochkolarni chiqaradigan maxsus dasturlar (tablo) mavjud. Bunda yon tomonda o'tiradigan

hakamlar musobaqadagi kurashish jarayonini jonli ravishda kuzatib borishadi va referlar orqali jangchi olgan ochkolari bosh hakamga etkazilib turiladi. SHunda bosh hakam kompyuteridagi dastur orqali ochkolar sonini muntazam ravishda nazorat qilib borishi mumkin. Albatta, bu jarayon musobaqaning to'la adolatli o'tishini ta'minlab bera olmasada, bolalarni qisman bo'lsada elektronikada ishlash, uni qanday va qay darajada to'g'ri bajarish kerakligini his qilgan xolda bilish jarayonlarini oshirib boradi.

Darhaqiqat, talabalarda izlanish, ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda, mana shu yuqorida ko'rsatib o'tilgan metodning ahamiyati ham sportchi bolalar uchun anchagina ko'mak vazifasini bajara oladi.

YUqorida keltirib o'tilgan misollarning barchasiga qo'shimcha ravishda, ta'lim sohasida jismoniy tarbiya fani mavjudligini ta'kidlash kerak. Masalan ba'zi davlatlarda, ushbu fan boshlang'ich va o'rta maktablarda ham o'qitiladi. Birinchi holatda, perseptual o'yinlar, turli sport intizomlariga kirish yoki tanani ifodalashga qaratilgan. Ammo, o'rta maktabda o'quvchilar sog'lom turmush tarziga ega bo'lishlari, qiyinchiliklarni engib o'tishni o'rganishlari, o'z tanalarini qabul qilishlari va jismoniy xususiyatlarini yaxshilashlari muxim ahamiyatga ega. SHunday qilib, boshqa sport turlarini rivojlantirishga intilish, jamoada birgalikda ishlashga, raqobatlashishga va hatolarini tan olishga o'rganadilar.

Bundan tashqari jismoniy tarbiya va sportning turli xil oqimlarini yo'nalishiga qarab aniqlab olishimiz mumkin. Bular umumiy va oliy ta'lim tizimlaridir. Jismoniy tarbiya kasalliklarning oldini olish maqsadida, sog'liqni saqlash vositasi sifatida xam qaraladi.

Har bir sportchida mehnat faoliyatining ijodiy jihatdan yondashishi muhim ahamiyat kasb etgani sababli, mazkur talab muhim pedagogik talab hisoblaniladi. Talabalar mehnat faoliyatining qaysi turiga jalb etilmasin, unda aqliy va jismoniy mehnatning uyg'unlashuviga erishish uchun, aynan mana shu jarayonning ichki qismiga nisbatan ijodiy yondashish tushunchasi singdiriladi. Albatta, buning uchun ham barcha shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Mehnat faoliyatini tashkil etish

jarayonida, uning har bir bosqichida talabaga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, maslahat berish to‘g‘ri deb hisoblanilavermaydi. Aksincha, eng, avvalo, sportchiga topshiriqni berish chog‘ida uni qanday bajarilishini tushuntirish, shuningdek, o‘rni kelganda bajarib qo‘rsatish, mehnat jarayonida esa o‘quvchining mustaqil fikrlash, mustaqil ijod va qaror qabul qilish imkoniyatlarini yaratib berish mas‘uliyati yuklanadi. Talaba mehnati orttirilgan tajriba asosida, shuningdek vazifalarining o‘z vaqtida bajarilishi, ijodiy xususiyatni kasb etilishiga sababchi bo‘la oladi. Aynan shu holat talabada qiziqish uyg‘otadi, unda mehnatga nisbatan muhabbat, ijodiy munosabatni uyg‘otadi.

Talabalarni ijodiy mehnatga o‘rgatish, shuningdek yo‘naltirishda, oliy ta‘lim tizimi muassasalarida tashkil etiladigan sport to‘garaklari alohida ahamiyatga ega. Bunday to‘garaklar faoliyati talabalar ahlini, jismoniy tarbiya sohasidagi ijodkorligini o‘stiradi. Mehnat faoliyatini tashkil etishga qo‘yilayotgan talablar bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq holda qo‘llansa, ijobiy natijalar beradi.

YUrtimizning har bir chekka hududlarida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantira olishimiz uchun, avvalo, yoshlarning o‘zlari uy sharoitida mustaqil ravishda ijodkorlik jihatlarini namoish eta olish qobiliyatlarini uyg‘ota olishimiz kerak. Ma‘lumki, jismoniy tarbiya va sportda nostandart jixozlar degan tushuncha mavjud. Unga ko‘ra shug‘ullanuvchilar o‘z ichki imkoniyatlardan foydalana olishlariga ijodiy yondashishiga o‘rtatish kerak bo‘ladi. Buning uchun esa xar bir talaba o‘zi shug‘ullanadigan sport anjomlarini ajrata bilishi darkor. Misol tariqasida og‘ir atletika sport turi bilan shug‘ullanadigan sportchilar uy sharoitida yasay oladigan anjomlari: gantel, (tosh), shtanga, gruz va hokazolar.

Avvalo, gantel yasashimiz uchun, ikki dona bo‘shagan bo‘yoq qutisini olamiz, metal bo‘lagini esa quti ichidan o‘tkazib, ikki yon tomonda ulanib turgan quti ichini to‘ldirish uchun, esa sement yoki shunga o‘xshash turli xildagi istalgan qorishmalardan foydalanishimiz mumkin. YOki bo‘lmasa, shunga o‘xshash misollardan yana biri gruzilo yasash (jarayoni)... Bunda bizga ma‘lum bir miqdordagi og‘ir yuklarga chidamli mato kerak bo‘ladi. Mana shu matoni oyoq

bilagi kengligida olib, uzunasiga aylantirib, past va tepa qismini ingichka qilib, sezilmas darajada tikib chiqamiz. Tikib olganimizdan so‘ng, ust qismiga yana bir qavat matodan uch yoki to‘rt qismli cho‘ntaklar tikib chiqamiz. Mana shu tikilgan cho‘ntaklar ichini belgilangan miqdorda tuproqlar bilan to‘ldirib chiqib og‘iz qismini solingan tuproq to‘kilib ketmasligi uchun, mahkam qilib, tikib olishimiz kerak. SHunga o‘xshab boshqa turdagi sport anjomlarini uy sharoitida yasay olishimiz mumkin.

XULOSA

Zamonamiz yoshlari barcha soxalarda ijodkorlik qobiliyatlarini yuzaga chiqarishi, "YAngi O‘zbekiston yangicha fikrlash" shiori ostida jismoniy tarbiya va sport ijodkorligiga o‘z hissasini qo‘shishi kerak bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1 **"Modern science in Olympic sports"** International Scientific and Practical Conference. TASHKENT-2020 yil.
2. **"Sports psychology"** E.P.Ilyin. "Peter press-2009" yil.
3. **"Sports psychology"** Gapparov Zaxhid Gapparovich "Mehridaryo" MCHJ TOSHKENT-2011 yil.

DASTURLASH TILLARIDA PARALLEL HISOBLASH

MODELLARI

Muxammadjonov Sodiqjon Sobirjon o'g'li
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nurafshon filiali 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'quvchilar uchun uslubiy qo'llanma sifatida taqdim etiladi. Bunda o'quvchilar Ma'lumotlar bazasi haqida ma'lumotga hamda shu dasturni ishlatish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'ladi. Shuningdek Ma'lumotlar bazasida parallel hisoblash modellarini o'rganadi.

Tayanch iboralar: ma'lumot, axborot, obyekt, predmet, hodisa, tizim, model, alternativ, baza, bank, ombor, hisoblash markazlari, adminstrator, agregat, loyiha, maydon, bayt, bit, element, fayl, yozuv.

KIRISH

ATlari asosida ma'lumotlar bazasi yotadi. *Ma'lumotlar bazasi* deganda, ma'lumotlarni shunday o'zaro bog'langan to'plamini tushunamizki, u mashina xotirasida saqlanib, maxsus ma'lumotlarni bazasini boshqarish tizimi to'ldirilishi, o'zgartirilishi, takomillashtirilishi mumkin.

Predmet soha - aniq ma'lumotlarni (masalani) hal qilishda inson real dunyoni u yoki bu sohasi bilan cheklanadi. Bunday hollarda faqat ba'zi bir obyektlarni o'rganishgina qiziqish uyg'otadi. *Obyekt* – bu ixtiyoriy predmet, xodisa, tushuncha yoki jarayondir.

Ma'lumot – bu uni ma'nosiga e'tibor bermay qaraladigan ixtiyoriy simvollar to'plamidir.

O'zaro bog'langan ma'lumotlar *ma'lumotlar tizimi* deyiladi. Barcha obyektlar atributlari orqali xarakterlanadi. Masalan, obyekt sifatida fakultet, kompyuter va boshqalarni qarash mumkin. Jumladan, kompyuter obyektini atributi

sifatida hisoblash tezligini, operativ xotira xajmi, o'lchamlari va boshqalarni ko'rish mumkin. Atributlarda saqlanadigan xabarlar *ma'lumotlarni qiymatlari* deyiladi. Masalan, operativ xotira xajmi 128 MB.

Ma'lumotlar bazasi tushunchasi bilan ma'lumotlar banki tushunchasi ham mavjud (ishlatiladi). *Ma'lumotlar banki* (MB) tushunchasi ikki xil talqin etiladi.

Hozirgi kunda ma'lumotlar markazlashmagan holda (ishchi o'rinlarda) Shaxsiy Kompyuter yordamida qayta ishlanadi. Ilgari ular alohida xonalarda joylashgan EHM larda (hisoblash markazlarida (HM)) markazlashgan holda qayta ishlangan. HM lariga axborotlar tashqi qurilmalar orqali kelib to'plangan.

Ma'lumotlar bazasi markazlashgani hisobiga ularni ma'lumotlar banki deb atashgan va shuning uchun ma'lumotlar banki bilan ma'lumotlar bazasi tushunchalari o'rtasida farq qilinmaydi (sinonim sifatida ishlatiladi).

Ma'lumotlar banki - ma'lumotlar bazasi va uni boshqarish tizimi (MBBT) tushuniladi.

Ma'lumotlar bazasini o'rnatish va unda ishlash

The screenshot displays the website for 'Open Server Panel'. The main heading is 'Open Server Panel 5.4.3' with a star rating of 4.4 and 115 reviews. Below this, a description states it is a free program for web developers to manage local servers. A list of features includes: a large set of tools for site creation, FTP FileZilla server, domain creation, built-in graphical and text editors, and integrated HTTP, MySQL, and PHP modules. On the right, there is a 'Last updates' section listing various software updates like AutoLogger, XnView MP, and Norton AntiVirus.

1-rasm. Open Server Panel yuklash sayti interfeysi.

компьютер > Новый том (D:) > Open Server >

Имя	Дата изменения	Тип	Размер
domains	21.09.2022 17:13	Папка с файлами	
modules	21.09.2022 17:13	Папка с файлами	
Sql ish	12.10.2022 17:50	Папка с файлами	
userdata	21.09.2022 17:35	Папка с файлами	
dealer.bmp	20.02.2011 3:30	Точечный рисунок	405 КБ
Open Server Panel.exe	18.08.2022 23:27	Приложение	8 534 КБ
open-server-panel_5.4.3.exe	21.09.2022 17:08	Приложение	969 513 КБ

2-rasm. Open Server Panelni zip fayl ichidagi fayllar.

Zip faylini ochib Open Serverni o'rnatamiz. Open Server Panelni o'rnatishda MySQL, PHP va boshqa tillani barcha versiyalarini o'rnatishni qo'llash chiqadi. Bunda biz ixtiyoriy biz uchun kerakli bo'lgan versiyani o'rnatishimiz yoki barchasini o'rnatishimiz mumkin.

O'rnatib bo'lganimizdan so'ng local holatlarini ham to'g'rilaymiz. Ishchi stolda Open Server Panel dasturining logotipi hosil bo'ladi. Unga sichqonchani chap tugmasini ikki marotaba bosish orqali ishga tushiramiz. Dastur ishga tushganini biz ishchi stolimizning o'ng burchagida hosil bo'lgan qizil bayroqchadan bilib olamiz. Lekin bizda hali dastur bilan ishlash imkoniyati yo'q. Bunda biz qizil tugmaga sichqonchani olib borib, o'ng tugmasini bosamiz. Keyin esa bizda dasturni ishga tushirish holatini bildiruvchi yashil bayroq logosi ko'rinadi. U rus tilida "Запустить" tugmasi hisoblanadi va biz ushbu tugmani bosamiz. Natija esa qizil bayroqcha turgan joy rangi avval sariq keyin esa yashil holatga keladi.

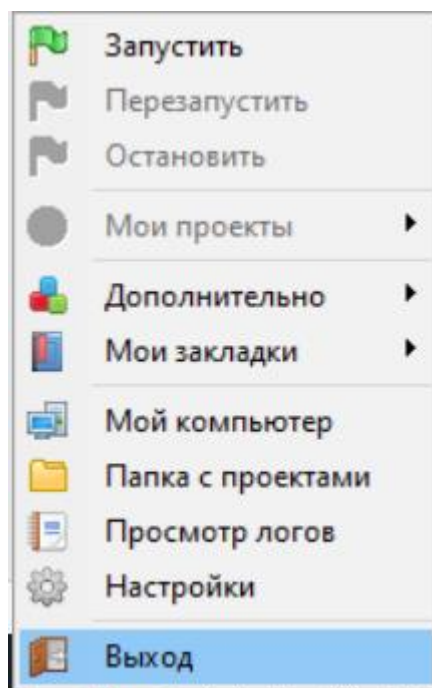

3-rasm. Open Server Panelni ishga tushirlanligini bildiruvchi belgi.

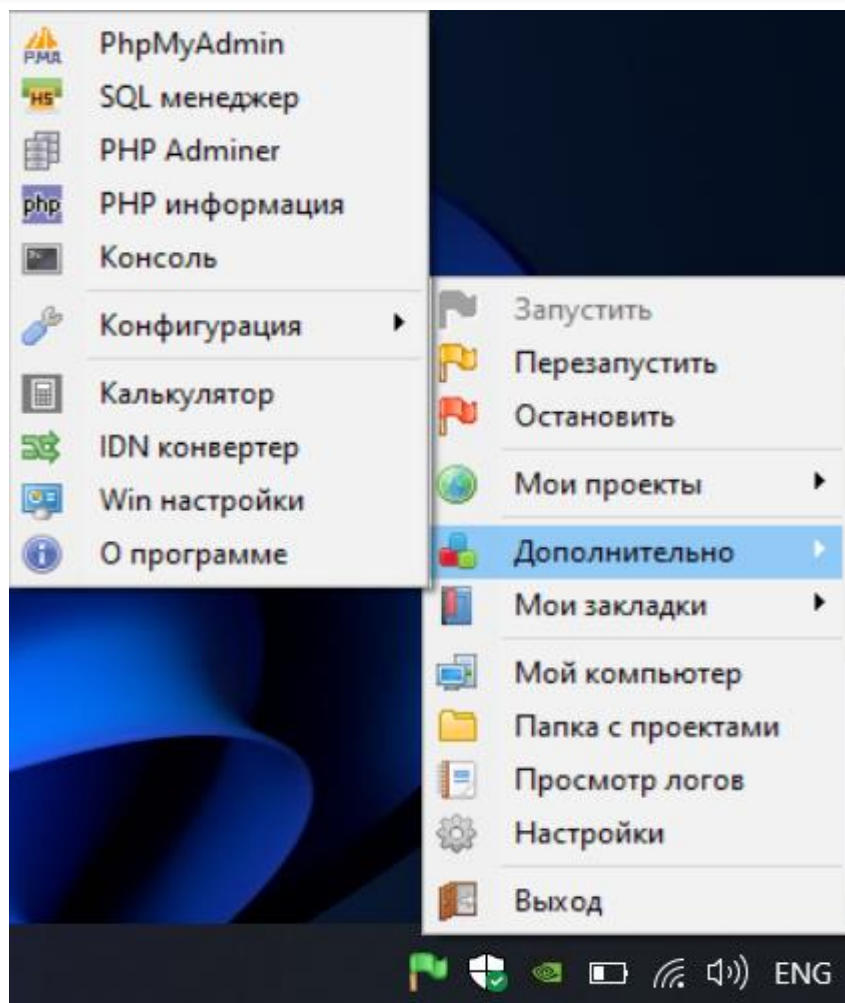
Lekin bizda hali dastur bilan ishlash imkoniyati yo'q. Bunda biz qizil tugmaga sichqonchani olib borib, o'ng tugmasini bosamiz. Keyin esa bizda dasturni ishga tushirish holatini bildiruvchi yashil bayroq logosi ko'rinadi. U rus tilida "Запустить" tugmasi hisoblanadi va biz ushbu tugmani bosamiz. Natija esa qizil bayroqcha turgan joy rangi avval sariq keyin esa yashil holatga keladi.

4-rasm. Open Server Panelni ishga tushirlanligini bildiruvchi belgi.

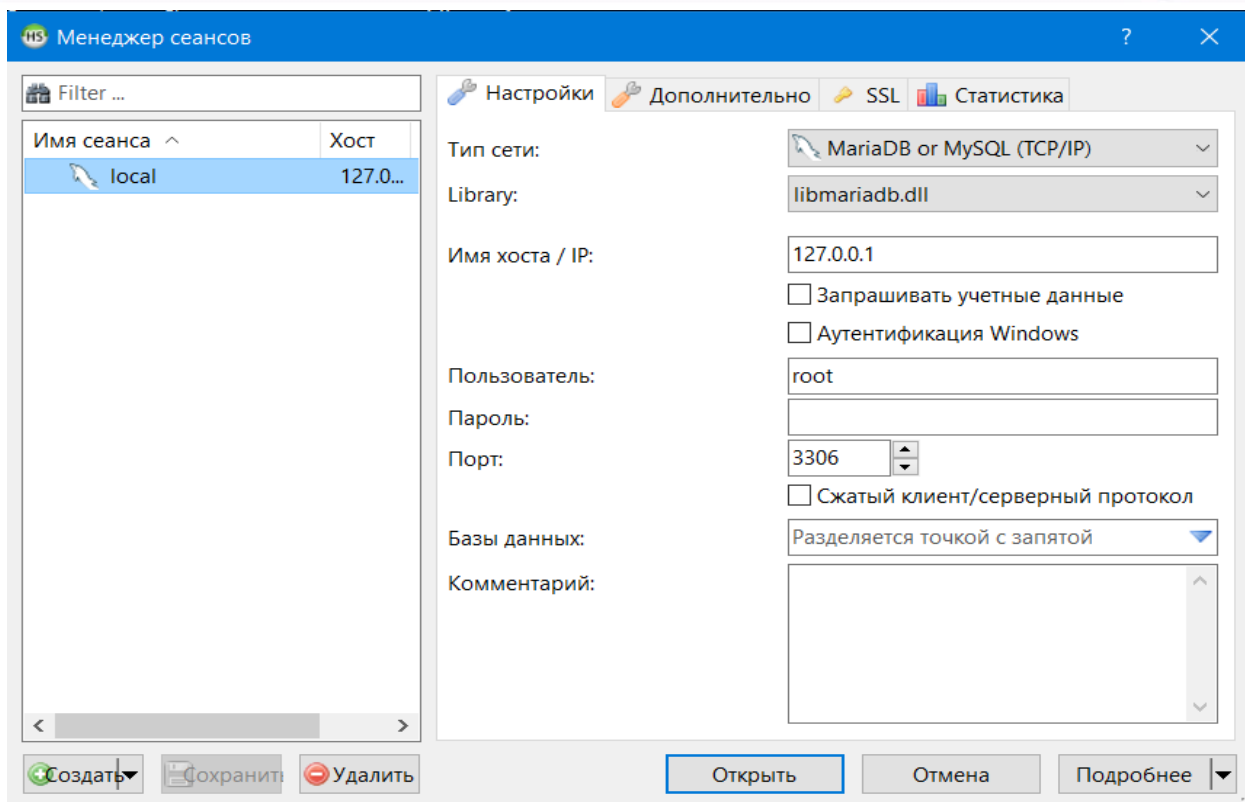
Dastur ishga tushirish uchun bir nechta qadam qoldi. Yashil logoga sichqonchani o'ng tugmasi bosiladi. Bizda oyna hosil bo'ladi. U oynadan "Дополнительно" tugmasi bosiladi. So'ng bu oynadan PhpMyAdmin, SQL менеджер, PHP Adminer va boshqa holatlar ko'nadi. Biz qaysi bazaqa qulay ishlashimizga qarab ularni birini tanlaymiz. Biz uchun eng qulay interfeysga ega bo'lib bu SQL менеджер bo'limidir. Bu bo'limni tanlaymiz va bizda yana oyna hosil bo'ladi. Менеджер сеансов oynasi ochiladi va Enter tugmasi bosiladi. Bizdan shundan so'ng dastur ishchi oynasi hosil bo'ladi. Shundan so'ng biz dasturda ishlashni boshlaymiz va visual va kod terish orqali bazani yaratamiz.

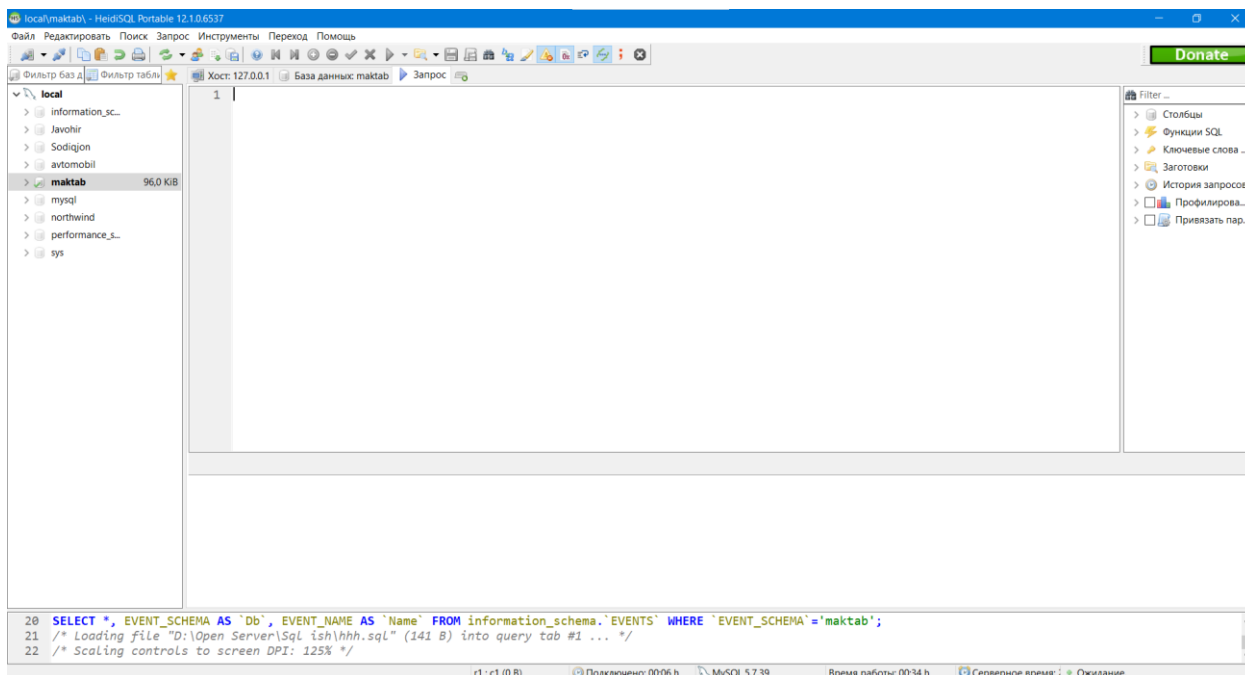

5-rasm. Open Server Paneldan qulay bo'lgan bazani tanlaymiz.

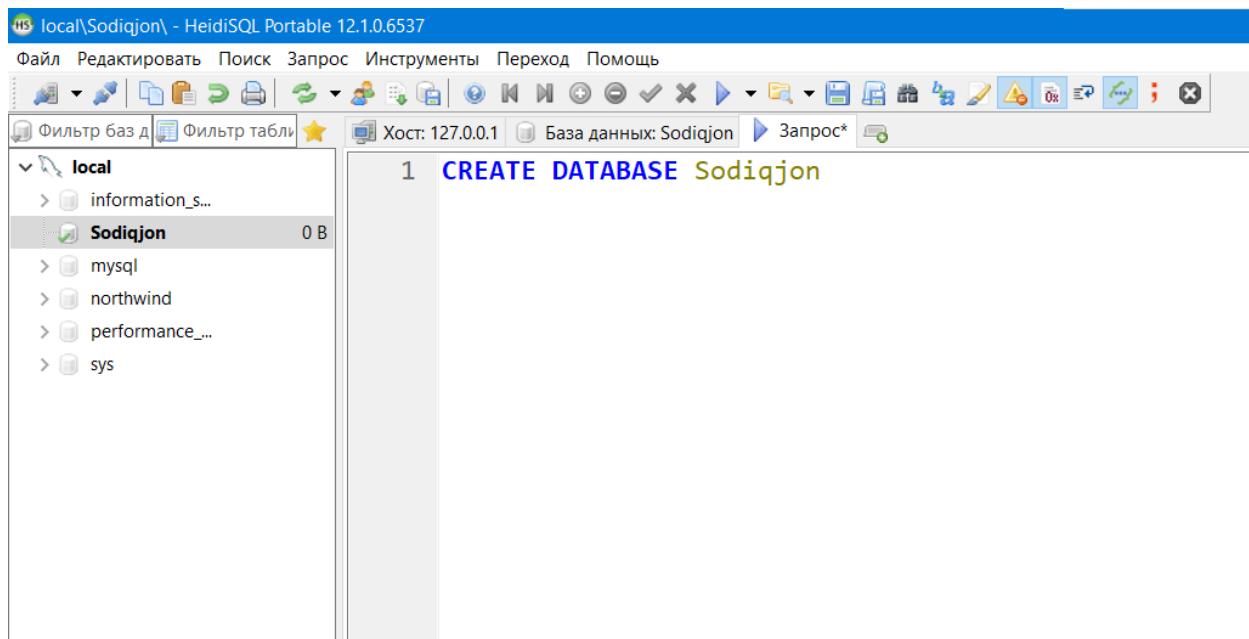

6-*rasm. Open Server Panelni ishga tushirlanligini bildiruvchi belgi.*

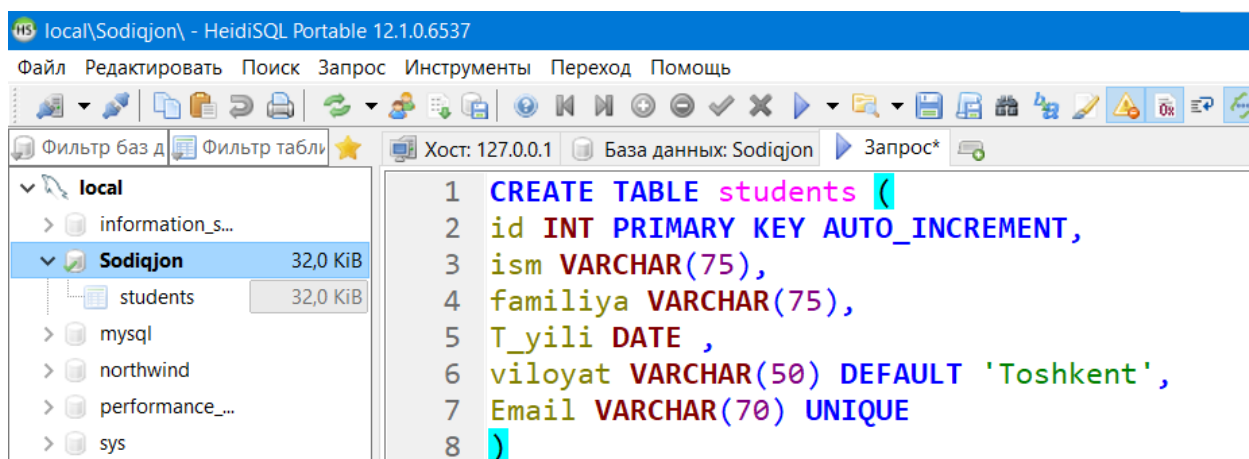

7-*rasm SQL менеджер dastur interfeysi.*

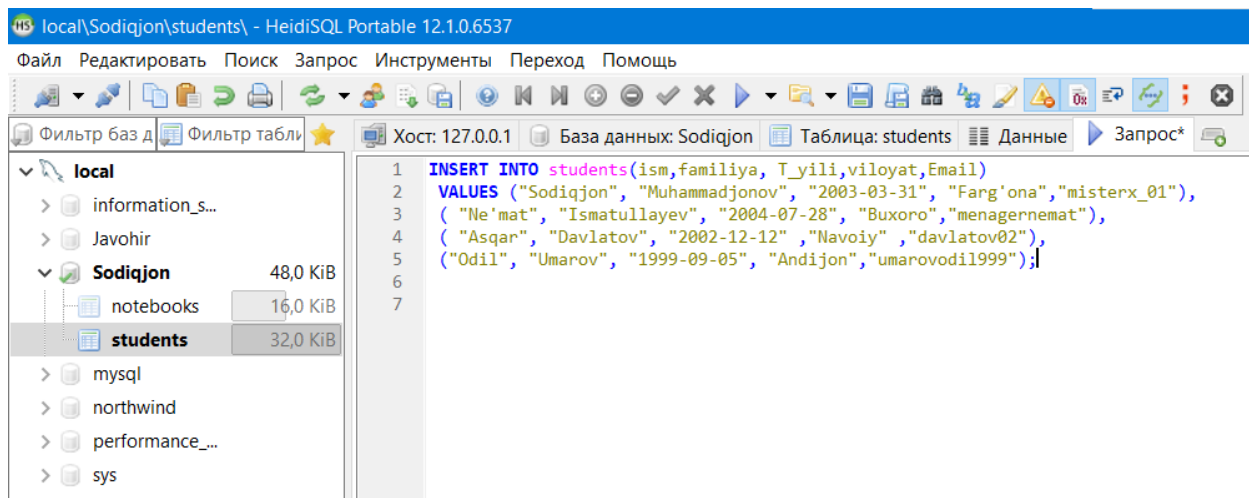

8-rasm Sodiqjon nomi ma'lumotlar bazasi yaratildi.

9-rasm Sodiqjon nomi ma'lumot bazasida students jadvali yaratildi.

10-rasm students jadvaliga ma'lumot kiritish.

local\Sodiqjon\students\ - HeidiSQL Portable 12.1.0.6537

Файл Редактировать Поиск Запрос Инструменты Переход Помощь

Хост: 127.0.0.1 База данных: Sodiqjon Таблица: students Данные Запрос*

local

- information_s...
- Javohir
- Sodiqjon 48,0 KiB
  - notebooks 16,0 KiB
  - students 32,0 KiB
- mysql
- northwind
- performance_...
- sys

Sodiqjon.students: 4 строк (приблизительно)

id	ism	familiya	T_yili	viloyat	Email
1	Sodiqjon	Muhammadjonov	2003-03-31	Farg'ona	misterx_01
2	Ne'mat	Ismatullayev	2004-07-28	Buxoro	menagememat
3	Asqar	Davlatov	2002-12-12	Navoiy	davlatov02
4	Odil	Umarov	1999-09-05	Andijon	umarovodil999

11-rasm students jadvali ma'lumot ko'rinishi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish darkorki, har qandsay dastur yoki baza bilan ishlashda diqqatni jamlagan holatda sifatli va ixsham ishlashi kerak. Uni o'rnatish yoki ishlashda qiyinchilik tug'lsa bu foydalanuvchilar sonini kamayishiga sabab bo'ladi. Katta ma'lumotlar bilan ishlaganimizda bizga asosan tezkorlik kerak bo'ladi. Bunda biz kodni ixcham va oson holatda ishlaydigan holatda qilsak bizni bazamizdan foydalangan inson tez ishlashi kafolatlanadi.

Adabiyotlar

1. Kogalovskiy M.R. Ma'lumotlar bazasi texnologiyalari entsiklopediyasi. - M.: Moliya va statistika, 2002. - 800 b.
2. Kuznetsov S. D. Ma'lumotlar bazalari asoslari. – 2-nashr. – M.: Internet Axborot Texnologiyalari Universiteti; BIN. Bilimlar laboratoriyasi, 2007. – 484 p.

Internet resurslari

1. https://biblprog.org.ua/ru/open_server/
2. https://www.w3schools.com/sql/sql_insert.asp
3. <https://stackoverflow.com/questions/18021080/1062-duplicate-entry-1-for-key-primary?rq=1>

TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS AND
ABILITY

School 65, Samarkand city
primary school teacher
Rahmatova Fatima Ganievna

Abstract: *In this article, the pedagogical skills of the teacher and ability information is prohibited.*

Keywords: *teacher, pedagogy, pedagogical skill, teacher reputation, ability.*

Organization of the educational system in new Uzbekistan based on innovative forms of education and education of the growing young generation, ensuring that it meets the prospects of society's development and world standards is an urgent issue of today.

Theoretical-methodological arming of the educational system aimed at the all-round development of the personality is defined as the main goal of the science of pedagogy today.

Successful completion of such honorable tasks requires high professional skills, knowledge, and a broad outlook from each pedagogical employee.

Pedagogical skill is the highest example of a teacher's creativity, which is formed over the years. Only a teacher with high pedagogical skills can be competent and talented in his profession.

Only then will he achieve great results by spending little work, and creativity will always be his partner. For the pedagogical activity to be effective, the teacher should have a deep knowledge of his subject, have an understanding of related subjects, be able to explain the educational material to the students in an understandable way, and arouse interest in students to think independently. should take into account the knowledge, level of maturity, and mentality of the students, and be able to imagine what they know and what they don't know yet. A

competent, experienced teacher can put himself in the place of the student, he works on the basis that what is clear and understandable to adults can also be something abstract to students. Therefore, he separately thinks and plans the character and form of the statement.

The teacher should be able to enter the inner world of the student and make psychological observations related to the ability to understand the personality of the student and his temporary mental states very well. Such a teacher can quickly understand the subtle changes in the student's psyche.

In a teacher, speech is the ability to clearly and clearly express one's thoughts and feelings. This is very important for the teaching profession. The teacher's speech should be clear, vivid, figurative, pronunciation bright, expressive, and emotional, and should not have stylistic, grammatical, or phonetic defects.

A teacher's reputation is a direct emotional-volitional influence on students and the ability to gain a reputation on this basis. Reputation is earned not only on this basis but also based on the teacher's good knowledge of science, kindness, gentleness, etc. This ability refers to the totality of the teacher's personal qualities, such as his willpower, as well as feeling the responsibility of teaching and educating students, believing that he is right, and being able to convey this belief to students. also depends.

Qualities characteristic of the teaching profession, i.e. high pedagogical skills, are not formed suddenly. It develops based on constant work on itself, research, and skills. The teacher's acquisition of high professional skills is carried out directly through the continuous education system. Professional development, which occupies a key place in the continuous education system, allows one to analyze the activity of the student and give him perspective directions.

The current era requires a teacher to understand the requirements of advanced pedagogical technology of teaching, to be proactive, to be aware of the news in his subject, and to be able to introduce it into his classes.

Successfully solving the problem of creating cooperation between teachers and students in the educational process, creating a friendly environment, and acquiring knowledge, skills, and personal human qualities of subject teachers and school management. depends.

The teacher first:

- Soft-hearted, open-faced, sweet-talking, loves children as they are;
- To understand that giving the students the love and pride of the heart, creating a friendly atmosphere in the classroom, and developing the motivation of the students are methods of motivation;
- To deeply feel that students are responsible for their fate, happiness, and future, to respect their personality and dignity;
- In any pedagogical situation, it is necessary not to be rude to students, to refrain from insulting and yelling, criticism and intimidation;
- Being able to understand students, appreciate their feelings, help them to overcome their worries and sufferings, know their characteristics, interests, and needs in youth and psychological development.

The fairness and democratization of the educational system in our country create special demands for the educational process and pedagogical relations. This process is fundamentally different from the previous one.

In short, every responsible employee working in the education system should focus all his knowledge and experience on improving the professional skills of the teacher, should direct the person to all-round development, to ensure the improvement of the education system. is an important, urgent issue of today.

LIST OF REFERENCES USED

1. Umumiy pedagogika: Darslik / R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonqulova, K.O. Matnazarova, M.K. Shirinov, S. Hafizov. – T.: “Fan va texnologiya”, 2018.

2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.

3. Munavvarov A.Q. taxriri ostida .”Pedagogika” darslik - T.: O'qituvchi, 1996 .

4. Abdullayeva Sh.X. Pedagog professional kompetentligini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari: Psixol.f.d. (DSc) ... dis-ya avtoreferati: 19.00.05. – T.: O'zMU, 2019.

KUCHLI m – SUBGARMONIK FUNKSIYALARNING
CHETLATILADIGAN MAXSUSLIK TO‘PLAMLARI HAQIDA.

Quryozov Dostonbek Baxodirovich (UrDU o‘qituvchisi)

Bekchanov Sardor Ergash o‘g‘li (UrDU o‘qituvchisi)

Annotatsiya. Ushbu maqolada L_{loc}^p fazodan olingan kuchli m – subgarmonik funksiyalarning chetlatiladigan maxsuslik to‘plamlarining tuzilishi $C_{q,s}$ - sig‘im yordamida tahlil qilingan. Jumladan L_{loc}^p fazodan olingan kuchli m – subgarmonik funksiyalar uchun $C_{q,s}$ -

sig‘iminolga teng to‘plamlar chetlatilishim umkin bo‘lgan maxsuslik to‘plam bo‘lishi isbot qilingan.

Ushbu tasdiqning isboti $D \setminus E$

to‘plamda aniqlangan asosiy funksiyalar fazosi D

to‘plamda aniqlangan asosiy funksiyalar fazosida L_q^s -

norma bo‘yicha to‘plam bo‘lishiga asoslangan.

Аннотация. В данной статье изучены множества устранимых особенностей сильно m – субгармонических функций из класса L_{loc}^p с использованием $C_{q,s}$ - емкости. В том числе, для сильно m – субгармонических функций из класса L_{loc}^p , было доказано, что множество является устранимым особым множеством, если имеет нулевую $C_{q,s}$ - емкость. Доказательство этого утверждения основано на том, что пространство основных функций, с носителем на множестве $D \setminus E$, плотно по L_q^s - норме в пространстве основных функций, определенных в множестве D .

Annotation. In this article, there was studied the removable singularities of strongly m – subharmonic functions from class L_{loc}^p in terms of $C_{q,s}$ - capacities. It is proved compact sets with zero $C_{q,s}$ - capacity is always removable for strongly m – subharmonic functions from a class L_{loc}^p . The proof of this statement is based that

space of the test functions, with the support on a set $D \setminus E$, it is dense on L_q^s -norm in space of the test functions defined in a set D .

Kalitsa 'zlar: subgarmonikfunksiya, kuchli m -subgarmonikfunksiya, α -subgarmonikfunksiya, differensial forma, $C_{q,s}$ -sig'im.

Ключевые слова: субгармоническая функция, сильно m -субгармоническая функция, α -субгармоническая функция, дифференциальная форма, $C_{q,s}$ -ёмкость

Key words: subharmonic function, strongly m -subharmonic function, α -subharmonic function, differential form, $C_{q,s}$ -capacity,

Subgarmonik va plyurisubgarmonik funksiyalarning chetlatiladigan maxsusliklari ko'pchilik olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Garmonik va subgarmonik funksiyalarning maxsuslik to'plamlari Laplastengil amasining yechim va subyechimlarini tasniflashda muhim o'rinni egallaydi. $L^{k,p}(G)$ sinfidan olingan subgarmonik funksiyalarning chetlatiladigan maxsusliklari B.I. Abdullayev, S.A. Imomqulov, J.R. Yarmetovlarning ishlarida o'rganilgan. (q. [2], [3]).

Ushbu maqolada J^n kompleks fazodagi D sohadan olingankuchli m -subgarmonik funksiyalarning chetlatiladigan maxsusliklarini o'rganamiz.

Kuchli m -subgarmonik funksiyalar sinfi Z. Block tomonida kiritilgan (q. [8]), S. Dinev va S. Kolodziej (q. [9]), S. Li (q. [10]), X. Ch. Lu (q. [11]), X. Ch. Lu va V. D. Nguenlar (q. [12]) tomonida o'rganilgan. Kuchli m -subgarmonik funksiyalar sinfidapotensial nazariyasi A. Sadullaev va B. Abdullayevlar tomonidan qurilgan (q. [1]).

1-Ta'rif. Agar $D \subset J^n$ da aniqlangan ikkimartasilliq $u \in C^2(D)$ funksiya uchun operator

$$(dd^c u)^k \wedge \beta^{n-k} \geq 0, \quad \forall k = 1, 2, \dots, m, \quad (1 \leq m \leq n) \quad (1)$$

bo'lsa, u holda u funksiya D sohada kuchli m -subgarmonik funksiya deyiladi, buyerda $\beta = dd^c |z|^2 - J^n$ dagihajmformasi.

(1) tengsizlikquyidagitengsizlikbilanekvivalentdir

$$\left[dd^c \left(u + t_1 dd^c |z_1|^2 + \dots + t_n dd^c |z_n|^2 \right) \right]^m \wedge \beta^{n-m} \geq 0 \quad \forall t = (t_1, \dots, t_n) \in \check{Y}_+^n$$

D sohadagibarchakuchli m -subgarmonikfunksiyalarsinfi $sh_m(D)$

orqalibelgilanadi. Agar $u, v \in C^2(D)$ funksiyalar D sohada sh_m gategishlifunksiyalarbo'lsa, u holdaixtiyoriy $a, b \in \check{Y}_+$ sonlariuchun $au + bv$ ham D da sh_m sinfgategishlibo'ladi. Bundantashqari, quyidagiteoremaham o'rinli (q. [8])

1-Teorema(q. [8]). Agar $v_1, \dots, v_k \in sh_m(D) \cap C^2(D), 1 \leq k \leq m$, bo'lsa, u holda $dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_k \wedge \beta^{n-m} \geq 0$ bo'ladi. Xususan, $k = m$ bo'lsa,

$$dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_m \wedge \beta^{n-m} \geq 0.$$

Bu yerdan biz, judamuhimbo'ganushbutasdiqqaegabo'lamiz: agar $u \in sh_m$ bo'lsa, u holda,

$$dd^c u \wedge dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_{m-1} \wedge \beta^{n-m} \geq 0, \quad \forall v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(D) \cap C^2(D) \quad (2)$$

bo'ladi. Vaaksincha, agar ikkimartasilliq u funksiya, barcha $v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(D) \cap C^2(D)$ funksiyalaruchun (2) shartniqanoatlantirsa, u holda u funksiya sh_m bo'ladi. Shuningdek, $u \in sh_m(D)$ nitekshirishda,

quyidagikvadratfunksiyalarniolishyetalidir

$$v_j(z) = \sum_{k=1}^n a_{k,j} |z_k|^2, \quad j = 1, 2, \dots, m-1, \quad a_{k,j} - const, \quad v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(J^n). \quad (3)$$

Bu holatdaifodalash sh_m funksiyalarni L_{loc}^1 sinfdanriflashimkoniniberadi.

2-Ta'rif. Agar $u \in L_{loc}^1(D)$ funksiyayuqoridanyarimumuzliksizbo'lib, hamdaikkimartasilliqixtiyoriy $v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(D) \cap C^2(D)$ funksiyalaruchun,

$$dd^c u \wedge dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_{m-1} \wedge \beta^{n-m}$$

oqimni

$$\left[dd^c u \wedge dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_{m-1} \wedge \beta^{n-m} \right](\omega) = \int u dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_{m-1} \wedge \beta^{n-m} \wedge dd^c \omega, \quad \omega \in F(D) \quad (4)$$

ko‘rinishdamusbataniqlashmumkinbo‘lsa, u holda u kuchli m – subgarmonikfunksiyadeyiladi, buyerda, $F(D) = \{\omega \in C^\infty(D) : \text{supp } \omega \subset\subset D\}$ – asosiyfunksiyalarfazosi. 2-ta’rifda $v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(D)$ I $C^2(D)$ funksiyalarsifatida (3) kvadratfunksiyalarni hamolishimizmumkin.

Ta’kidlashkerakki, $sh = sh_1 \supset \dots \supset sh_m \supset \dots \supset sh_n = psh$

ushbumunosabato‘rinlibo‘lib,

subgarmonikvaplyurisubgarmonikfunksiyalarningko‘pginaxossalari sh_m

funksiyalaruchun ham kuchgaegadir.

sh_m funksiyalarningmaxsuslikto‘plamlariturzilishinitasni flashmasalalarida, biz 1-teorema $\alpha + \varepsilon (dd^c |z|^2)^{n-1}$ vamosravishda(2)hamda (3)

munosabatlardanfoydalanamiz. Qaralayotgan $\alpha + \varepsilon (dd^c |z|^2)^{n-1}$ differensialformani

$\varepsilon \rightarrow 0$ uchun biz, umumiylikgazidbo‘lmaganholda α – qat’iymusbatdifferensial forma

deb qarashimizmumkin. Buesa, $A_k > 0, \forall k = 1, 2, \dots, n$. Shuningdek $u \in sh_m(D)$

funksiyauchun biz α – subgarmonikfunksiyalarterminidakriteriyagaegabo‘lamiz. sh_m

funksiyalarningmaxsuslikto‘plamlarinio‘rganishda α –

subgarmonikfunksiyalarningxossalaridanfoydalanamiz.

Bizga $D \subset J^n$ sohadaixtiyoriy α – qat’iymusbat $(n-1, n-1)$ –

bidarajaliyopiqdifferensial formaberilganbo‘lsin:

$$\alpha = \left(\frac{i}{2}\right)^{n-1} \sum_{j,k=1}^n \alpha_{jk}(z) dz[j] \wedge d\bar{z}[k], \alpha_{jk}(z) \in C^1(D), d\alpha = 0. \quad (5)$$

α formaniqat’iymusbatligideganda, istalgankompakt $G \subset D$ sohauchunshunday

$\varepsilon > 0$ son tapiladiki, $\alpha - \varepsilon \beta^{n-1} \geq 0$ tengsizlikbajariladi.

3-ta’rif. Agarda $D \subset J^n$ sohadaaniqlangan $u(z) \in C^2(D)$,

ikkimartasilliqfunksiyauchun D sohadaidifferensial forma $dd^c u \wedge \alpha \geq 0$ bo‘lsa, u holda

$u(z)$ funksiyaga D sohada α – subgarmonikfunksiyadeyiladi.

Agarda $D \subset J^n$

sohadaaniqlangan $u(z) \in L^1_{loc}(D)$ funksiya

1) D sohadayuqoridanyarimuzluksiz, ya'ni $u(z^0) \geq \overline{\lim}_{z \rightarrow z^0} u(z), \forall z^0 \in D;$

2) umumlashganfunksiyama'nosida $dd^c u \wedge \alpha$ operator musbat, ya'ni

$$\int u(z)\alpha(z) \wedge dd^c \omega(z) \geq 0, \forall \omega \in F(D), \omega \geq 0$$

bo'lsa, bufunksiyaga D sohada α –subgarmonikfunksiyadeyiladi.

Bundayfunksiyalarsinfini α –sh(D) orqalibelgilaymiz, qulaylikuchun $u(z) \equiv -\infty$ funksiyasi ham businfgategishli deb qaraymiz.

sh_m – funksiyalarningchetlatiladiganmaxsusliklari. Ushbubo'limda L_{loc}^p sinfdanolingankuchli m – subgarmonikfunksiyalarnimaxsuslikto'plamlariningtuzilishi $C_{q,s}$ - sig'imyordamidatahlilqilingan.

Dastlabayrimmuhumtushunchalarnikeliramiz:

4-Ta'rif. Agar E to'plam D sohaningyopiqqismto'plamibo'lib, $\forall u(x) \in \mathfrak{S}(D \setminus E)$ funksiyauchun $\exists \vartheta(x) \in \mathfrak{S}(D)$ funksiyamavjudbo'lib, $\vartheta(x) = u(x), \forall x \in D \setminus E$ bo'lsa, u holda E to'plam D sohaningbiror $\mathfrak{S}$ funksiyalarsinfiuchunchetlatiladiganmaxsusto'plamdeyiladi.

Odatda $\mathfrak{S}$ sinfsifatida $L_{loc}^\infty, Lip_\gamma, L_{loc}^{r,p}$ fazolardagikuchli m – subgarmonikfunksiyalarolishmumkin. Asosiyteoremaniisbotlashda $C_{q,s}(E)$ sig'imtushunchasivaV.G. Mazyaning [5] ishidagilemmadanfoydalanamiz.

QuyidagiRisspotensialiniqaraymiz:

$$U_s^\mu(z) = \int \frac{d\mu(w)}{|z-w|^{2n-s}}, z \in J^n,$$

buyerdada $0 < s < 2n$, μ -tashuvchisi $\text{supp} \mu \subset J^n$ bilananiqlanganmusbatborelo'lchovi.

5-Ta'rif. (q. [6], [7]).Ixtiyoriy $E \subset J^n$ kompaktto'plamuchunsig'imquyidagicha

$$C_{q,s}(E) = \sup_{\mu} \mu(E), 1 < q < +\infty, qs < 2n,$$

aniqlanadi, buyerdayuqorichegara

$$\|U_s^\mu(z)\|_p = \left[\int_{J^n} |U_s^\mu(z)|^p dV \right]^{\frac{1}{p}} \leq 1, \frac{1}{p} + \frac{1}{q} = 1$$

shartniqanoatlantiruvchi E da
aniqlangan barchamusbat borelo' lchovibo'yichaolinadi.

Agar $qs \geq 2n$ bo'lsa, u holda $C_{q,s}(E)$ -
sig'imni Riss potensialiorqaliniqlab bo'lmaydi, chunki $U_s^\mu(z) \notin L^p(J^n)$. Bu holatda
 $C_{q,s}(E)$ sig'imni aniqlash uchun $E \subset B(0,1)$ deb faraz qilamiz, buyerde
 $B(0,1) = \{z \in J^n : |z| \leq 1\}$. U holda sig'imni quyidagicha aniqlaymiz

$$C_{q,s}(E) = \sup \mu(E), \quad 1 < q < +\infty,$$

buyerde yuqorichegara E da aniqlangan:

$$\|U_s^\mu(z)\|_p = \left[\int_{B(0,1)} |U_s^\mu(z)|^p dV \right]^{\frac{1}{p}} \leq 1, \frac{1}{p} + \frac{1}{q} = 1$$

shartniqanoatlantiruvchi barchamusbat borelo' lchovlaribo'yichaolinadi.

Demak, $qs > 2n$ da $C_{q,s}(E) = 0$ bo'lishi uchun E
to'plamning bo'sh to'plam bo'lishi zarur va yetarli bo'larekan. (q. [6], [7]).

1-lemma. (q. [5]) E to'plam $D \subset \mathbb{R}^n$, $(D \subset J^n \approx \mathbb{R}^{2n})$
sohaning kompakt qism to'plamiva s natural son bo'lsa. U
holda quyidagita diqlarteng kuchlidir:

- 1) $C_{q,s}(E) = 0$;
- 2) $F(D \setminus E)$ asosiy funksiyalar to'plami $F(D)$ asosiy funksiyalar to'plamida L_q^s
norma bo'yicha zich.

Ushbu ishda giasosiy olingannatija quyidagidan iborat..

3-Теорема. Agar $D \subset J^n$, $n \geq 2$, sohadagi E kompakt qism to'plam uchun,
 $C_{q,2}(E) = 0$ bo'lsa, u holda buto'plam $u(z) \in sh_m(D \setminus E)$ I $L_{loc}^p(D)$ funksiyachun
 $\frac{2n}{2n-2} \leq p < +\infty$, $q = \frac{p}{p-1}$ da chetlatiladigan maxsuslik to'plamibo'ladi.

Xususan, subgarmonikfunksiyabo‘lganholda ($m=1$ da) buteorema [2] ishdaisbotlangan. Biz teoremaniumumiyholuchunisbotlaymiz.

Isboti. Agar $u(z)$ funksiya $D \setminus E$ sohadakuchli m – subgarmonikva $u(z) \in L_{loc}^p(D)$ bo‘lsa, u holda $u(z)$ funksiya D gasubgarmonikdavomqiladi. Demak,

$u(z) \in sh(D)$ I $sh_m(D \setminus E)$. Biz $u(z)$ funksiyaning D sohagakuchli m – subgarmonikdavomqilishiniko‘rsatishimizkerak. Buninguchuniixtiyoriykvadratik sh_m funksiyalarniyuqoridagidektayinlabolamiz:

$$v_1, \dots, v_{m-1} \in sh_m(D), \quad v_j(z) = \sum_{k=1}^n a_{k,j} |z_k|^2, \quad j=1, 2, \dots, m-1, \quad a_{k,j} - const.$$

U holda $\alpha = dd^c v_1 \wedge \dots \wedge dd^c v_{m-1} \wedge \beta^{n-m} \geq 0$ bo‘ladiva $\alpha + \varepsilon (dd^c |z|^2)^{n-1}$, $\varepsilon > 0$, bo‘lganholda biz α – formani $(n-1, n-1)$ – bidarajaliqat’iymusbatforma sifatidaqarashimizmumkin.

$D \setminus E$ sohadagi $dd^c u \wedge \alpha \geq 0$ oqimumumlashganma’noda

$$\int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega(z) \geq 0, \quad \forall \omega \in F(D \setminus E), \quad \omega \geq 0,$$

bo‘ladi, ya’ni $u(z)$ funksiya $D \setminus E$ da α – subgarmonikfunksiyadaniboratbo‘ladi.

1-lemmaga ko‘ra $F(D \setminus E)$ asosiyfunksiyalarfazosi L_q^2 normabo‘yicha $F(D)$ fazoninghammayeridazichbo‘ladi, ya’niixtiyoriy $\omega \in F(D)$ uchun $\omega_j \in F(D \setminus E)$ ketma-ketlikmavjudbo‘lib, $j \rightarrow \infty$ da $\|\omega_j - \omega\|_{L_q^2(D)} \rightarrow 0$ bo‘ladi, buyerde $q = \frac{p}{p-1}$.

Demak, uzluksizfunktional L_q^2 normabo‘yichachegaralanganbo‘lganligidan

$$\left\| \int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega(z) - \int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega_j(z) \right\| \leq c \cdot \|u(z)\| \cdot \|\omega(z) - \omega_j(z)\|_{L_q^2},$$

tengsizlikgaegabo‘lamiz(buyerde $c = const$). Bu baholashdanbiz quyidagigaegabo‘lamiz

$$\lim_{j \rightarrow \infty} \int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega_j(z) = \int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega(z)$$

vabundankelibchiqadiki

$$\int u(z) \alpha(z) \wedge dd^c \omega(z) \geq 0, \quad \forall \omega \in F(D), \quad \omega(z) \geq 0, \quad z \in D.$$

Binobarin, $v_1, \dots, v_{m-1}$ – ixtiyoriytayinlangankvadratik sh_m funksiyalar, ya'ni $u(z) \in sh_m(D)$ funksiyabo'ladi. *Teoremaisbotbo'ldi.*

ADABIYOTLAR

1. Абдуллаев Б., Садуллаев А., Теория потенциалов в классе m -субгармонических функций. // Труды Математического Института имени В.А. Стеклова, – Москва, 2012. – № 279, – С. 166–192.

2. Абдуллаев Б.И., Имомкулов С.А., Устранимые особенности субгармонических функций из класса L_p и L_p^1 . // Узбекский математический журнал, – Ташкент, 1997. – № 4, – С. 10 – 14.

3. Абдуллаев Б.И., Ярметов Ж.Р., Об особых множествах субрешений эллиптических операторов. // Вестник КрасГУ, 2006. – №9, – С. 74–80.

4. Ваисова М.Д. Теория потенциала в классе α -субгармонических функций. // Узбекский математический журнал, – Ташкент, 2016, – №3, – С. 46–52.

5. Мазья В.Г. Классы множеств и мер, связанные с теоремами вложения. Теоремы вложения и их приложения. // Труды симпозиума по теоремам вложения. – Баку, 1966, – М. Наука 1970. – С. 142–159.

6. Мазья В.Г., Хавин В.П. Нелинейная теория потенциала. // Успехи мат. наук. Т. 27, 1972. – 6(168), – С. 67-138.

7. Мельников М.С., Синанян С.О. Вопросы теории приближений функций одного комплексного переменного. // Итоги науки и техники. ВИНТИ, –1975. Т.4, – С. 143–250.

8. Blocki Z., Weak solutions to the complex Hessian equation. // Ann.Inst. Fourier, Grenoble, V.5, 2005. – 55, – pp. 1735 – 1756.

9. Dinev S., Kolodziej S., A priori estimates for the complex Hessian equation. // Anal. PDE, V.7, 2014. – pp. 227–244.

10. Li S.Y., On the Dirichlet problems for symmetric function equations of the eigenvalues of the complex Hessian. // Asian J.Math., V.8, 2004. – pp. 87–106.

11. Lu H.Ch. Solutions to degenerate Hessian equations. // *Jurnal de Mathematique Pures et Appliques*. Vol. 100, Issue 6, 2013. – pp. 785–805.

12. Lu H.Ch., Nguyen V. D., Degenerate complex Hessian equations on compact Kähler manifolds.// *Indiana University Mathematics Journal*, Vol. 64, 2015. – № 6, – pp. 1721–1745.

APPLICATION OF VECTORS TO SOME COMPLEX PROBLEMS

Yarmetova Mukaddas Ruzimovna (UrSU teacher),

Saidova Aziza Yuldash qizi

(UrSU student)

Annotation. This article gives you some easy ways to solve common trigonometric inequalities.

Key words: vector, inequality, angle, identity

As you know, in the course of elementary mathematics, the science of geometry is conventionally divided into two parts: planimetry and stereometry. In stereometry, shapes are studied in three dimensions. The study of stereometry requires the student to apply the knowledge learned in the department of planimetry and to have a deeper understanding of geometric shapes. Nowadays, stereometric questions are among the questions in mathematics when entering higher education institutions. In solving these problems, it is important to find the largest and smallest values of the forms. Finding the largest and smallest values is found using the product. However, not all students can apply it. To solve some problems in geometry, such as finding the largest or smallest quantities, depends in many respects on the experience of solving them and the degree of mastery of the methods of solving them. Therefore, it is important to apply and prove any inequality based on the given. Now let's look at some of the issues below. Today, high school students find it difficult to prove more inequalities, mainly in math. This is because there are almost no uniform proof methods for inequalities. In this paper, we prove some inequalities that fall into a certain rule for trigonometric inequalities with the help of vectors. In particular, we will try to prove inequalities in simpler ways by substituting auxiliary vectors. Problem 1. A party wants to make a roofless box out of a square with side $6a$. The box, cut from the corner of

the square and erected vertically, had the largest volume. What length square should I cut for this?

Solution: We denote the side of the truncated square by x . The bottom of the box is $6a-2x$. Let the height be x .

Its volume is $V = (6a-2x) (6a-2x) x = 4x (3a-x) (3a-x)$. However, the maximum of V depends on the following function $y = 4x (3a-x) (3a-x)$. This function reaches a maximum at $x = a$.

To us $\vec{a}; \vec{b}; \vec{c}$ vectors be given:

$$1. (\vec{a}, \vec{b}) = |\vec{a}| * |\vec{b}| * \cos(\vec{a} \wedge \vec{b})$$

$$2. (\vec{a} + \vec{b}, \vec{c}) = (\vec{a}, \vec{c}) + (\vec{b}, \vec{c})$$

We now introduce the following condition $|\vec{a}| = |\vec{b}| = |\vec{c}| = 1$

$$x+y+z=2\pi$$

$$(\vec{a} + \vec{b} + \vec{c}, \vec{a} + \vec{b} + \vec{c}) = |\vec{a} + \vec{b} + \vec{c}|^2 \geq 0$$

$$(\vec{a} + \vec{b} + \vec{c}, \vec{a} + \vec{b} + \vec{c}) = |\vec{a}|^2 + |\vec{b}|^2 + |\vec{c}|^2 + 2|\vec{a}| * |\vec{b}| \cos z + 2|\vec{a}| * |\vec{c}| \cos y + 2|\vec{b}| * |\vec{c}| \cos x$$

This is from inequality $\cos x + \cos y + \cos z \geq -\frac{3}{2}$,⁹ $x+y+z=2\pi$ is equal to.

In a triangle $\alpha + \beta + \gamma = \pi$ is equal to. So we get the following substitution $x=2\alpha$, $y=2\beta, z=2\gamma$ This substitution gives the inequality $\cos 2\alpha + \cos 2\beta + \cos 2\gamma \geq -\frac{3}{2}$.

Now let's look at how $2\alpha, 2\beta, 2\gamma$ to move from α, β, γ

$$\cos 2\alpha = 2\cos^2 \alpha - 1, \cos 2\beta = 2\cos^2 \beta - 1, \cos 2\gamma = 2\cos^2 \gamma - 1$$

$\cos 2\alpha + \cos 2\beta + \cos 2\gamma = 2(\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma) - 3$ is equal to.

$$\cos 2\alpha + \cos 2\beta + \cos 2\gamma = 2(\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma) - 3 \geq -\frac{3}{2} \text{ hence}$$

$$\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma \geq \frac{3}{4} \text{ There is an inequality.}$$

$$\cos^2 \alpha = 1 - \sin^2 \alpha \quad \cos^2 \beta = 1 - \sin^2 \beta \quad \cos^2 \gamma = 1 - \sin^2 \gamma \text{ instead of the expression}$$

⁹ Сивяшинский. В "доказательство тригонометрических неравенств" Москва-1985г

$\sin^2 \alpha + \sin^2 \beta + \sin^2 \gamma \leq \frac{9}{4}$ There is an inequality. Using the Koshi-Bunyakasky inequality $(1+1+1)(a^2+b^2+c^2) \geq (a+b+c)^2$

$$(1+1+1)(\sin^2 \alpha + \sin^2 \beta + \sin^2 \gamma) \geq (\sin \alpha + \sin \beta + \sin \gamma)^2 \rightarrow$$

$\sin \alpha + \sin \beta + \sin \gamma \leq \frac{3\sqrt{3}}{2}$ There is an inequality.

We will now prove the following using the thyroganometric equation.

$$\sin \alpha + \sin \beta + \sin \gamma = 4 \cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2}$$

$$4 \cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2} \leq \frac{3\sqrt{3}}{2}$$

$$\cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2} \leq \frac{3\sqrt{3}}{8} \quad \text{Now } \cos 2\alpha + \cos 2\beta + \cos 2\gamma = -1 - 4 \cos \alpha \cos \beta \cos \gamma$$

hence

$$\cos \alpha \cos \beta \cos \gamma \leq \frac{1}{8}$$

$\cos \alpha + \cos \beta + \cos \gamma$ create an inequality for. for this $x = \pi - \alpha$,

$y = \pi - \beta$, $z = \pi - \gamma$ we choose $x + y + z = 3\pi - (\alpha + \beta + \gamma)$ is equal to.

The following is from this replacement $\cos \alpha + \cos \beta + \cos \gamma \leq \frac{3}{2}$ we come to inequality.

$$\cos^2 \frac{\alpha}{2} + \cos^2 \frac{\beta}{2} + \cos^2 \frac{\gamma}{2} \leq \frac{9}{4}$$

We will now use the Cauchy inequality to prove the inequality we need. $\frac{a+b+c}{3} \geq$

$$\sqrt[3]{abc}$$

$$\frac{3\sqrt{3}}{2} \geq \cos \frac{\alpha}{2} + \cos \frac{\beta}{2} + \cos \frac{\gamma}{2} \geq 3 \sqrt[3]{\cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2}} \rightarrow \cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2} \leq \frac{3\sqrt{3}}{8}$$

There is an inequality. We have now used many trigonometric equations to prove the above inequalities. These are the following equations.

$$1. \sin \alpha + \sin \beta + \sin \gamma = 4 \cos \frac{\alpha}{2} \cos \frac{\beta}{2} \cos \frac{\gamma}{2}$$

$$2. \cos \alpha + \cos \beta + \cos \gamma = 1 + 4 \sin \frac{\alpha}{2} \sin \frac{\beta}{2} \sin \frac{\gamma}{2}$$

$$3. \sin 2\alpha + \sin 2\beta + \sin 2\gamma = 4 \sin \alpha \sin \beta \sin \gamma$$

$$4. \cos 2\alpha + \cos 2\beta + \cos 2\gamma = -1 - 4\cos \alpha \cos \beta \cos \gamma$$

$$5. \tan \frac{\alpha}{2} \tan \frac{\beta}{2} + \tan \frac{\beta}{2} \tan \frac{\gamma}{2} + \tan \frac{\gamma}{2} \tan \frac{\alpha}{2} = 1$$

$$6. \cot \frac{\alpha}{2} \cot \frac{\beta}{2} + \cot \frac{\beta}{2} \cot \frac{\gamma}{2} + \cot \frac{\gamma}{2} \cot \frac{\alpha}{2} = 1$$

$$7. \sin \frac{\alpha^2}{2} + \sin \frac{\beta^2}{2} + \sin \frac{\gamma^2}{2} + 2\sin \frac{\alpha}{2} \sin \frac{\beta}{2} \sin \frac{\gamma}{2} = 1$$

$$8. \cos \alpha^2 + \cos \beta^2 + \cos \gamma^2 + 2\cos \alpha \cos \beta \cos \gamma = 1$$

Proof of these equations is an independent task for students.

References:

1. Mirzaahmedov. M., Sotiboldiyev T. "Matematikadan olimpiada masalalari" Toshkent-2003 y
2. Гелфанд. Ф. "методы доказательства неравенства" Москва-1972г
3. Сивяшинский. В. "доказательство тригонометрических неравенств" Москва-1985г

4-СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ
КЎНИКМАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Шарипова Гулой Олимбоевна
УрДУ ўқитувчиси

Жаҳон амалиётида ўқувчилар 3-4 синфлардаёқ моделларни мустақил куриш ва унга асосланган ҳолда топшириқларни бажариш кўникмасига эга бўлишлари талаб этилади. Чунки муайян ҳодисаларни моделлаштириш ёрдамида объектларни ўрганишларини таъминлаш орқали ўқувчиларни мантиқий фикрлашга ундаш имконияти мавжуд. Шу билан бир қаторда моделлаштириш кўникмасига эга бўлиш натижасида ўқувчилар ушбу методни кундалик ҳаётлари, истиқболдаги иш фаолиятларида қўллаш компетенциясига ҳам эга бўладилар. Ўқув топшириқларини бажариш жараёнида ўқувчилар моделлар муайян объектларни ифодалашини англаб етадилар. Моделлаштириш кўникмасини ўзлаштириш натижасида ўқувчилар муайян билимлар, ахборотлар, кўникма ва малакаларга эга бўладилар.

Моделлаштиришнинг барча функцияларидан босқичма босқич фойдаланиш натижасида бошланғич синф ўқувчиларида моделлаштириш кўникмасини самарали шакллантириш имконияти вужудга келади.

“Педагогика” энциклопедиясида “моделлаштириш методи”– ўқув материаллари ёки таълим мазмунини яхлит тизимга келтириш” сифатида талқин қилинган.

Республикамизда замонавий талаблар асосида таълим сифатини ошириш, умумтаълим мактабларининг ўқув дастурлари, ўқув-методик адабиётларини халқаро талаблар асосида янгилаш, иқтидорли ўқувчиларнинг билимларини эгаллаши учун зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида “Президент мактаблари” ва ихтисослашган мактабларни ташкил этиш бўйича қатор ташаббус ва ғоялар илгари сурилмоқда. Шунингдек, “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг

тараққиёт стратегияси”да “Ёшларни санъат дунёсига ошно этиш, компьютер ва IT технологиялари соҳасида билим ва кўникмаларга эга бўлишлари учун зарур жиҳозлар билан таъминланган 100 мингдан ортиқ бепул тўгараклар фаолиятини йўлга қўйиш”^[1] каби йўналишлар белгиланган. Бу ўз навбатида, бошланғич синф ўқувчиларида моделлаштириш кўникмасини шакллантириш жараёнини тадқиқий ва таҳлилий йўналишга эга бўлган педагогик тизим сифатида кўриб чиқиш заруратини изоҳлайди.

Моделлаштириш кўникмасини эгаллаган ўқувчиларда муайян объектнинг ўзига хос хусусиятлари, таркибий тузилиши, бошқа объектлар билан муносабати ва алоқадорлиги, ундан фойдаланиш имкониятларини тушунишлари кузатилади. Шунга кўра ўқувчиларга бошланғич синфлардан бошлаб моделлаштириш кўникмаларини шакллантириш муҳим аҳамиятга эга.

Моделлаштириш методи билиш методларидан бири сифатида таълим жараёнида ўз ўрнига эга. Кишилиқ жамиятининг дастлабки босқичларидан бошлаб таниқли файласуфлар Демокрит, Эпикур, Лукреций Карлар ўз қарашларида моделлаштириш методини қўллаганлар. Улар моделлар ёрдамида нарса ва буюмларнинг жисмлари орасидаги ўзаро боғлиқликни ифодалаганлар. И.Ньютон биринчилардан бўлиб моделлаштириш методини илмий жиҳатдан асослашга муваффақ бўлган. У ўзининг “табиий фалсафада математиканинг бошланиши” асарида икки ўхшаш тизимнинг шартларини асослашга ҳаракат қилган. Бу эса моделлаштиришни илмий жиҳатдан асосланган метод сифатида тавсифлашга имкон берган[2].

XX асрга келиб моделлаштириш ўзининг кенг кўламли тараққиётига эриша бошлади. Ушбу метод фаннинг барча соҳаларида ўз ўрни ва аҳамиятига эга бўлди. Моделлаштириш узок давр мобайнида ўрганилганлигига қарамасдан, ўқитиш методи ва воситаси сифатида яқиндагина тан олина бошланди. Шунинг учун ҳам педагогика ва

психологияга оид манбаларда “модел” тушунчасининг турлича талқинлари мавжуд.

В.А.Штофф моделни фикрий жиҳатдан тақдим этувчи, моддий жиҳатдан амалга оширувчи тизим сифатида баҳолайди. Модел тадқиқот объектини ифодаловчи ва тушунтирувчи ходиса бўлиб уни ўрганиш натижасида инсон объект ҳақидаги янги маълумотга эга бўлади.

Л.М.Фридманнинг таъбирича модел – билиш воситаси ҳисобланади, у амалиёт ёки билиш жараёнида табиий ҳодисанинг ўрнини боса оладиган восита; муайян муносабатлар ёки таркибдош бирликлар тизими ҳисобланади. У ўз прототипининг мавжуд хусусиятларини ифодалаб, айти вақтда тадқиқот объекти сифатида аслига мувофиқ келади[3].

П.В.Грес модел тушунчаси остида объектнинг моддий ва фикрий ифодасини тушунади. Модел билиш жараёнида объектнинг ўрнини босади ва муайян тадқиқот учун зарур бўлган хусусиятларни ўзида сақлаб қолади. Моделни яратиш ва ундан фойдаланиш жараёни моделлаштириш деб аталади[4].

А.И.Уемов моделни тизим сифатида баҳолайди. Бундай ёндашув доирасида тизим бошқа тизимдан ахборот олиш воситаси сифатида намоён бўлади[5].

Моделлаштириш муаммоси билиш жараёнининг барча соҳаларига алоқадор ходиса ҳисобланади. Турли соҳа мутахассислари моделлаштириш ходисасига мурожаат қилганлар. Уларнинг аксарияти В.А.Штофф томонидан таклиф қилинган талқинни маъқуллайдилар. Тадқиқотимизнинг мақсад ва вазифаларидан келиб чиққан ҳолда биз ҳам мазкур талқинга мурожаат қилдик.

Биринчи навбатда модел ўқувчиларга ўрганилаётган объектнинг қандай тузилганлигини тушунтириш имконини беради. Модел ёрдамида ўқувчилар объектнинг таркиби, ўзига хос хусусиятлари, ривожланиш қонуниятларини билиб оладилар. Муайян объектнинг модели сифатида

Ўқитувчи турли нарса ва буюмларнинг тасвирлари, чизмалар, режа, макет кўринишларидан фойдаланиши мумкин. Ўқитувчилар шуни яхши билишлари керакки, моделлар баъзи объектларнигина қамраб олади. Модел шаклига келтирилган объектларнинг ўзига хос хусусиятлари унда акс этиши лозим.

Моделлаштириш тушунчаси доирасида эса ўқитувчи ҳам ўқувчилар ҳам муайян объектнинг ўзига хос хусусиятлари, таркибий тузилиши, бошқа объектлар билан муносабати ва алоқадорлиги, ундан фойдаланиш имкониятларини тушунишлари лозим. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, кўплаб ранг-баранг моделлар орасида математик моделлар муҳим ўрин эгаллайди. Шунга кўра ўқувчиларга бошланғич синфлардан бошлаб моделлаштириш кўникмалари шакллантириш муҳим аҳамиятга эга.

Л.П.Стойлова математик моделлаштириш тушунчаси доирасида муайян жараённинг математик тилда ифодаланишини тушунади [6]. Математик моделлар рақамли ифодалар, математик нутқ, муносабатлар, назарияларни ўз ичига олади. Табиий-илмий ва ижтимоий гуманитар ўқув фанларидан фарқли тарзда математик модел моддий объектларни яратишни талаб қилмайди. Бошқа ўқув фанлари фақатгина моделларни ўрганиш билан шуғулланса, математика “моделлар моделини” ўрганиш билан шуғулланади. Шунинг учун ҳам ўқувчиларда моделлаштириш кўникмаларини шакллантириш алоҳида дидактик имкониятларга эга.

Барча моделларни ўз кўринишига кўра чизмали ва белгили моделларга ажратиш мумкин. Бундай белгилар моделларни яратиш учун муҳим восита сифатида хизмат қилади.

Чизмали моделлар предметли ҳамда график моделларга ажратилади. Бундай бўлиниш уларнинг қандай ҳаракатни таъминлашидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Предметли моделлар нарса ва буюмлар воситасида амалга ошириладиган фаолиятни таъминлайди. Бундай моделлар турли буюмлар воситасида таркиб топтиради. Масалан, санок таёқчалари, тугмачалар, қоғоздан ясалган турли шакллар шулар жумласидан. Бундай

моделлар сирасига фикран яратилган аниқ вазиятларни ҳам киритиш мумкин. Мазкур моделлар ўқув топшириқлари кўринишида тасаввур қилинади ва тасвирланади.

График моделлар эса асосан вазиятларни чизма шаклида тасаввур қилиш ва яратиш жараёнида қўлланилади. График моделлар сирасига расмлар, шартли расмлар, чизмалар ёки схема шаклидаги чизмалар киради. Белгили моделлардан кундалик одатий ҳамда математик нутқда фойдаланиш мумкин. Кундалик нутқда қўлланиладиган белгили моделларга қисқа ёзувли топшириқлар ва жадваллар киради. Нутқда қўлланиладиган белгили моделларга модели топшириқларни киритиш мумкин. Шунингдек, бундай моделлар сирасига ифодали ёзувлар, тенгламалар тузиш, тенгламалар тизими ва тенгсизликлар ҳам киради.

Ҳар қандай қисқа ёзувлар расмлар ёки чизмалар ўқув топшириқларини бажариш жараёнида унинг модели ҳисобланади. Ёрдамчи моделлар сифатида танлаб олинган матнли топшириқларда унинг барча объектлари, улар орасидаги муносабатлар ўз ифодасини топиши керак. Мазкур матнларда барча талаблар аниқ кўрсатилиши лозим. Бундай моделлар топшириқларнинг мазмуни, уларни муҳокама қилиш, бажаришда намоён бўлади. Шу билан бир қаторда мазкур моделлар ўқувчиларнинг топшириқларни батафсил ва чуқур таҳлил қилишларига имконият яратади.

Алоҳида таъкидлаш керакки, айти бир масаланинг шarti асосида бир нечта модел яратиш мумкин. Чунки уларнинг ҳар бири ўз ечимига олиб борадиган йўлни аниқлашни талаб қилади. Бунинг натижасида ўқувчилар моделлаштириш кўникмасига эга бўлиб, уни илмий билиш методи сифатида ўзлаштирадilar. Шунинг учун ҳам модел ва моделлаштириш тушунчасининг изоҳи ёрдамидагина уни ўзлаштириш мумкин деб ҳисоблаш нотўғри ёндашувдир. Турли кўринишдаги моделларни намоёиш қилиш ва моделлаштириш жараёнларини ўқувчи кўз ўнгида аниқ акс эттириш

уларнинг топшириқларни бажариш усулларини самарали ўзлаштиришларига кўмаклашади.

Ўқувчилар 3-4 синфлардаёқ моделларни мустақил қуриш ва унга асосланган ҳолда топшириқларни ечиш кўникмасига эга бўлишлари керак. Улар муайян ҳодисаларни моделлаштириш ёрдамида ўрганишларини таъминлаш орқали ўқувчиларни мантиқий фикрлашга ундайди. Шу билан бир қаторда моделлаштириш кўникмасига эга бўлиш натижасида ўқувчилар ушбу методни кундалик ҳаётлари, истиқболдаги иш фаолиятларида қўллаш компетенциясини ҳам ўзлаштирадilar. Ўқув топшириқларини бажариш жараёнида ўқувчилар моделларнинг муайян объектларни ифодалашини англаб етадилар. Моделлаштириш усулларини ўзлаштириш натижасида ўқувчилар муайян билимлар, ахборотлар, кўникма ва малакаларга эга бўладилар.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении/ Л.М. Фридман - М.: Знание, 1984. - с.25 - 55.
- 2.Грес, П. В. *Математика для гуманитариев*. Общий курс [Электронный ресурс] : учеб. пособие / П. В. Грес. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Логос, 2012. 288 с.
- 3.Уёмов А.И., Логические основы методы моделирования, М., «Мысль», 1971 г., с.

ALIBEK RUSTAMIY - MANBASHUNOS OLIM

ToshDO‘TAU “Matnshunoslik va adabiy
manbashunoslik” 2-bosqich magistranti

I.N.Nurmuxamedova

Annotatsiya. Ushbu maqolada manbashunos, matnshunos, tilshunos Alibek Rustamov ilmiy faoliyati, nazariy qarashlari, o‘zbek manbashunosligi va matnshunosligi, navoiyshunoslik sohalari taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi haqida ma’lumot beriladi.

Tayanch so‘zlar: Alibek Rustamov, manbashunoslik, tilshunos, navoiyshunos, tarjimachilik, mumtoz so‘z.

Abstract. This article provides information about the scientific activity, theoretical views, contribution to the development of Uzbek source studies and textual studies, and the development of the fields of linguist Alibek Rustamov.

Keywords: Alibek Rustamov, source studies, linguist, linguist, translation, classic word

Абстрактный. В данной статье представлены сведения о научной деятельности, теоретических воззрениях, вкладе в развитие узбекского источниковедения и текстологии, развитии направлений языковеда Алибека Рустамова.

Ключевые слова: Алибек Рустамов, источниковедение, лингвист, языковед, перевод, классическое слово.

Inson o‘zining ma’naviy dunyosi bilan boshqa mavjudodlardan ajralib turadi. Har bir kishining insoniylik darajasi ham uning ma’naviy boyligi bilan belgilanadi. Ma’naviy yetuklik insonni xayrli amallarni qilishga undaydi. Shunday ekan, hamma davrda ham xayrli amallar qilgan, o‘zidan foydali ilm qoldirgan insonlar doimo barhayot. Ezgulikni hamma har xil olim ilmi bilan, ona yaxshi tarbiyasi orqali qiladi. Ana shunday ezgu amallar qilib, yashab ijod etgan olimlar

sirasiga navoiyshunos, tilshunos, manbashunos Alibek Rustamovni ham kiritsak mubolag'a bo'lmaydi.

Bo'lajak olim 1931-yil Toshkent viloyatining Yangiyo'l tumanida xizmatchi oilasida dunyoga keladi. 1955-yil O'rta Osiyo davlat universitetining eron-afg'on filologiyasini tamomlab, ilm yo'lga kirib keladi. Turli yillarda yurtimizning nufuzli oliygohlarida ilmiy faoliyat bilan shug'ullanib, 1995-yili xizmatlariga munosib ravishda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi etib saylanadi. A.Rustamov qariyb 60 yil davomida ilmiy-pedagogik faoliyat olib bordi. Taniqli olimning o'zbek tili, matnshunoslik, tarjimashunoslikka oid monografiya va risolalari, ilmiy-publististik maqolalari ilm ahliga ma'lum. Tadqiqotlariga e'tibor bersak Hazrat Navoiy ijodiga bo'lgan qarashlari, mehri o'zgacha edi. Buyuk shoir va mutafakkirning bebaho merosini chuqur o'rganishi alohida o'rin tutadi. Jumladan, "Navoiy tilining Grammatik xususiyatlari", "Navoiyning badiiy mahorati", "So'z haqida so'z" kabi kitoblarni yozib, Hazrat Navoiy ijodining yangi qirralarini kashf etdi. Alibek Rustamov ijodiga nazar solsak, Hazrat Navoiy ijodiga qarashlari o'zgacha bo'lganligining guvohi bo'lamiz. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, olim arab, fors, turk, ingliz va rus tilining bilimdoni edi. Rus tilini esa o'zbek tilini qanday bilsa, shunday bilardi.

Olim ijodi bilan filologiya sohasining barcha yo'nalishida sermahsullik ko'rsatgan. Tilshunoslik, adabiyotshunoslik, matnshunoslik sohalarida baravar ilmiy faoliyat olib borgan. Hazrat Navoiydan keyin Zahiriddin Muhammad Bobur va Husayn Bayqaro ijodiga ham alohida e'tibor beradi. Husayn Bayqaroning "Risola"si bir necha olimlar tomonidan nashr qilinishga qaramay, 1991-yilda qayta nashr qiladi. Bu nashrning oldingilaridan farqi, unda berilgan izoh va lug'atlarning mavjudligida edi.

Shuni alohida eslatib o'tish kerakki, Alibek Rustamovning bu ilmiy muvaffaqiyatlari zamirida eron-fors filologiyasini tugatgani, keyinchalik arab tilini puxta o'rganish va qadimgi turkiy tilni teran o'zlashtirishdek katta mehnati bor. Agar olim turkiy, fors va arab tillarini puxta egallamaganida Navoiy asarlarini

tilini o'rganish va ilmiy-tadqiqotlarida bunchalik muvaffaqiyatlarga erishmagan bo'lar edi. Chunki Navoiy asarlarining tili o'sha davr o'zbek tili me'yorlariga ko'ra forsiy va arabiy o'zlashmalarga boy, diniy va tasavvufiy g'oyalarga yo'g'rilgan, Qur'on va hadislardan iqtiboslar bilan bezalgan edi. Qolaversa, Navoiy asarlari mazmun-mohiyatini chuqur anglab yetish uchun o'sha davr klassik adabiyotining o'ziga xos badiiy vositalari: ilmi bade', ilmi maoniy, ilmi balog'a, ilmi aruz, ilmi qofiya va boshqa badiiy san'atlarni puxta egallash lozim edi. Alibek Rustamov yuqoridagi ilmlarni puxta o'rganib kitoblarida Navoiy ijodini quyidagicha tavsiflaydi.

“Navoiyning asarlari barcha jihatdan nihoyat darajada rango-rangligi bilan ajralib turadi. Ularda voqea, qahramon, tabiat, narsa, buyum, inshoot, makon va zamon ham, tasvir va bayon ham, vazn, qofiya, saj' va badiiy vositalar ham har asarda, har bobda, har faslda, har bayt va har jumlada turlichadir. Shu bilan birga boshqalariga nisbati yo'q na bir bob, na bir fasl, na bir bayt yoki jumla, na bir so'z, na bir ma'no va na bir tovush bor. Voqea va qahramonlarning turliligini, masalan, “Xamsa”da ko'rish mumkin, lekin bu turlilik zidlik va uyg'unlikni o'z ichiga olganligi uchun birlikning turliligidan iborat. Navoiy asarlarida tilga olinmagan tabiiy va sun'iy narsalar, ilmiy tushunchalar juda kam. Shoir qalamiga tushmagan o'lka, manzil, zamon, fasl va vaqt ham yo'q. Uning qofiya, vazn va badiiy vositalarining turli-tumanligini ko'rishimiz mumkin. Shuni ham ta'kidlash kerakki, turlilik Navoiyning butun ijodidagina emas, uning har bir asariga va har bir asarining har bir bo'lagiga ham xosdir¹⁰.

Bizga ma'lum bo'ladiki olimga Navoiy ijodini anglash qiyinchilik tug'dirmagan. Filologiya fanlari doktori, professor Suyima G'aniyeva A.Rustamov haqida shunday eslaydi: Aliybeg “Mahbub ul-qulub” haqida har suhbatda bir yangilik aytar edi. Tilga oidlarini ba'zan anglamas, lekin adabiyotga oid fikrlarini maroqlanib eshitar edik. Hamfikir do'st, yaxshi suhbatdosh edik. To'y, tug'ilgan kunlarda birga, musibatlarda dardkash bo'lganmiz. U kamgap edi. Lekin meni

¹⁰ Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979. – B. 128.

Yangiyo‘lga olib borganda, uyi va yaqinlarini ko‘rsatganda sergap bo‘lganidan zavqlanganman. A. Rustamiy Navoiy tili bo‘yicha ancha ishlar qildi. Nomzodlik, doktorlik dissertatsiyalarini himoya qildi. “O‘zbek adabiyoti tarixi”ga hammualliflikda maqola yozdik. Hamkorligimizning yoddan chiqmas natijasi — rus tilida “История узбекской литературы” uchun mazkur qismni rus tiliga o‘g‘irganimda menga yaqindan yordam qildi. 1957-yildan beri muntazam o‘tkazib kelinayotgan Navoiy anjumanlariga Aliybeg kelar edi (1962-yil, 6-konferensiya, 1964-yil, 8-konferensiya, 1965-yil, 9-konferensiya, 1970-yil, 14-konferensiya, 1971-yil, 15-konferensiya, 1974-yil, 18 konferensiya va boshqalar)¹¹.

Rustamiy ilmiy kitoblar yozishdan tashqari xalqimiz ma‘naviyati, o‘zligi, tobora yo‘qolib borayotgan ma‘naviy qadriyatlarga ham bee‘tibor emasdi. Xalqimiz o‘zligini va ma‘naviy qadriyatlarini teran anglab yetishi kerakligini, jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligini ta‘kidlaydi. Olim bu yo‘lda ham bir qator ishlarni amalga oshirdi. Jumladan, “Shifo duosi” (1992), “Bismillohning ma‘nosi” (1993), “Rustamiy tafsiri. Fotiha surasi” (2004), “Hazrat-i Navoiyning e‘tiqodi” (2010), “Hazrat-i Navoiyning “mast-i alast I” (2012), “Hazrat-i Navoiyning ma‘naviy va suvuriy sharoblari” (2013), “Hazrat-i Navoiyning ma‘naviy olami” (2014) kabi risolalar, “So‘z gavhari. “Basmala”, “til”, “adab”, “odob” so‘zlari” (2002), “Hazratning diyonati” (2011), “Masnaviy-i ma‘naviy”dagi “nay”u “nayiston”ga Jomiyning sharhi” (2007) kabi maqolalar hamda ukalari Botirbek, Karimbek, Saidbek Hasanovlar bilan hamkorlikda tayyorlagan “Alisher Navoiy. Arba‘iy” (1991, “Husayn Boyqaro” (1991), “Alisher Navoiy. Siroju-l-muslimiyn” (1993), “Fitrat. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” (1993), “Nuri Muhammadiy va Nurnoma” (1996) risolalaridir. Olim keng ilmiy faoliyati bilan o‘ziga xos ilmiy maktab yaratgan edi.

Adabiyotshunoslik fani tarixida turli ilmiy maktablar mavjud bo‘lib, ularning aksariyati o‘sha maktab asoschisi nomi bilan (akademik Konrad maktabi)

---

¹¹ Aliybeg Rustamiy xotirasi: Odamiylik va olimlik fazilatlarini mujassam inson mas‘ul muharrir A.Samad. – Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2014.

yoki o‘z yo‘nalishi bilan (Struktural poetika maktabi) kabi nomlanadi. O‘zbek adabiyotshunosligida ham Fitratning adabiyotshunoslik maktabi, Xodi Zarif folklorshunoslik maktabi mavjud bo‘lgani har bir mutaxassisga ma‘lum. Shuningdek, XX asr adabiyotshunosligida ayrim sohalar bo‘yicha Izzat Sulton nomi bilan bog‘liq nazariya maktabi, Ozod Sharafiddinov tanqidchilik maktabi, G‘ulom Karimov va Aziz Qayumov nomlari bilan bog‘liq mumtoz adabiyot va manbashunoslik maktablari haqida adabiyotshunoslikka doir kitoblarda fikrlar aytilgan, ayrim risola va maqolalar yaratilgan. Biroq Aliybeg Rustamiy nomi faqatgina olim yozgan ilmiy asarlardagina aks etib qolmay, balki o‘zbek tarixiy tilshunoslik, navoiyshunoslik, manbashunoslik, tarjimashunoslik kabi sohalarga taalluqligi, ustozning bu sohalarda yozgan asarlari ilmiy tizimga solinadigan bo‘lsa, uni bevosita “Akademik Aliybeg Rustamiy maktabi” umumiy nomi ostida jamlash mumkin bo‘ladi. Akademik Aliybeg Rustamiy asarlarining ilmiy tasnifini berishga jur‘at qilolmasam ham, o‘z faoliyatim doirasida domla yaratgan asarlar mutolaasi bilan bogliq fikrlarim bilan o‘rtoqlashishim mumkin¹²

Xulosa sifatida aytish mumkinki, olim filologiya fanning qaysi sohasiga oid tadqiqot qilsa, ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berdi. Olim uzoq yillik faoliyati bilan o‘z ilmiy maktabini yaratdi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alibeg Rustamiy xotirasi: Odamiylik va olimlik fazilatlarini mujassam inson: (xotiralar) / mas‘ul muharrir A. Samad. – Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2014.
2. Navoiyning badiiy mahorati: (badiiy adabiyot) / A. Rustamov. – Toshkent : Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1979.
3. Forscha-o‘zbekcha o‘quv lug‘ati: (pedagogika in-t studentlari uchun o‘quv qo‘ll.) / A. Rustamov, K. Karimov, Z. Umarov. – Toshkent: O‘qituvchi, 1975.

---

¹² O‘sha asar -108 bet

4. “Xamsa” va o‘zbek adabiy tili : [Alisher Navoiyning bebaho “Xamsa”si o‘zbek adabiy tilining yangi tub so‘zlar bilan boyitganligi haqida] / A. Rustamov // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati. – 1986.

**SURXONDARYODA VILOYATIDA UCHRAYDIGAN
ZULUKLARNING BIOEKOLOGIYASI**

Surxondaryo viloyati Muzrabot tumani

Muzrabot 33-maktab

Biologiya fani o`qituvchisi

Raimova Feruza

Annotatsiya: Keyingi yillarda parazitologiya fani xalq xo'jaligining turli tarmoqlarining tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ushbu maqolada Surxondaryoda viloyatida uchraydigan zuluklarning bioekologiyasi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: zuluklar, silindrsimon, parazit zuluklar, turkiston zuluklar, qon aylanish sistemasi, qon tomirlari devori epiteliysi, gematofag.

Ma'lumki, zuluklar halqali chuvalchanglar tipiga mansub bo'lib, tanasining uzunligi bir necha sm dan 15 sm gacha, ba'zan undan ham uzunroq. Tanasi orqa va qorin tomondan yassilashgan, ba'zan silindrsimon, 33 ta tashqi hal-qadan iborat. Zuluklar tanasining tashqi halqalari soni ichki halqalari soniga teng bo'lmaydi, odatda, har bir ichki halqaga 3—5 ta tashqi (ikkilamchi) halqa to'g'ri keladi. 400 ga yaqin turi chuchuk suv havzalari va dengizlarda tarqalgan. Surxondaryoda viloyatida uchraydigan zuluklarning 2 so'rg'ichi bo'lib, ulardan biri tanasining oldingi, ikkinchisi keyingi qismida joylashgan. Og'iz teshigi so'rg'ich yoki hartum bilan o'ralgan. Zuluklar yirtqich yoki parazit hayot kechiradi. Yirtqich zuluklar mayda umurtqasiz hayvonlar bilan oziqlanadi, parazit zuluklar turli umurtqali hayvonlar va odam qonini so'radi. Jag'li zuluklar ichagining yon tomonidagi juda keng xaltalariga ko'p qon so'rib oladi. Zuluklar so'lagi tarkibidagi girudin qonni ivitmaydi. Ular terisi orqali nafas oladi. Ayirish sistemasi — metanefridiyalar. Jag'li zulukning qon aylanish sistemasi qon tomirlari devori epiteliysi bo'lmasligi bilan

boshqa halqali chuvalchablardan farq qiladi, qon tomiri tana bo'shlig'i qoldig'idan hosil bo'ladi. Zuluklar germafrodit, urug'langan tuxumlarini pilla ichiga qo'yadi. Lichinkasi pilla ichida o'zgarishsiz rivojlanadi. Surxondaryoda viloyatida uchraydigan zuluklar hartumli va jag'li turkumlariga bo'linadi.

Tibbiyotda zuluklardan tromb hosil bo'lishi bilan bog'liq qon tomirlari kasalliklarini davolashda foydalaniladi. Tibbiyotda foydalanish maqsadida zuluklar maxsus zavodlarda ko'paytiriladi. Ayrim zuluklar baliqlarga jiddiy zarar yetkazadi. O'rta Osiyo suv havzalarida chig'anoqli zuluklar, soxta ot zuluklar, turkiston zuluklari uchraydi. Seylon va Zond arxipelagi tropik o'rmonlarida quruklikda yashovchi zuluklar odam va sut emizuvchilar qonini so'radi. Zuluklar sinfiga, asosan, hayvonlarning qonini surib ektoparazitlik qiladigan yoki yirtqich hayot kechiradigan halqali chuvalchablarga kiradi. Ular dengiz, chuchuk suv, ba'zan quruqlikda yashaydi. 400 ga yaqin turi ma'lum. Yashash muhiti zuluklarning tashqi va ichki tuzilishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Zuluklarning aksariyati chuchuk suv muhitida yashaydi, ammo ba'zilari sho'r suv muhitida, ba'zilari esa nam quruqlik muhitida yashashi mumkin. Ular germafroditlar bo'lib, ikkala jinsiy a'zoga ham ega, ammo ular tirik nasl berish uchun o'zlarining boshqa turlari bilan o'zaro urug'lantirishlari kerak. Ikki zuluk bir-biriga sperma yuboradi. Olingan urug'lantirilgan tuxumlar shilimshiq pillada saqlanadi, ular tananing pastki qismiga birlashtirilishi yoki atrof-muhitga joylashtirilishi mumkin. Zuluklar ilonga o'xshab to'lqinsimon shaklda suzish yoki so'rg'ichlarini chuvalchangsimon shaklda yopishtirish va qayta birlashtirish orqali aylanib yuradi. Zuluklarning aksariyat turlari uchun oziq-ovqat boshqa hayvonlarning qonidir; ular "gematofag" dir.

Qon so'ruvchi zuluklar pistirma yirtqichlari bo'lib, ular kattaroq hayvonlarning suzib o'tishini kutadilar yoki quruqlikdagi turlarga yaqinlashib, keyin o'z o'ljalarini ushlaydilar. Og'izdagi o'tkir pichoqlar yoki tumshug'lar yaradagi hislarni keltirib chiqaradigan antikoagulyantlar va anestetiklar yordamida qon oqib o'tadigan teshikni kesib tashlaydi. Sulukning og'irligidan bir necha

baravar ko'p bo'lgan katta hajmdagi qon, ovqat hazm qilish boshlanishidan oldin hosilda (oziq-ovqat kanalining kengayishi) saqlanishi mumkin. Zuluk hosilini qonga to'ldirgandan so'ng, so'rg'ichlarini chiqaradi va tushadi. Katta qonli ovqat zulukni ko'p oylar ovqatsiz yashashda davom ettirishi mumkin. Ba'zi zuluk turlari o'ljasining boshqa to'qimalarini iste'mol qiladi, ba'zilari o'lik hayvonlar bilan oziqlanadi va ba'zilari mayda umurtqasizlarni butunlay yutadi. Boshqa ko'plab hayvonlar zulukdan taom tayyorlaydilar: baliqlar, toshbaqalar, qirg'oq qushlari, chuvalchanglar va boshqalar.

Suluklarning o'ziga xos xususiyati yo'q, ular faqat oziq-ovqat zanjirining bir qismidir. Zulukni odamning istalmagan joyidan olib tashlashning to'g'ri usuli - tirnoq yoki boshqa o'tkir qirrani bosh uchi so'rg'ichining ostiga surtishdir. Bu zulukning jag'larini tortib olishiga olib keladi. Bosh uchidagi so'rg'ich qo'yib yuborilganda, zulukni butunlay sug'urib oling va u sizga yana yopishib olish imkoniyatiga ega bo'lguncha uni tezda silkitib tashlang. Zulukning keng tarqalgan Yevropa turi bir vaqtlar qon quyish uchun tibbiyotda keng qo'llanilgan.

Umuman olganda, shubhali amaliyot bo'lsa-da, zamonaviy tibbiyot zuluklar uchun qimmatli foydalanishni topdi. Jarrohlik yo'li bilan ta'mirlash yoki tananing ayrim qismlarini qayta biriktirishda va teri transplantatsiyasida venoz qon oqimi ko'pincha birinchi navbatda yomon bo'ladi. Zuluklar to'qimalarda to'plangan ortiqcha qonni yangi tomirlar va kapillyarlar qayta tiklanmaguncha olib tashlash uchun ishlatiladi. Zuluklar oziqlanayotganda ishlab chiqaradigan tabiiy antikoagulyant, shuningdek, shikastlangan hududlarga zarba oqimining yo'qolishiga olib keladigan qon ivishining oldini olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norxo'jayev B, Xolmamatov Sh. Zuluklarning tuzilishi va tibbiyotdagi ahamiyati. Toshkent. 2022.
2. Mavlonov O., Xurramov Sh., Umurtqasizlar zoologiyasi, Toshkent. 1995.

3. Zuluklarning biologiyasi. naturenorth.com

**MULTFILMLAR BOLANING RUHIYATIGA QANDAY
TA'SIR QILADI?**

Sobirova Shohida

Samarqand davlat chet tillari instituti ingliz II fakulteti

2- bosqich talabasi

Inson hayotidagi eng ajoyib vaqt - bu bolalikdir . U albatta multfilmlar bilan bog'liq . Chunki ularda butun bir avlod o'sadi.

Teslenko Egor

Hozirgi kunda o'zlariga bo'sh vaqt topish uchun juda ko'p zamonaviy ota – onalar farzandlarini televizo qarshisiga o'tqazib qo'yadilar.

Bolalari televizorga va unda qo'yiladigan turli – tuman multfilmlar bilan ovunganidan mamnun bo'ladilar . Bolalar ham bu multfilmlarni zavq va hayrat bilan tomosha qiladi . Lekin bu hayratning ortida nima bor ? Multfilmlar bolalarimiz uchun haqiqatdan ham foydalimi ? Bola necha yoshdan va qancha vaqt davomida multfilm tomosha qilishi mumkin? Bu ko'rilayotgan multfilmlar bolaning psixologik holatiga qanday ijobiy va salbiy ta'siri bor ? Hamma turdagi multfilmlar ham bola shaxsini rivojlantirishga hissa qo'sha oladimi ?

Mutaxasislarning takidlashicha bolalar 2,5 yoshdan boshlab faol tomoshabin bo'lashar ekan . Lekin juda ko'p ota-onalar faqat 3 yoshdan oshgan bolalargina multfilm tomosha qilishi mumkinligi haqida bilishmaydi . Ular multfilmlar bolalar uchun o'yin - kulgi ovunish vositasi deb bilishadi . Aytiz joizki , multfilm qahramonlarining ta'siri bola tarbiyasi uchun shunchalik ulkanki , uni inkor etib bo'lmaydi. Bu haqida Moskva shahar o'yin va o'yinchoqlarning psixolik va pedagogik ekspertiza markazining munofiqlashtiruvchi va

tahliliy bo'limi boshlig'i psixolog Natalya Matushkina shunday deydi: "Multfilmlarni nazoratsiz tomosha qilish bolaning ko'rish qobiliyatiga, qolaversa, ruhiyatiga, xulq – atvoriga, kayfiyatiga va oxir – oqibat uning atrofdagi dunyoni tushunish va idrok etishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ota – onalar bu ma'lumotni har doim yodda saqlashi va bolalari tomosha qilayotgan multfilmlarini nazorat qilishi kerak. Ular farzandlari uchun ma'sul ekanliklarini tushunishlari zarur. Ota - onalar doimiy televizor ko'rish va multfilmlar tomosha qilish farzandlari uchun odatga aylanib qolishi mumkinligi va keyinchalik bolalari televizordan uzoqlashi qiyin bo'lishi haqida o'ylamaydilar. Psixologlar bunday vaziyatlarda brogan sari bolaning ota - onasi, atrofida gilar bilan muloqati kamayib borishi va bu bolalar nutqining shakllanishini kechikishi, ularning talaffuzida turli xil qiyinchiliklarni yuzaga kelishiga sabab bo'lishini ta'kidlashadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti talablariga ko'ra, 3 yoshga to'lmagan bolalarga multfilm tomosha qilish tavsiya etilmaydi. Bu yoshdagi ayrim bolalar multfilm tomosha qilsa, faqat multfilmga e'tibor berishadi, hatto harakat ham qilmaydi.

Kelajakda bunday bolalar nutq, ko'rish, harakatlarni muvofiqlashtirish va hatto ortiqcha vazn bilan bog'liq muammularga duch kelishadi. 3 yoshdan oshgan bolalarga esa yotishdan oldin multfilm tomosha qilmasligi tavsiya qilinadi, chunki bolalar multfilm tomosha qilgandan so'ng hayajonlanadi va uyqu bilan bog'liq muammolar yuzaga keladi.

Bu bilan hamma multfilmlar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi degan fikr bundan mustasnodir. Bolalarga, ularning dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan multfilmlar ham yo'q emas. Ular orasida qiziqarli va ma'lumot beruvchilari ham juda ko'p. Ayrim multfilmlarda, multfilm qahramonlarning turli – tuman kiyinishlari,

ularning o'zini tutishi va salbiy xatti – harakatlari bolalar o'z xotiralariga muhirlaydi va xuddi o'sha xatti – harakatlarnini, ko'rganlarini o'zining xulq – atvorida takrorlashga harakat qiladilar .

Ular uchun barcha ko'rganlari haqiqiy va tirikdek tuyuladi . Xalqaro talablarga ko'ra 3- 7 yoshdagi bolalarga kuniga 30 daqiqagacha , 7 – 10 yoshdagi bolalarga kuniga 30 – 50 daqiqagacha multfilm tomosha qilish tavsiya etiladi . Undan katta bo'lgan 11 – 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga esa kuniga 1- 3 soatgacha multfilm tomosha qilishlari mumkin . Bundan tashqari bolaning ko'zi va televizor o'rtasidagi masofa 3 metrdan kam bo'lmasligi kerak .

Ota – onalarda albatta nima qilish kerak ? bolalarning multfilmlarga bo'lgan ishtiyoqiga qanday munosabat bildirish , taqiqlash yoki ruxsat berish kerakmi ? degan savollar paydo bo'ladi . Ruxsat berish kerak chunki , multfilmlar bolalikning bir bo'lagidir .Ota – onalarga multfilmlarni bola ruhiyatiga salbiy ta'sirini kamaytirish uchun bir nechta oddiy qoidalar va maslahatlarga rioya qilish yordam beradi : bolalarga multfilmlarni o'zingiz saralab , tarbiyaviy multfilmlarni taklif qiling , multfilm tomosha qilish uchun vaqt belgilang va ba'zan bo'sada o'zingiz ham farzandingiz bilan birga multfilm tomosha qiling , multfilmdagi qahramonlarni va ularning xatti – harakatlarini farzandingiz bilan birga muhokama qiling . Kichkintoylaringizga eng yaxshi va sara multfilmlarni taklif qiling . Ularning yuzida butun bir his – tuyg'ular aks etayotganini ko'rasiz . Bu yerda bola qahramon bilan kuladi yig'lasa birga yig'laydi , jarohatlansa achinadi va tanish qo'shiq so'zlarini takrorlaydi Yaxshi multfilmlarni tarbiyaviy ahamiyati juda katta , ular bolalarni do'stlikka , atrofdagilarga yordam berishga , zaiflarni himoya qilishga undaydi . Shu bilan birga bolaga ko'plab qiyin vaziyatlardan chiqib ketish

yo'llarini o'rgatadi , bolalarning qo'rquvini yengishiga va o'ziga bo'lgan ishonchni shakllanishiga yozdam beradi .

BOJXONA ORGANLARI FAOLIYATINING OSHKORALIGINI
TA'MINLASHDA AXBOROT XIZMATINING O'RNI

Aslanova Firuza Baxshilloyevna

O'zJOKU Axborot xizmati va PR yo'nalishi 2-kurs magistranti

firuzasloniva31@gmail.com

tel: +998903464950

Annotatsiya: Ushbu maqolada bojxona sohasida amalga oshirilgan <https://www.instagram.com/reel/CkyDVA9DKob/?igshid=ZmRIMzRkMDU> = so'z yuritiladi. Shuningdek, raqamli bojxona tushunchasi va uning mohiyati, shuningdek, bojxona sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining bojxona ishiga bevosita samarali ta'siriga oid fikr va mulohazalar ko'rib chiqiladi.
Kalit so'zlar: bojxona, islohot, axborot xizmati, OAV, maqolalar, tahlil, raqamli bojxona.

THE ROLE OF THE INFORMATION SERVICE IN ENSURING THE
TRANSPARENCY OF THE ACTIVITIES OF CUSTOMS AUTHORITIES

2-nd year graduate student of
UzJOKU Information service and
PR department.

Annotation: This article deals with implementation in the field of customs. Also, the concept of digital customs and its essence, as well as opinions and comments on the direct and effective impact of information and communication technologies on customs work in the customs sector will be considered.

Analysis, Digital customs, Mass media, Articles, Reform, Information service, Public relations.

“Bojxona postlari davlatimiz yuzi, birinchi taassurot shu yerdan boshlanadi.

Ular obod, aholi va tadbirkorlar uchun qulay bo‘lishi kerak.”

Shavkat Mirziyoyev.

Bojxona tizimi mamlakatimizni jahon iqtisodiyoti bilan bog‘laydigan muhim bo‘g‘in. Bu tizim to‘g‘ri va ochiq-oshkora ishlamasa, tadbirkorlik va investitsiyalarga to‘siq bo‘ladi. Davlat bojxona qo‘mitasi faoliyatining oshkoraligini ta‘minlash, tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari va keng jamoatchilikning bojxona organlarida amalga oshirilayotgan turli yo‘nalishlardagi keng qamrovli islohotlarning borishi to‘g‘risida muntazam xabardor qilish bojxona tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu boradagi yangiliklardan fuqarolarimizni boxabar qilishdek mas‘uliyatli vazifani bojxona qo‘mitasi axborot xizmati va joylardagi bo‘limlari xodimlari namunali bajarib kelmoqda.

2019-yilda O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Ommaviy axborot vositalari mustaqilligini ta‘minlash hamda davlat organlari va tashkilotlari axborot xizmatlari faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori qabul qilinishi ushbu yo‘nalishda yangi ishlarni boshlab berdi. Qarorda media makonda yuzaga kelayotgan hodisalarga tezkorlik bilan munosib javob qaytarilmayotgani, islohotlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni o‘z vaqtida taqdim etish bo‘yicha sohada ishlarni sezilarli darajada oshirish zarurligi, davlat organlari va tashkilotlarining axborot xizmatlari, OAV faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etayotgani ta‘kidlandi¹³.

Biroq bu bilan nafaqat OAV faoliyati uchun qulay sharoit yaratish, davlat va jamiyat o‘rtasida muloqotni yo‘lga qo‘yish, aholiga islohotlar haqida tezkor, xolis va to‘liq axborot yetkazish, balki davlat tashkilotlarining faoliyati shaffofligini

¹³ <https://daryo.uz/2021/06/27/>

oshirish, ularning jamoatchilik bilan hamkorlik aloqalari, axborot xizmatlari faoliyatining samaradorligini tubdan yaxshilashni ham ko‘zlangan edi.

Ushbu qaror matbuot xizmatlari sohasida katta burilish yasadi, deyish mumkin. Qaror bilan axborot xizmati rahbari bir vaqtning o‘zida davlat organi rahbarining matbuot kotibi — axborot siyosati masalalari bo‘yicha maslahatchisi maqomida bo‘lishi hamda Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi xulosasini inobatga olgan holda, lavozimga tayinlanishi belgilanib qo‘ydi. Xolislikni ta‘minlash maqsadida suhbatlarni yuqori bilim va salohiyatga ega mas‘ul mutasaddilar, tajribali va o‘z ishiga vijdonan yondashadigan soha mutaxassislaridan iborat hay‘at olib boradigan bo‘ldi. Natijada ushbu yo‘nalishga salohiyatli kadrlar saralana boshlandi.

Aytish mumkinki, jamoatchilik bilan aloqalarni yo‘lga qo‘yish, tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarini, mahalliy va xorijiy ommaviy axborot vositalarini bojxona organlari faoliyatiga dahldor ma'lumotlardan xabardor qilish bo‘yicha Davlat bojxona qo‘mitasi ko‘p yillik tajribaga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1991-yil 25-oktyabrdagi farmoni asosida Davlat bojxona qo‘mitasi tashkil topgan bo‘lib, uning tarkibidan Ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar bo‘limi ya‘ni Axborot xizmati (hozirda Jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar bo‘limi deyiladi) ham o‘rin olgan edi. Bo‘limning Nizomi va xodimlarning lavozim yo‘riqnomalari so‘nggi bor 2018-yilda qayta ishlab chiqilib, tasdiqlangan¹⁴.

Bo‘limning ayni paytdagi Nizomi jamoatchilik vakillari va tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilarini bojxona organlari faoliyatining dolzarb jihatlarini, yagona bojxona siyosatini amalga oshirish masalalari, bojxona qoidalari, tartiblari, soha bo‘yicha qabul qilinayotgan yangi me‘yoriy hujjatlar, ulardagi o‘zgarishlar, sohada ro‘y berayotgan yangilanishlar haqida o‘z vaqtida xabardor qilib borish, shu maqsadda jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan yaqindan hamkorlik

¹⁴ <https://customs.uz/oz/lists/view/258>

qilish, ular bilan axborotlar almashish, ma'lumotlarni OAVda va Internet tarmog'ida yoritish, tashqi foydalanuvchilar uchun doimiy ravishda turli ma'lumotlar taqdim etishni tizimli ravishda yo'lga qo'yishga xizmat qilib kelmoqda. Bo'lim o'z faoliyatini samarali tashkil etishi uchun yetarli moddiy texnik baza bilan ta'minlangan. Shuningdek, televideniye uchun tayyor lavhalar tayyorlab berishni ta'minlovchi o'z tasvirga olish va montaj qilish texnikalariga ega. Bo'lim xodimlarining xizmat kompyuterlari yuqori tezlikdagi Internet tarmog'iga ulangan.

O'ziga yuklatilgan vazifalarning ijrosini ta'minlash maqsadida tashkiliy va amaliy tadbirlarni o'tkazishda Jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar bo'limi hududiy bojxona boshqarmalari bilan hamkorlikda qo'mita rahbariyati tomonidan tasdiqlangan rejalar asosida ishlar olib bormoqda. 2011-yilda Davlat bojxona qo'mitasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar bojxona boshqarmalarida, "Toshkent-Aero" ixtisoslashtirilgan bojxona kompleksida Jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari bilan aloqalar guruhlari - Axborot xizmatlari tashkil etilgan.

2017-yilda Davlat bojxona qo'mitasining Axborot xizmati nufuzli "Oltin qalam" mukofotiga sazovor bo'lganligi uning faoliyati nechog'lik samarali tashkil etilganligini isbotlaydi.

Yurtimiz iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash uchun mas'ul bo'lgan bojxona xizmati xodimlari faoliyati haqida ommaviy axborot vositalari orqali keng jamoatchilikka tezkor va ishonchli axborot yetkazib berish ahamiyati haqida so'z borar ekan, ma'lum bir keys orqali uning amaldagi isbotini tahlil qilsak.

2018 yilda Telegram tarmog'idagi "Jurnalizd", "Davletovuz" kabi axborot kanallari va boshqa ommaviy axborot vositalarida "Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash xalqni sog'ish hisobigami?" sarlavhali material e'lon qilindi. Unda chetda xarid qilingan va xalqaro pochta tizimlari orqali olib kelinayotgan tovarlarni olishda qator muammolarga duch kelinayotganligi qayd etilgan. bu esa ijtimoiy tarmoqlarda xalqaro pochta va kurerlik jo'natmalarini

qabul qilayotgan jismoniy shaxslar uchun joriy qilingan tovarlarni bojsiz olib kirish me'yorlariga nisbatan turlicha qarashlar to'qnashuvini keltirib chiqardi. Jumladan, kimdir buni ma'muriy cheklov sifatida baholasa, kimdir mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun qabul qilingan chora sifatida ta'kidladi¹⁵.

Bu vaziyatga Davlat Bojxona qo'mitasi Axborot xizmati munosabat bildirib, fuqarolarga joriy etilgan tartiblar ahamiyati haqida asoslangan ma'lumotlarni taqdim etdi. O'zbekiston Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi bojxona hududiga jismoniy shaxslar nomiga xalqaro pochta va kurerlik jo'natmalari orqali kelayotgan tovarlar nazoratini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" qaroriga muvofiq, xalqaro pochta jo'natmalarini qabul qilayotgan jismoniy shaxslar \$100 teng bo'lgan qiymatdagi tovarlar uchun boj to'lovlarini to'lamaydilar. Shuningdek, jismoniy shaxslar har chorakda bir marotaba kurerlik jo'natmalari orqali \$1 000 qiymatiga teng bo'lgan tovarlarni bojsiz qabul qilib olishlari mumkin. Ammo belgilangan tartibga amal qilmay, qiymati \$100 yuqori bo'lgan tovarning narxini asossiz ravishda pasaytirib, \$49 qilib ko'rsatish orqali, telefonni bojsiz olib kirish me'yorlarini suiste'mol qilgan holda olib kirishga bo'lgan urinish sodir etayotgan fuqolar topiladi. Ushbu holatda bojxona xodimlari mazkur \$300 telefonning bojsiz olib kirishga ruxsat etilgan \$100 chegirib tashlab, qolgan \$200 uchun belgilangan tartibda davlat byudjetiga tegishli bojxona to'lovlarini undirishgan.

"Aslida esa ushbu me'yorlar jismoniy shaxslarning manfaatlari har tomonlama inobatga olingan holda qabul qilingan deyishimiz mumkin. Chunki, jismoniy shaxsni har chorakda \$1000, yil davomida esa \$4000 teng tovarlarni o'z ehtiyoji uchun boj to'lamasdan olib kirishi yurtimizda yashayotgan har bir shaxsni chetdan sifatli va arzon tovar olishini to'liq kafolatlaydi, - deb izoh beradi Davlat Bojxona qo'mitasi matbuot xizmati¹⁶.

¹⁵ <https://www.spot.uz/oz/2018/09/11/customz/>

¹⁶ <https://www.spot.uz/oz/2018/09/11/customz/>

Bu misol orqali Axborot xizmati bir yoqlama fikrlayotgan insonlarga davlat hech bir qoidani shunchaki ishlab chiqmasligini, bunga amal qilishni istamay qing'ir yo'llarni ishga solib bojxonachilarni aldashga urinayotgan odamlar qonun oldida teng javob berishini ta'minlash bojxonachilar oldida turgan mas'uliyatli vazifa ekanligiga tushuncha berib o'tdi. Bu kichik holatga bir munosabat. Endi tasavvur qiling, har yili bojxona tizmini isloh qilish yo'lida qanchadan-qancha o'zgarishlar, yangiliklar sodir bo'lyapti, yangi tartiblar joriy etilmoqda. Birgina, 2019-yilda bojxona ma'muriyatchiligi isloh qilinib, bojxona postlarida soddalashtirilgan yo'laklar joriy etildi. Bugun yo'lovchilarning 95 foiz va yuklarning 75 foizi shular orqali o'tmoqda. Ilgari 12 ta idoradan olingan 60 turdagi ruxsatnomalar "yagona darcha" orqali elektron shaklga o'tkazildi. Bularning natijasida bojxonada yuklarni rasmiylashtirish vaqti 10 barobargacha qisqardi. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida eksport hajmini 30 milliard dollarga, xorijiy turistlar sonini 7 millionga yetkazish maqsadi belgilangan. Bu bojxona sohasiga alohida mas'uliyat yuklaydi.

Joriy yil 1 maydan boshlab, yuk deklaratsiyasini rasmiylashtirish postlardan chiqariladi va tadbirkor bilan bevosita muloqotsiz, masofaviy amalga oshiriladi. 1 iyuldan tovarlar kodi va qiymatini belgilash, bojxona ko'rigini o'tkazish, imtiyozli deklaratsiya rasmiylashtirishda korrupsion xavflar avtomatlashgan tizim orqali aniqlanadi. 1 sentyabrdan boshlab, barcha elektron bojxona xizmatlari "yagona darcha" tizimi orqali ko'rsatiladi. Yil yakuniga qadar bojxona ko'rigi jarayonlarini to'liq qamrab olgan elektron tizim ishga tushiriladi. Yig'ilishda kontrabandaga qarshi kurashish natijalari ham tahlil qilindi. Xususan, joriy yilning o'tgan davrida 364 kilogramm giyohvandlik vositalari, 88 ming dona psixotrop dorilar hamda 181 milliard so'mlik tovarlar noqonuniy kirib kelishining oldi olindi.

Bu boradagi imkoniyatlarni kengaytirish uchun bojxona postlarini 3D-skaner, rentgen, videokuzatuv, server, transport tarozisi kabi zamonaviy uskunalalar bilan jihozlash, bu yil Samarqand, Toshkent, Farg'ona va Termiz xalqaro

aeroportlarida, kelgusi yildan boshqa aeroportlarda ham “bojxonachisiz nazorat” tartibini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda¹⁷.

Mazkur davomiy o‘zgarishlarning har birining mohiyatini fuqarolarga sodda va hayotiy tarzda tushuntirib berish faqat OAVlar va ularni ishonchli axborot bilan ta‘minlayotgan matbuot xizmatlarining qo‘lidan keladi xolos. Davlat Bojxona qo‘mitasi Axborot xizmatining yutug‘i esa bu borada zamonaviy PR texnologiyalaridan foydalangan holda o‘z sayti va ijtimoiy tarmoqdagi sahifalarini sifatli yurgizayotganidir. Shuningdek, eng o‘qimishli gazetalardan tortib, eng tomoshabop telekanallargacha bojxona tizimi yangilarini tez-tez yoritib borilishi, jurnalistlar va blogerlar bilan yaqindan hamkorlikni yo‘lga qo‘yilishi axborot xizmatini jamoatchilik bilan aloqalarini tobora mustahkamlamoqda.

Ayni paytda ommaviy axborot vositalarida “raqamli bojxona” tushunchasini ommalashtirish bo‘yicha PR kompaniya olib borilmoqda. *“Raqamli bojxona qanday bo‘lishi kerak?” (xalq so‘zi.uz)¹⁸, “Respublikadagi ilk raqamli bojxona posti qanday ishlaydi?” (kun.uz)¹⁹, “Bojxonada ayrim jarayonlar raqamlashtiriladi” (sputnik.uz)²⁰, “Ayritom” cheraga bojxona postida raqamli majmualar ishga tushirildi.” (yuz.uz)²¹, “Raqamli bojxona Toshkent viloyatining postlarida “yashirin iqtisodiyot”ga chek qo‘ymoqda” (toshvil.uz)²²* kabi sarlavhali maqolalar tez-tez ko‘zga tashlanmoqda.

Taklifim, ular sonini ko‘paytirib, bu tushuncha mohiyatini yanada kengroq jamoatchilikka yetkazish kerak. Chunki buni targ‘ib etishga zarurat bor. Hozirgi paytda dunyodagi deyarli barcha mamlakatlarning bojxona xizmatida, shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi bojxona organlarida ham elektron bojxona, bojxonani raqamlashtirish va avtomatlashtirish atamalari keng qo‘llanilib kelmoqda. Ushbu atamalarning bir-biridan farqi, o‘zaro bog‘liqlik jihatlari

---

¹⁷ <https://iiv.uz/news/>

¹⁸ <https://xs.uz/uz/post/>

¹⁹ <https://m.kun.uz/uz/news/2021/03/27/>

²⁰ <https://oz.sputniknews-uz.com/>

²¹ <https://yuz.uz/uz/news/>

²² <https://toshvil.uz/oz/>

bo'yicha odamlarda turli fikrlar, qarashlar mavjud. Misol uchun, elektron bojxona tushunchasi qog'ozda amalga oshiriladigan jarayonlarni maksimal darajada kompyuterlashtirish hisoblanadi. Bojxona sohasidagi hujjatlar va jarayonlarning to'liq hamda mukammal holda kompyuterlashtirilishini – raqamli formatga o'tkazishni raqamlashtirish deb aytishimiz mumkin. Oddiy qilib aytganda, "raqamli bojxona" sohaga raqamli texnologiyalar - Big Data(Katta ma'lumotlar), Machine Learning(Mashinani o'rganish), Internet of Things(Buyumlar/narsalar interneti) va boshqa ko'plab texnologiyalarni joriy etishdir. Bojxonani raqamlashtirish bojxona sohasining ma'lum bir yo'nalishi to'g'risidagi ma'lumotlarni ularning butun faoliyat sikli davomida uzluksiz boshqarishni, shu jumladan, ma'lumotlarni avtomatik yig'ish, to'plash, o'zgartirish va tahlil qilish, bunday ma'lumotlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Bojxona rasmiylashtiruvda inson omilini keskin qisqartirishga e'tibor qaratilgan ushbu loyiha amaliyotga qo'llanilganda 7 ta hududdagi (Qashqadaryo, Xorazm, Sirdaryo, Toshkent, Buxoro, Farg'ona, Jizzax) tovarlar rasmiylashtiruvi masofadan o'tkazilib, byudjetga undirilgan to'lovlar 52 foizga va deklaratsiyalar soni 17 foizga ortdi. Bojxona postlarida huquqbuzarlik xavfini aniqlash tizimi takomillashtirilishi natijasida eksport tovarlarini avtomatik rasmiylashtirish 14 barobarga oshdi. Import tovarlari ko'rigida huquqbuzarliklarni aniqlash samarasi 2,1 barobarga, ushlab qolingan noqonuniy tovarlar qiymati 55 foizga ko'paydi. Respublika bojxona postlariga 7 mingdan ortiq nazorat-o'lchov moslamasi o'rnatilishi hisobiga 2-3 kungacha davom etadigan bojxona tekshiruvlari vaqtini 10-15 daqiqagacha qisqartirishga erishildi.²³

Xulosa o'rnida, shuni ta'kidlash kerakki, dunyo hamjamiyati bojxona xizmatlari faoliyatida zamonamizda to'rtinchi sanoat inqilobi deb ataluvchi yangi texnologiyalar(sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, blokcheyn, narsalar internet va boshqalar) shiddat bilan amaliyotga tadbiiq etib kelinmoqda. Bojxona organli faoliyatida qancha o'zgarishlar va tub islohotlar amalga oshirilmasin, ular

²³ <https://e-gov.uz/news/>

jamoatchilikka to'g'ri yetkazilmas ekan kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi. Zero, bu rivojlanishning bari insonlar uchun yengillik yaratish uchun qilinmoqda. Demak u insonlarga to'g'ridan-to'g'ri tushunarli bo'lishi uchun Axborot xizmati va ommaviy axborot vositalarining o'rni beqiyosdir.

**ENSURING THE RIGHT TO PRIVACY IN CYBERSPACE:
THEORETICAL AND LEGAL AND SOCIAL ASPECTS**

Abdulhamidova Khadichabegim Ulugbek qizi
First-year Master's Degree and Distance Learning of
Tashkent State University of Law
Supervisor: Allayorov Jaxongir Tashpolatovich
PhD, acting associate professor of the Department of
«Private International Law»
of the Tashkent State University of Law

Introduction. With the advent of new information technologies and the expansion of cyberspace, new questions arise regarding the right to privacy. Digital technologies have given humanity many opportunities, but they have also created new challenges for human privacy. It must be admitted that life without the Internet and online communications now seems unimaginable. Almost all aspects of human life are connected with the Internet.

Main part. Let us list some aspects of ensuring human rights to privacy in cyberspace.

Privacy is a complex legal institution that includes a number of individual powers of an individual: “a ban on the collection, storage, use and dissemination of information about a person’s private life without his consent, the right to control information about himself, the right to protect honor and good name, to the protection of personal data, the right to inviolability of the home, the secrecy of communications, the secrecy of voting, and others” [1, p. 789]. In cyberspace, there are many ways to violate the right to privacy of a person. One of the most common methods is the collection of data without the consent of the data subject. This process is called "espionage" or "surveillance" and includes methods such as tracking the user's location, collecting information about any activity they take on

the Internet, and recording or listening to all their phone calls and messages. The data is collected and then used to create what is called a "consumer profile" - a collection of data used to predict a user's online and offline behavior.

It is known that in European countries the right to the protection of personal data is "derived" from the right to the protection of private life[2, p. 135]. Equally relevant is the problem of human rights in cyberspace, cases of violence and discrimination in the online environment. These problems are related to the fact that cyberspace allows anonymous users to freely express their opinions and act without consequences. As the researchers rightly noted, "the main danger to privacy lies in the fact that after entering biometric personal data into the passport of a citizen of a particular state, it becomes possible to remotely remove such data, which will inevitably lead to the creation of a total system of people tracking tools" [3].

In the modern world, technological progress and the spread of digital technologies and artificial intelligence have a significant impact on the realization of human rights, including the human right to privacy in cyberspace. Despite the fact that automation and the creation of new technological solutions improve people's lives and simplify the processes of social relations, the presence of problems is not excluded. In order to protect personal data and privacy rights, certain precautions must be taken, such as the use of strong passwords and anti-virus programs, restricting access to personal information, and careful attention to the processes for publishing personal information on the Internet (in particular, in social networks).

However, not all risks associated with infringement of privacy rights can be prevented with the best efforts. A particularly urgent problem is the theft of personal data of users from social networks, as this can lead to consequences associated with the unauthorized use of personal information, as well as the persecution of an individual in social networks, cyberbullying[4].

The protection of privacy in cyberspace is an urgent problem that requires attention, both from the side of states and from every person who uses the Internet. It is necessary to improve the norms of information legislation, international norms and rules, as well as to increase the level of awareness and education (legal and digital culture of the individual). It makes sense to say that large-scale improvements in transparency and data protection are now needed to protect consumer rights, as well as the creation of reliable mechanisms to manage the risk of discrimination and other wrongdoing. One practical example where digital technologies can violate human rights is in surveillance and monitoring systems.

It should be noted that the development of cyberspace has become a significant step in the development of information technology. Cyberspace is an area that is outside the boundaries of physical reality and through which people can exchange information. However, some actors have begun to use cyberspace to violate the privacy of some people.

Unlike ordinary space and public relations practices, in cyberspace, privacy becomes more vulnerable, and additional measures have been taken to ensure privacy in the global community. For example, the HTTPS protocol provides an encrypted connection for websites, which provides a greater degree of privacy when transmitting data on the Internet. Other measures include enhanced security measures that serve to prevent unauthorized access and identity theft.

Conclusion

Thus, ensuring the right to privacy in cyberspace is a difficult task, but many international organizations and states are already taking steps to protect this right. The key ones are security measures, technical means of encryption and legal norms providing for sanctions and legal enforcement measures.

To solve the above problems, it is necessary to constantly improve legislation and international cooperation in the fight against cybercrime. Many countries are currently working to develop rules and regulations that help protect human rights to privacy in cyberspace.

It is also necessary to improve the level of education, awareness of citizens about their rights and risks associated with privacy on the Internet.

It is necessary to ensure in practice the social relations that are taking shape in the information society, the implementation of the concept of digital personality and digital profile. To this end, we define that a digital profile is a collection of information about citizens and legal entities contained in the information systems of state bodies, local governments and organizations exercising public powers, as well as in a unified system of identification and authentication. Along with the above, one should take into account the need for the existence and operation of guarantees for the protection of digital rights of citizens in developing online legal relations.

List of used literature

1. Bachilo I. L., Lopatin V. N., Fedotov M. A. Information law. St. Petersburg: Legal Center Press, 2015. 789 p.
2. Bouhadana I. Le droit au respect de la vie privée à l'ère du numérique dans le système français // The evolution of state and legal institutions in the context of the development of the information society. M., 2012. S. 135-153.
3. Poperina E.N. Informatization of society and private life // Questions of modern jurisprudence. 2013. No. 25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatizatsiya-obschestva-i-chastnaya-zhizn> (date of access: 01/03/2023).
4. Edilova H.V. Privacy in the information and telecommunications network "Internet" // Law and practice. 2017. No. 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neprikosnovennost-chastnoy-zhizni-v-informatsionno-telekommunikatsionnoy-seti-internet> (Date of access: 01/03/2023).

XORAZM VOHASI ANTIK DAVR YODGORLIKLARINING ARXEOLOG
OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI

Tajimuratov Doniyor Baxromovich

O'zbekiston milliy universiteti arxeologiya yo'nalishi 2-bosqich magistranti

tajimuratovdoniyor@gmail.com

+998 99 650-19-19

Xorazm vohasi Amudaryoning quyi havzasida vujudga kelgan qadimiy davlatlardan biri bo'lgan. O'lka antik davrda geografik jihatdan hozirgi Xorazm viloyatiga nisbatan ancha keng hududni egallagan. Unga janubda Birota (Darg'onota) shimolda Orol dengizi, g'arbda Sariqamish havzalari va yuqori Uzboy, sharqda janubiy Oqchadaryo deltalari hududlari kirgan²⁴. Bugungi kunda qadimgi Xorazm hududida Turkmanistonning shimoli-sharqiy qismi, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatlari joylashgan.

Xorazm so'zining ma'nosi haqida ma'lumot berib o'tishimiz lozim. "Xorazm" so'zi qadimgi Eron tilida "Xvarazmi" ((H)uvārazmi), yunon manbalarida "Xorasmiya" va Ktesiy asarida "Xoramniy" tarzda berilgan. I. M. Dyakonov va V. Geyger "Xorazm" so'zi etimologiyasini talqin qilib, "Xvarizem" – "xvara" – ovqat, ya'ni hosildor yer yoki "xvar" – "quyosh" bo'lishi ham mumkin degan xulosani beradilar²⁵. S.P.Tolstov o'z tadqiqotida bu so'zning ma'nosini xurrit qabilalari bilan bog'laydi. Hozirgi davrdagi tadqiqotlarda "Quyoshli o'lka" ma'nosi ishlatib kelinmoqda.

Qadimgi Xorazm tarixi bo'yicha ma'lumotlar Ahamoniylar davriga oid yozma manbalarda – Behistun qoya tosh yozuvlarida, Suza saroyidan topilgan yozuvda, Doro I ning haykalida, Naqshi Rostam yozuvlarida, Doro I ning

²⁴ Ягодин В.Н. Генезис и формирование раннехорезмийской государственности. /История государственности Узбекистана. Т.1. – С. 107.

²⁵ История Мидии от древнейших времен до конца IV века до н.э. I книга. –Баку: Нагыл Еви, 2012. –С.57; Geiger W. Ostirānische Kultur im Altertum. –Erlangen. 1882. –P. 29.

qabridagi yozuvlarda, Persepol saroyining boʻrtma tasvirlarida, Artakserks II ning qabr tosh yozuvlarida saqlanib qolgan. Bu manbalar I.Markvart, E.Xersfeld, R.Kent, A.Edakov, A.A.Freyman, V.V.Struve, V.I.Abayev, M.A.Dandamayev, S.P.Tolstov, I.V.Pyankov, Y.A.Rapoport, M.M.Dyakonov, B.I.Vaynberglar tomonidan keng tadqiq qilingan²⁶.

Xorazm vohasi antik davri tarixini oʻrganishda S.P.Tolstov, A.V.Andrianov, Nerazik, M.G.Vorobeva, Y.A.Rapoport, B.I.Vaynberg singari olimlardan iborat boʻlgan Xorazm arxeologik ekspeditsiyasi xodimlari ulkan hissa qoʻshganlar.

XX asrning 90-yillari va XXI asr boshlarida Oʻzbekistonlik M.Mambetullayev, V.N.Yagodin, Gʻ.Xodjaniyazov, Q.Sobirov, S.Baratov, A.Abdirimov singari qadimshunoslar Xorazmda arxeologik tadqiqotlar olib borganlar.²⁷

Ilmiy rahbarim, jonkuyar olim, Ustoz Oʻzbekiston arxeologiyasining ustuni, Oʻzbekiston Fanlar Akademiyasining haqiqiy aʼzosi Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev oʻzining asarlarida antik davr Xorazm toʻgʻrisida juda boy, asoslangan, toʻliq ilmiy maʼlumotlar yozganlar.²⁸

Qadimgi Xorazm tarixi boʻyicha antik davr mualliflari – Gerodot (mil.avv. 484-425-yillar), Strabon (mil.avv.64-23-yillar), Ktesiy (mil.avv.415-397-yillar), Arrian (mil.avv.95-175-yillar) va qadimgi Rim tarixchisi Kvint Kursiy Ruf (milodiy I asr) ning asarlarida maʼlumotlar saqlanib qolgan.

Mil.avv. IV-III asrlardan boshlab, yaʼni mustaqil Xorazm davlati tashkil topgach, gʻarbiy Xorazm hududida katta va kichik hajmdagi yuzga yaqin qalʼalar

²⁶ Kent R. G. Old Persian: Grammar. Texts. Lexicon. –New Haven, 1953; Дандамаев М.А. Политическая история ахеменидской державы. –М.: Наука, 1985. – С. 248; Дьяконов М.М. Очерки истории древнего Ирана. –М.: Восточная литература, 1961. –444 с. ; Дандамаев М.А. Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. –М.: ГРВЛ. 1980, – С. 144-145; Эдаков А.В. Новые надписи Ахеменидов. // ВДИ, 1976, №2; Толстов С.П. Древний Хорезм; Ўша муаллиф: По древним дельтам Окса и Яксарта. –М.:Наука, 1962; Пьянков И.В. Хорасмии Гекатея Милетского. // ВДИ. 1972. №2. – С. 13-14; Рапопорт Ю.А. Краткий очерк истории древнего Хорезма в древности. //Приаралье в древности и средневековье. –М.: Восточная литература, 1998. – С.28–41; Вайнберг Б.И. Памятники куюсайской культуры // В кн.: Кочевники на границах Хорезма. (Труды ХАЭЭ–XI). –М.: Наука, 1979. –С. 7–77.

²⁷ Mirzo Ulugʻek nomidagi Oʻzbekiston Milliy universiteti. Oʻzbekiston tarixi 1-kitob. Oliy oʻquv yurtlari tarix fakulteti talabalari uchun darslik. Toshkent “VNESHINVESTPROM” 2019-yil. –B 244

²⁸ Shu manba

qad ko'targan. Antik Xorazm davlati mil.avv. IV asrdan milodiy III asrgacha eng qudratli davlatlardan biri bo'lgan. Bu davrda Xorazmda maydoni 10 gektardan katta bo'lgan o'nlab yirik shaharlar qurilgan²⁹. Beruniy bu davrda qadimgi Xorazmda 300dan ortiq shaharlar bo'lganligini yozib qoldirgan³⁰. Bu ma'lumotlar arxeologik tadqiqotlar natijasida ham isbotlangan. XX asrning 70-yillarda 300dan ortiq yodgorliklar topilgan bo'lsa³¹, 90-yillarning oxiriga kelib, ularning soni 400taga yetgan³².

Endi Xorazmni o'rganish tarixiga bo'lgan qiziqish haqida to'xtalib o'tsam. Bilamizki nemis arxeologi Xenri Shliman Troyani topadi. Fon Kaufman ham ana shu shov-shuvni «Московские ведомости» gazetasida o'qiydi.³³ So'ng Amudaryoning har ikkala qirg'og'idagi qadimiy Xorazm qal'alarida tadqiqot olib borish uchun Turkiston arxeologiya jamiyatini tuzish lozimligini ko'ngliga tugib qo'ydi. Negaki, fransuzlar Misrda, nemislar Turkiyada, inglizlar Hindistonda tarixiy yodgorliklarni tekshirib, ko'pgina boyliklarga ega bo'lishayotgandi. Yarim poshsho deb atalgan Fon Kaufman topogrof, etnograf, geograf olim-zobitlardan qadim qal'alar aks etgan tarixiy va jug'rofiy ma'lumotlar xaritasini tayyorlab berishn iltimos qiladi.

Ko'p ming yillik qal'a va makonlarni qum ostidan topish uchun mustahkam e'tiqod, iqtidor, fan yo'lidagi fidoiylilik zarurligini bosqinchi general o'ylab ham ko'rmaydi hamda uning bu orzusi amalga oshmaydi.

1936-yil bahor fasli boshlarida ekspeditsiya Amudaryoning Janubiy sohillari bo'ylab Xorazm vohasiga kirib keldi. Ekspeditsiya ixtiyorida o'ttiz to'rt nafar ilmiy xodim, bitta mashina, o'n ikkita tuya, yigirmata ot, eshaklar va boshqa kerakli asbob-uskunalar bor edi.³⁴ Arxeologik ekspeditsiyaga Sergey Pavlovich

²⁹ Неразик Е.Е. Древние города Хорезма и пути их развития (IV в. до н.э. IV в. н.э.). / Центральная Азия. История, источники, культура. – М.: Восточная литература, 2005. –С. 549- 550.

³⁰ Беруний Абу Райхон. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. –Тошкент: Фан, 1968. –Б.231.

³¹ Воробьева М.Г. Проблема «Большого Хорезма» и археология //Этнография и археология Средней Азии. –М.: Наука, 1979. –С. 40.

³² Рапопорт Ю.А. Краткий очерк истории древнего Хорезма в древности. –С. 31–32.

³³ S.P.Tolstov. Qadimiy Xorazm sivilizatsiyasini izlab. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2014-yil. 4-bet

³⁴ Shu manba. 5-bet

Tolstov rahbarlik qilar edi. Bu vaqtda u endigina 30 yoshga kirayotgan edi. Birinchi marotaba u 1929-yilda ilk bora Xorazmga kelgan edi. Kamtarinlik va fidoiylik Tolstovni akademik, yetuk olim darajasiga chiqardi.

U 1946-yil 4-iyulda Moskvada bo‘lib, fanlar akademiyasiga Xorazmda ish olib borayotgan ekspeditsiyaga doir hisobot berdi: *«Shu davrgacha noma'lum bo'lgan 200 ta qal'a siri ochildi. O'n bir ming kvadrat maydonda, yerto'larida 15-20 ming yil yotgan antropologik, arxeologik ashyoviy dalillar, ibtidoiy jamoa, quldorlik davri, qadimiy Xorazm davlatining paydo bo'lishi, yuksalishi va yemirilishiga doir ashyoviy topilmalar tarix fanida yangilik bo'ldi.»*³⁵

Xorazm vohasi antik davri tarixini o'rganishda S.P.Tolstov³⁶, A.V.Andrianov³⁷, Nerazik³⁸, M.G.Vorobeva³⁹, Y.A.Rapoport⁴⁰, B.I.Vaynberg⁴¹ singari olimlardan iborat bo'lgan Xorazm arxeologik ekspeditsiyasi xodimlari ulkan hissa qo'shganlar. Ularning izlanishlari va kashfiyotlari tufayli, Xorazm sivilizatsiyasi, qadimiy shaharlari, moddiy va ma'naviy madaniyat obidalari butun jahonga mashhur bo'ldi.

Akademik E.V.Rtveladze, D.A.Alimova tahriri ostida 2021-yilda nashrdan chiqqan O'zbek davlatchiligi tarixi kitobida, Qurbonboy Sobirovning 2009-yil chop qilingan Xorazmning qishloq va shaharlari mudofaa inshootlari, G'.Xo'djaniyazovning 2007-yil nashrdan chiqqan Qadimgi Xorazm mudofaa inshootlari, S.P.Tolstovning kitoblarida, D.Sh.Kurbanovning Xorazm vohasining qadimgi va ilk o'rta asrlar ma'naviy madaniyati kitobi, N.A.Egamberdiyevaning Amudaryo havzasi hududlarining qadimgi madaniyati DSc dissertatsiyasi

³⁵ S.P.Tolstov. Qadimiy Xorazm sivilizatsiyasini izlab. Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2014-yil. 6-bet

³⁶ Толстов С.П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. М., Изд-во МГУ 1948 г

³⁷ Андрианов Б.В. Древние оросительные системы Приаралья. М., «Наука» 1969 г

³⁸ Неразик Е.Е. К проблеме развития городов Хорезма. // Культура и искусства древнего Хорезма. М., «Наука»

³⁹ Воробьева М.Г., Лапиров-Скобло М.С., Неразик Е.Е. Археологические работы в Хазараспе в 1958-1960 гг. //МХЭ. Выш. 6. М., Изд-во АН СССР. 1963 г

⁴⁰ Рапопорт Ю.А. Космогонический сюжет на хорезмийских сосудах. //Средняя Азия в древности и средневековье. М-1977 г

⁴¹ Вайнберг Б.И. Скотоводческие племена в древнем Хорезме. //Культура и искусство древнего Хорезма. М., «Наука» 1981 г

avtoreferati, X.Matkarimovning Xorazm vohasida arxealogik tadqiqotlar tarixi PhD dissertatsiyasi avtoreferatida ko‘plab ilmiy ma’lumotlar yozib qoldirganlar.

Hozirgi vaqtda Xorazmda Urganch davlat universiteti professor-o‘qituvchilari va talabalari mavjud yodgorliklarni saqlash, yangilarini topish maqsadida ilm-fan bilan shug‘ullanib, Vatanimiz rivojlanishiga, boshqa davlatlar tomonidan O‘zbekistonni qadimiy, rivojlangan davlat sifatida tan olinishiga o‘z hissalarini qo‘shmoqdalar.

VOYAGA YETMAGAN YOSHLAR ORASIDA HUQUQBUZARLIKNI
OLDINI OLISH PROFILAKTIKASINI YARATISH ZARURATI

Namangan Davlat Universiteti

Yuridik fakulteti

“Milliy g’oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalish”

2-bosqich talabasi

Abdusattorova Gulyor

Rahbar Sotvoldiyev Faxriddin

Annotatsiya: Maqolada voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi profilaktikasi borasida umumta’lim maktablarining o’rni va ahamiyati o’rganib tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: huquqbuzarlik, g’ayriijtimoiy hatti-harakatlar, xulqatvor, yakka tartibdagi profilaktika, maxsus profilaktika.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish har bir davlatning muhim va asosiy vazifasi hisoblanadi. Inson tinch va xotirjam yashashni xohlaydi. Tinchlik bo’lgan joyda baraka va rivojlanish bo’ladi. Tinchlikni ta’minlashning asosiy omili bu insonlarni yoshlikdan bohlab to’g’ri fuqaro pozitsiyasida tarbiyaashdan iboratdir. Ushbu jadal rivojlanayotgan davrda yoshlarni huquqbuzarligini oldini olish va uni profilaktikasini ta’minlash davlatimiz oldida turgan ustuvor vazaifalardan biriga aylanib ulgrudi.

Voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi profilaktikasi masalasi faqatgina bir tashkilot zimmasidagi vazifa bo’lib qolmasdan, bu yo’nalishda tizimli faoliyatni olib borish maqsadga muvofiq bo’lishi haqida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev —Davlat idoralari aksariyat hollarda huquqbuzarliklar profilaktikasini faqatgina huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifasi sifatida baholab, oqibatda ushbu faoliyatga lozim darajada e’tibor qaratmayapti, deb ta’kidlagan. O‘zaro hamkorlik asosida tashkil etilgan faoliyat huquqbuzarlik sodir etish havfi ostidagi voyaga

yetmagan shaxslarni har tomonlama o'rganish va amaliy yordam ko'rsatishga imkon beradi⁴².

2010-yil 29 sentabrda qabul qilingan —Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida'gi qonunning 2-bob 8-moddasiga ko'ra —Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasini amalga oshiruvchi organlar hamda muassasalar tizimiga quyidagilar kiradi:

- Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha idoralararo komissiyalar;
- Ichki ishlar organlari;
- Ta'limni boshqarish organlari va ta'lim organlari;
- Vasiylik va homiylik organlari;
- Sog'liqni saqlashni boshqarish organlari va sog'liqni saqlash muassasalari;
- Mehnat organlari, deb belgilangan. Ta'lim tizimi huquqbuzarliklar profilaktikasi borasida ishlarni olib borishda voyaga yetmaganlarni kuzatish, xulqiy o'gishlarni payqash, axloqiy o'zgarishlarni nazorat qilishda ustunliklarga ega. Jumladan:

- ♣ O'quvchilarning kundalik davomatini o'rganish orqali sababsiz dars qoldiradigan va darsga qatnashga befarq bola va buning nazoratini to'g'ri tashkil etmagan oila haqida ma'lumotlar olish;

- ♣ Darslarni o'zlashtirishda qiynaladigan bolani payqash;

- ♣ Maktabga bolaning turli jismoniy jarohatlar (masalan, ko'karish, kuyish, holsizlik va boshqalar) bilan kelishi zo'ravonlikka duchor bo'lganligi ehtimoli yuzasidan o'rganishlar olib borish;

- ♣ Bolaning maktabdagi referent guruhi bilan munosabatini kuzatib borish;

- ♣ Darslarga doimiy kechikib kelishiga sabab bo'lgan sharoitlarni aniqlash;

---

⁴² 1. Sh.M. Mirziyoyev. 2017-yil 4-mart kuni qabul qilingan —Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2833- sonli Prezident qarori. <https://lex.uz/docs/- 3141186>

♣ Qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolganda yoki ota-onasi ajrashganda yoxud ota-onasidan biri vafot etganida boladagi hissiy va turmush o'zgarishlarining avval va hozirgi holatini tahlil qilish;

♣ Bolaning shaxsiy fazilatlari, dunyoqarashi, qiziqishlarini aniqlash kabi vazifalardir⁴³.

Mamlakatimizda jinoyatchilik va uni keltirib chiqaruvchi shart-sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu yo'nalishda yoshlarning jinoyatchilik yo'liga o'tishlarining oldini olishga katta e'tibor qaratilyapti.

Tadqiqotlar natijasida yoshlar huquqbuzarliklarining oldini olishning tashkiliy va huquqiy choralarini belgilash va hal etishda bir qator muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, ota-onalar tomonidan farzandlarining ta'lim muassasalarida ta'lim olishini pedagogik nazorat qilish darajasi juda sust. Shu bilan birga qishloq joylarida ta'lim muassasalarining yetarli emasligi, yoshlar (18-30 yosh) bilan shug'ullanuvchi davlat va nodavlat tashkilotlarining mas'ullik darajasini belgilovchi va ularga majburiyat yuklovchi qonun normalarining yagona tizimi mavjud emasligi shular jumlasidandir.

Jamiyatdagi barcha nojo'ya holatlar, jumladan, oiladagi notinchlik, ta'lim muassasalari ishidagi va boshqa sohalardagi kamchiliklar yoshlarning normal rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Huquqbuzarlik sodir etgan yoshlarning 62,2 foizi bo'sh vaqtlarini ko'chada o'tkazishadi⁴⁴.

Bunday salbiy holatlarning oldini olish uchun, avvalambor, axborot-tahlil ishlarini yo'lga qo'yish lozim. Bu bilan yoshlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatchilikning umumiy holati, miqyosi, tarkibi, tabiati va dinamikasi to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

---

⁴³ O'zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi —Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risidagi qonunning 8-moddasi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.-T.,2010.- №39.

⁴⁴ Костекова К.А. «Роль социального педагога в профилактике правонарушений в подростковой среде».

Shuningdek, yoshlar huquqbuzarliklarini baholashda ularning yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi omillarni inobatga olish, u yoki bu hududda ma'lum bir turdagi, ayniqsa, og'ir oqibatlarni keltirib chiqaruvchi jinoyatlarning sabablarini tahlil etish muhim ahamiyatga ega.

So'nggi statistik ma'lumotlarga qaraganda, yoshlar o'rtasida jinoyat sodir etish 2018 yil mobaynida o'tgan yilning shu davriga nisbatan 14 foizga, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyat sodir etish esa 17 foizga kamaygan⁴⁵. Biroq, yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning saqlanib turganligi barchamizni befarq qoldirmasligi lozim.

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish – butun jamiyatning vazifasi⁴⁶. Tadqiqotlar aksariyat jinoyatchilarning shaxsi dastlab tarbiyasizlik oqibatida shakllanishini ko'rsatmoqda. Tarbiyasi og'ir o'smir – axloqan tuzatish va qayta tarbiyalashga muhtoj bo'lgan shaxsdir. Uni axloqan tuzatish va tarbiyalash jinoyatchiga aylanishining oldini olish, shuningdek, jamiyat bilan normal aloqalarini tiklash, unda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish maqsadida amalga oshiriladi.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun “ Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalari” nomli loyiha Respublikamiz hududida amalga oshirildi. Unga ko'ra, Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish masalasi qo'yildi

Loyihaning vazifalari:

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalash bo'yicha xalqaro tajribalarini o'rganish.

---

⁴⁵ <https://infourok.ru/rol-socialnogo-pedagoga-v-profilaktike-pravonarusheniy-vpodrostkovoy-srede-3776595.html>

⁴⁶ <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/yoshlar-kelajagimiz-ularni-jinoyat-botqogiga-botirmaylik>

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning mavjud holatini o'rganish, tahlil qilish.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikning kelib chiqish sabablarini aniqlash.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikni oldini olish bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va pedagogik tizimi modelini ishlab chiqish.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini aprobatsiyadan o'tkazish.

Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni tarbiyalashning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish⁴⁷.

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish bugungi kunda jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha davlat tuzilmalari va jamoat tashkilotlari faoliyatining asosiy ustuvor yo'nalishiga aylandi. Albatta, bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu yoshlar orasida huquqbuzarliklarning o'sish yo'llarini o'rganish va ularning oldini olishsamaradorligini oshirishdir.

Profilaktik tadbirlar jarayonida bolani profilaktikaning to'liq obyektiga aylantirmasdan, barcha jarayonlarda u bilan birgalikda ishtirok etish va profilaktika subyektlari (maktab, jamoat tashkilotlari, oila, davlat organlari, jamiyat) hamkorligi to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lishi kerak.

---

⁴⁷ <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/yoshlar-kelajagimiz-ularni-jinoyat-botqogiga-botirmaylik>

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev. 2017-yil 4-mart kuni qabul qilingan —Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 2833- sonli Prezident qarori. <https://lex.uz/docs/-3141186>

2. O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi —Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risidagi qonunning 8-moddasi. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami.-T.,2010.,- №39.

3. Костекова К.А. «Роль социального педагога в профилактике правонарушений в подростковой среде».

4. <https://infourok.ru/rol-socialnogo-pedagoga-v-profilaktike-pravonarusheniy-v-podrostkovoy-srede-3776595.html>

5. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/yoshlar-kelajagimiz-ularni-jinoyat-botqogiga-botirmaylik>

MUSULMON OLAMIDA DINSHUNOSLIK FANINING
RIVOJLANISHI

Egamov Orifjon Adilbekovich

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Qiyosiy dinshunoslik mutaxassisligi 1- kurs magistranti

ANOTATSIYA

Musulmon olamidagi dinshunoslik fanining kirib kelishi va ularning dunyo dinlariga bo'lgan munosabatini o'rganish islom dinining naqadar go'zal din ekanini ochib beradi. Hozirgi kundagi turli xil radiqal shaxslar va jamoalarga bu orqali erkin fikrlar berish va islomda dinlarni qanchalik darajda o'rganish muhim keanini ochib beradi.

Kalit so'zlar: din, islom, mazhab, yo'nalish ,firqalar, fan,tarix.

KIRISH

Din azaldan kishilarni hamisha yaxshilikka, ezgu ishlarga chorlagan. Markaziy Osiyo xalqlari e'tiqod qilib kelgan islom dini ham yuksak insoniy fazilatlarining shakllanishiga xizmat qilgan. Din insoniyatning ruhiy dunyosi bilan chambarchas bog'liq, ijtimoiy hayotda doimo u bilan birga bo'lib kelgan. Dinni o'rganish — bu inson ma'naviy dunyosini o'rganishdir. Diniy manbalar insoniyat tarixida sodir bo'lgan ibratli voqealarni o'zida mujassam qilgan, ular kishilarni axloqiy tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Bu esa insonning hayot so'qmoqlarida adashmasligi, yaxshi-yomon, oq-u qorani anglab yetishi hamda o'z umrini oqilona tashkil etishi uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Natijada insonning turmush tarzi yuksalib, jamiyatda taraqqiy etadi.

Dinga e'tiqod qilish va vijdon erkinligi masalasi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o'z aksini topgan. U xalqaro huquqiy-me'yoriy talablarga to'liq javob beradi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida vijdon erkinligining ta'minlanishi, barcha fuqarolarning bir xil huquq va erkinliklarga, jumladan, e'tiqod

erkinligi huquqiga egaligi, dini va e'tiqodidan qat'i nazar, qonun oldida tengligi ko'rsatilgan.

Ko'p millatli, ko'p konfessiyali O'zbekistonda mustaqillikka erishilgan ilk yillardanoq din, bag'rikenglik masalalariga katta e'tibor berildi. Dinning insonparvarlik falsafasi, ezgu g'oyalari va buyuk ajdodlarimiz merosidan bahramand bo'lish, ushbu yuksak qadriyatlarning yoshlar qalbidan joy olishi uchun mamlakatimiz ta'lim tizimi sohasida ko'plab ishlar amalga oshirildi.

Ijtimoiy-ma'naviy hayot, milliy va demokratik taraqqiyotning uyg'unligi, millat va mamlakatning yuksalib, dunyoga yuz tutish jarayoni yosh avlodning ma'naviy qiyofasi, tafakkur tarzi, milliy, diniy, umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishdagi ko'nikma va bilimlariga chambarchas bog'liq. Zero, dinni xolis, ilmiy tadqiq etish, uni yaxlit ijtimoiy fenomen sifatida o'rganish uning bugungi holati va din bilan bog'liq masalalarni tizimli tahlil qilish va istiqbolini belgilash imkonini beradi.

ASOSIY QISM

Musulmon olamida dinlarni o'rganish orasida qadimiy yo'lga keladigan bo'lsak mazhablar va yo'nalishlar borasidagi islomiy ilmlar birdaniga paydo bo'lmagan, balki u ko'plab rivojlanish bosqichlaridan o'tgan. Bu ilmning asosi deya aslida Payg'ambar sallolohu alayhi vasallamning islom ummati yetmish uch firqaga bo'linishi borasidagi hadisni keltirish mumkin.

“Majusiylar yetmish firqaga bo'lindi, yahudiylar yetmish bir firqaga, nasroniylar esa yetmish ikki firqaga bo'lindi. Islom ummati yetmish uch firqaga bo'linadi va ulardan bittasi najot topguvchidir, qolganlari halok bo'ladi” dedilar. “Najot topguvchilar kimlar” deya so'raldi. “Ahli sunnah val jamoa” dedilar. “Sunnat val jamoa” kimlar deyildi. “Bugun men va sahobalarim uning uzra bo'lganimizdir” dedilar.

Dinlarni o'rganish fani yoki qiyosiy dinshunoslik fani haqida doktor Abdulkader Baxoush shunday deydi: “Bu fanning materiallari Islom tafakkurida

juda ko'p va o'ziga xosdir. Islomiy olimlar tomonidan tasvirlangan. Mahab va yo'nalishlar deb ataladigan bu fan, Islom olamining boshqa xalqlar va millatlar uchun ochiqligida katta ahamiyatga ega. Chunki bu asarlar aloqa ko'prigi bo'lib xizmat qiladi va musulmon olimlarining bu fanga qiziqishi shubhasiz ekanini musulmonlar va boshqalar o'rtasida ko'plab dialogik va dialektik harakatlar faol bo'lganini yana bir bora tasdiqlaydi”.⁴⁸

Arab musulmon olimlarining dinlar ilmiga bo'lgan qiziqishi hijriy ikkinchi asrning oxiri va uchinchi asrning boshlarida boshlangan . Dinlarni ichida o'rganishi lozim bo'lgan eng muhimlari bilan bog'liq xarita chizilgan va xarita orqali eng muhim millatlar va dinlarni ajratib ko'rsatish uchun o'z yo'lini yaratish

Payg'ambar vafotidan keyin musulmonlarni siyosiy tafovutlar qiynab qo'ydi va diniy mazhablar va yo'nalishlar paydo bo'la boshladi, ayniqsa Islom fathlaridan so'ng, bu musulmonlarning qadimiy va turli e'tiqod va urf-odatlariga ega bo'lgan xalqlar bilan assimilyatsiya qilinishiga olib keldi, va bu narsalar Islomga soya soldi. Shia, mu'tazila, murjia va boshqa mazhablar shakllandi va mutafakkirlar, tarixchilar, e'tiqod va kult olimlari paydo bo'ldi, ular maqolalar, hukumlar , bu firqalarni ochib berishlik uchun kitoblar yozdilar. Ushbu kitoblarning eng muhimi, “Qadariylarga raddiya” va “Murjianing tarniflari” kitobidir. Afsuskiy bu kitoblar borasidagi yozuvchi ham mo'taziliya firqasi azosi va asoschisi, birinchi mo'tazila yozuvchi Vosil ibn Ato bo'lgan.

Usmonli davrida boshqa dinlar haqidagi ma'lumotlarni “Al milal va an nihal”, “al farq baynal firoq ” kabi asarlarda topishlik mumkin. Usmonli imperiyasining so'nggi davrlarida maktablarda dinlar tarixi to'g'risida umumiy tarix ichida ma'lumotlar berila boshlandi. 1914 yilga kelib ochila boshlagan madrasalarda esa bu fan alohida fan sifatida “Tarix ul adyan val mazahib- dinlar va mazhablar tarixi” deya kiritildi va o'qitila boshlandi. Ba'zi islohatlardan keyin, bu fanga

---

⁴⁸ Tohir Hasu Zayyariy. Asrimizdagi satsiologik nazariyalar. Urdun: Bayrut, 2016. -B.258-259

qo‘shimcha ravishda, barcha din vakillari bilan bilan ko‘rishish orqali o‘tiladigan “Ma‘lumot ud-din ” fani dars sifatida o‘tila boshlandi.⁴⁹

Usmonli davridagi dinlar tarixi bilan bog‘liq adabiyotlarni nazar tashlaydigan bo‘lsak, “Asotiyr” deya nomlangan va keyinchalik Shashteyn Samiy tomonidan 1878-yil nashir etilgan asarni topishligimiz mumkin. Bu asarda ko‘plab ibtidoiy dinlar haqida ma‘lumotlar berilgan va shu orqali madrasa talabalariga ko‘plab ma‘lumotlar yetkazilgan. Shu tariqa islom olamida ham dinlar tarixi va dunyo dinlarini qiyosiy o‘rganish borasidagi ilmar rivojlandi va rivojlanib kelmoqda.

XULOSA

Ijtimoiy-ma‘naviy hayot, milliy va demokratik taraqqiyotning uyg‘unligi, millat va mamlakatning yuksalib, dunyoga yuz tutish jarayoni yosh avlodning ma‘naviy qiyofasi, tafakkur tarzi, milliy, diniy, umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirishdagi ko‘nikma va bilimlariga chambarchas bog‘liq. Zero, dinni xolis, ilmiy tadqiq etish, uni yaxlit ijtimoiy fenomen sifatida o‘rganish uning bugungi holati va din bilan bog‘liq masalalarni tizimli tahlil qilish va istiqbolini belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tohir Hasu Zayyariy. Asrimizdagi satsiologik nazariyalar. Urdun: Bayrut, 2016.- B.258-259
2. Mehmet Aydin “Usmon Ali madrasalarida tarixiy adyon darsligi”. Usmoni dunyosida bilim va o‘git millatlar kongresi. (Istanbul: Islam tarixi va san’ati markazi, 2001y) 169

---

⁴⁹ Mehmet Aydin “Usmon Ali madrasalarida tarixiy adyon darsli”. Usmoni dunyosida bilim va o‘git millatlar kongresi. (Istanbul: Islam tarixi va san’ati markazi, 2001y) 169

VOLEYBOLCHILARNING XUJUM TAKTIKASI ASOSLARI

Odilova Feruza Valijon kizi

Toshkent Irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti Professional ta'lim va jismoniy madaniyat kafedrası assistenti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada voleybolchilarning xujum taktikasi asoslari va funksional tayyorgarlik asoslari. To'g'ri va o'z vaqtida qo'yilgan asosiy malaka va mahoratlarni shakllantirish jarayoni haqida malumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: voleybol, hujum taktikasi, jamoaning taktik harakati, guruhli taktik harakat, individual taktik harakatlar.

KIRISH

O'zbekistonda Jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirish to'g'risida kadrlar tayyorlashdagi oqilona tizim muhim ahamiyatga ega. SHu bois respublikamizda jismoniy madaniyatning maqsad va vaziri falari hukumatning hamda Respublika jismoniy–tarbiya va sport qo'mitasining qaroridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Respublikamizda amalga oshirilayotgan jismoniy madaniyatni o'z oldiga qo'ygan maqsadi sog'lom-ruhan tetik va bunyodkor insonni hayotga tayyorlashdan iborat.

MUXOKAMA VA NATIJALAR

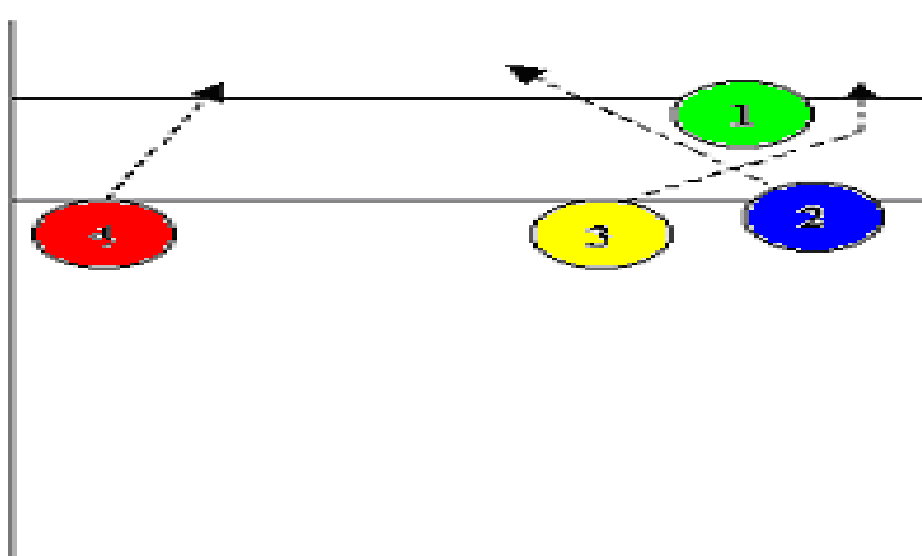
Hujum taktikasi deganda jamoaning taktik harakati, guruhli taktik harakat va individual taktik harakatlar tushuniladi. Hujumdagi keng qamrovli taktik faoliyat ma'lum bir taktik kombinatsiya asosida boshlanadi va kombinatsiya so'ngida individual harakat usuli bilan yakunlanadi. Hujum taktikasining mantiqiy ketma-ketligini va mazmunini quyidagi tartibda ko'rib chiqamiz.

Hujumdagi jamoaviy taktik harakatlar quyidagi uchta yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi: ikkinchi to'p uzatishdan so'ng oldingi qator (hujum zonasi) dagi

o'yinchilar tomonidan; ikkinchi to'p uzatishdan so'ng ikkinchi qator (himoya zonasi) dagi o'yinchilar tomonidan; birinchi to'p uzatishdan so'ng.

Bog'lovchi o'yinchi oldingi zonada joylashganda hujumni uyushtirish variantlari 1-rasmda berilgan. Bunday hujumni uyushtirishning sezilarli kamchiliklaridan biri – bu hujumda oldingi qator o'yinchilaridan ikki kishining ishtirok etishi mumkinligidir. Lekin zamonaviy voleybolda himoya zonasidan tashkil qilinadigan hujum zarbalari ushbu kamchilikni deyarli bartaraf etgan desa bo'ladi.

1-rasm.

Hujumni uyushtirishda bog'lovchi o'yinchi orqa qatordan to'r oldiga chiqib ikkinchi to'pni uzatganda, hujum qilish va uning samarasini oshirish imkoniyati kengayadi. Bog'lovchi o'yinchi orqada joylashgan 1,5,6-zonalardan to'r oldiga chiqib, turli hujum kombinatsiyalarini tashkil qilinadi. Birinchi to'pni uzatishdan so'ng hujum qilish yoki aldab to'p tashlash (otkidka) hujum harakatlarini samarali hal qilishga imkon bersa-da, ammo bu usullarni bajarish uchun zarur sharoit (uzatilgan to'pning juda qulay bo'lishi) va hujumchidan katta malaka talab etiladi. Aldab to'p tashlaganda, hujumchi yoki bog'lovchi o'yinchi (oldingi zonada joylashgan vaqtdagina) sakrab hujum zarbasini bajarayotganday (imitatsiya) bo'lib, aldamchi harakatni amalga oshiradi.

Guruhli taktik harakat deganda ikki yoki undan ortiq o'yinchilarning hujum vazifasini hal qilishi tushuniladi. Guruhli taktik harakatlar quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Bog'lovchi o'yinchi oldingi qatorda bo'lganda, uning ishtirokida hujum uyushtirish;
2. Xuddi shunday, faqat bog'lovchi o'yinchi orqa qatorda joylashganda;
3. To'pni qabul qilish va hujumchi tomonidan ikkinchi to'pning zarba beruvchi hujumchiga yetkazib berilishi;
4. Hujumchining hujum zarbasiga taqlid qilish bilan aldamchi to'p tashlashni amalga oshirishi.

Har bir guruhli harakat oldindan kelishilgan va o'rgatilgan taktik kombinatsiyalar orqali bajariladi. Hujumchilar hujum harakatlarini amalga oshirishda quyidagi tartibda harakatlanadilar: harakat yo'nalishini o'zgartirmasdan (har kim o'z zonasida); harakat yo'nalishini o'zgartirib; chalkash harakat yo'nalishida. Yuqorida ko'rsatilgan yo'nalishlar bo'yicha tashkil qilinadigan taktik kombinatsiyalarni ko'rib chiqamiz.

1. To'pni qabul qiluvchi uni 3-zonada joylashgan bog'lovchiga yetkazib beradi, o'z navbatida, bog'lovchi to'pni 4 yoki 2-zonaga (bosh orqasidan) uzatadi. Agarda bog'lovchi 2-zonada joylashgan bo'lsa, u to'pni 4 yoki 3-zonalarning biriga uzatadi. Ushbu kombinatsiyani bog'lovchi orqa zonadan oldingi zonaga chiqib to'p uzatishda ham qo'llashi mumkin. Bu kombinatsiyada asosiy vazifani 3-zonadagi o'yinchi bajaradi. U raqibda past, qisqa yoki tezlashib uchib boruvchi to'pni hujum qilinishi mumkin degan tasavvurni hosil qilishi kerak.
2. To'pni qabul qiluvchi uni 3-zonadagi bog'lovchi o'yinchiga yetkazib beradi. Bog'lovchi o'yinchi esa to'pni quyidagicha uzatib berishi mumkin: 4–3-zonalar oralig'iga qisqa zarba uchun; past trayektoriya bo'yicha o'z zonasiga; past trayektoriya bo'yicha bosh orqasiga; 3–2-zonalar oralig'iga qisqartirilgan masofa bo'yicha.

Hujumchilar zarba berish uchun ma'lum burchak asosida harakatlanadilar. Hujumchilarning shu tartibdagi bir qator harakatlari ma'lum ma'nodagi kombinatsiyalarning nomlanishiga sabab bo'ladi.

Bularga «eshelon» va «to'lqin» kombinatsiyalarini misol keltirish mumkin.

«To'lqin» kombinatsiyasida uchta o'yinchi – bog'lovchi va 3–4- zonalardagi hujumchi ishtirok etadi. 3-zonadagi o'yinchi past to'p uzatish (qisqa, uchishda) bilan bo'ladigan hujumni boshlab berish uchun yugurib keladi. To'p 4-zonadagi o'yinchiga, 4 va 3- zonalari oralig'iga uzatib beriladi. 3-zonadagi o'yinchi hujum zarbasiga taqlid qilib, raqibning to'siq qo'yuvchi o'yinchilarini chalg'itadi. Bu esa 4-zona o'yinchisining hujumni samarali yakunlashiga (to'siqsiz yoki to'siq qo'yish kechikkanligi bilan bog'liq) imkon yaratadi. Kelishuvga asosan to'p uzatish uzunligi o'zgartirib boriladi. Agarda to'pni qabul qilish 4-zonaga yaqin joyda sodir bo'lgan bo'lsa, «eshelon» kombinatsiyasini amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratiladi. Bu holda 3-zonadagi o'yinchining harakati yuqoridagi kabi bo'ladi, 4-zonadagi o'yinchi yugurish yo'nalishini o'zgartirib, 3-zonadagi o'yinchining orqasiga o'tmoqchi bo'ladi, ammo bu harakatni bir temp keyinroq bajaradi. Ushbu kombinatsiyani to'p 2-zona yaqiniga uzatilgan bo'lsa, 3 va 2-zonalarda ham bajarish mumkin.

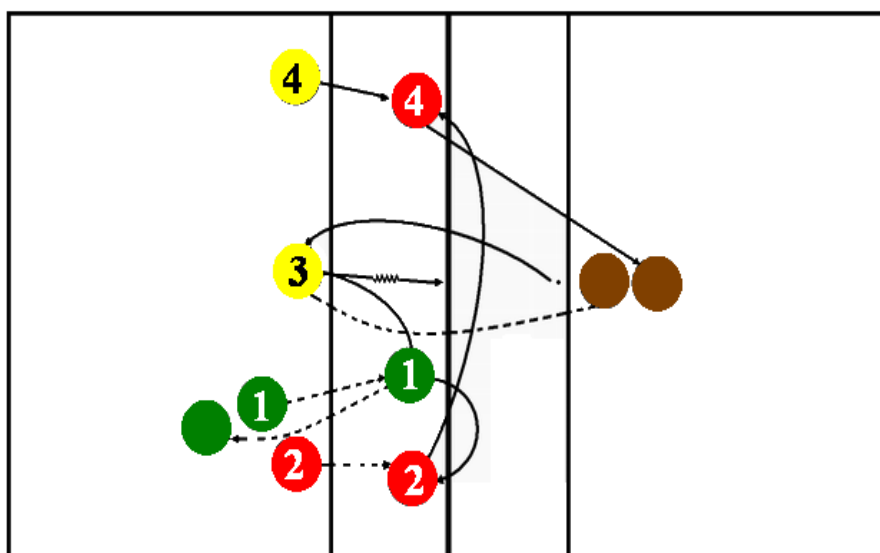
3. Chalkashma kesim harakatlanishlar bilan amalga oshiriladigan taktik kombinatsiyalarni bajarish yuqori tayyorgarlik va malaka talab etadi. Bularga «Krest» (asosiy), «Oldinga krest», «Orqaga krest» kombinatsiyalari kiradi. «Krest» hujumida 3 va 4- zonalardagi hujumchilar ishtirok etadi. 4-zonadagi hujumchi tezkor harakat bilan bog'lovchi o'yinchi yoniga past (qisqa, uchib) uzatilgan to'pga hujum zarbasini berish yoki taqlid qilish uchun boradi. 3-zonadagi o'yinchi bir oz keyinroq 4-zona o'yinchisining orqasiga o'tadi va hujumni yakunlaydi. To'p uzatish trayektoriyasi oldindan kelishib olinadi, ammo to'p uzatish o'rtachadan baland bo'lmasligi zarur, aks holda kombinatsiya o'z mohiyatini yo'qotadi.

«Oldinga krest» kombinatsiyasini 3-zona o'yinchisi boshlaydi, 2-zonadagi sherigi uning orqasiga o'tib, bir oz kechikib sakraydi va hujumni yakunlaydi.

«Orqaga krest» kombinatsiyasida esa harakatlanishni birinchi bo‘lib 2-zona o‘yinchisi boshlab beradi, 3-zona o‘yinchisi esa uning orqasidan 2-zonada hujum qilish uchun harakatlanadi. Bu variantdagi kombinatsiya birmuncha murakkabroq hisoblanadi.

Guruhli hujum harakatlari birinchi to‘p uzatishdan keyin ham amalga oshirilishi yuqorida bayon etilgan edi. Bunday hujum harakatlarini faqatgina birinchi to‘p sifatli qabul qilinganda (raqib jamoasi o‘z harakatlarini hujum bilan yakunlay olmasa, o‘yinga kiritilgan to‘p qiyinchilik tug‘dirmasa) amalga oshirish mumkin. Bunda hujum ikki xil variantda yakunlanishi mumkin. Birinchi variantda hujum zarbasi beriladi (2-rasm), ikkinchi variantda aldamchi to‘p tashlash amalga oshiriladi.

2-rasm.

Afsuski, yosh voleybolchilar bilan ishlaganda, taktik kombinatsiyalarni o‘rgatish va ularni o‘yin jarayonida qo‘llanilishiga kam e‘tibor beriladi. Taktik kombinatsiyalarni qo‘llashda quyidagi ikki holatdan kelib chiqish zarur:

1. Taktik kombinatsiyalarni qo‘llash aniq o‘yin sharoitidan kelib chiqishi kerak;
2. Kombinatsiyalar jamoaning texnik-taktik tayyorgarlik imkoniyatlariga asoslanishi kerak.

Yakka taktik harakatlar jamoa va guruhli o‘yin harakatlarining asosiy tarkibi bo‘lib hisoblanadi. Ular to‘psiz va to‘p bilan bo‘ladigan harakatlarga bo‘linadi. To‘psiz

harakatlarga to'pni o'yinga kiritish, to'p uzatish, hujum qilish uchun joy tanlash va jamoa, guruhli harakatlarga ko'ra mos harakatlanishlar kiradi.

Hujum zarbasi uchun to'p uzatishda o'yinchining harakatlariga quyidagilar kiradi:

- 1) bog'lovchi o'yinchi oldida turgan hujumchiga to'p uzatish;
- 2) bog'lovchi o'yinchi orqasida turgan hujumchiga to'p uzatish;
- 3) hujumchilarga bir me'yorda to'p uzatishni taqsimlash;
- 4) raqib jamoasining kuchsiz to'siq qo'yuvchisiga nisbatan to'p uzatish;
- 5) to'pni qabul qilish va o'yinning taktik rejasidan kelib chiqib to'p uzatish trayektoriyasini belgilash;
- 6) to'pni aldamchi harakatlar bilan taqlid tarzida uzatishlar:

Oldinga to'p uzatayotganday bo'lib, uni raqib maydonchasiga tashlash; oldinga to'p uzatgandek ko'rsatib, bosh orqasiga to'p uzatish; bosh orqasiga to'p uzatishni ko'rsatib oldinga to'p uzatish.

To'pni o'yinga kiritishda quyidagilar asosiy taktik harakatlar hisoblanadi:

- 1) to'pni kuch jihatiga ko'ra navbatlashtirish;
- 2) to'pni raqib jamoasining samarasiz qabul qiluvchi o'yinchisi tomon yo'naltirish;
- 3) to'pni raqibning asosiy hujumchisiga yo'llash;
- 4) to'pni yangi tushgan o'yinchiga yo'llash;
- 5) to'pni orqa zonadan chiqayotgan bog'lovchi o'yinchiga yo'llash;
- 6) to'pni o'yinchilar orasiga yo'llash;
- 7) to'pni maydonning bo'sh va qiyin qabul qilinadigan joylariga yo'llash.

Hujumdagi va hujum zarbalarini berishdagi asosiy taktik harakatlarga quyidagilar kiradi:

- 1) hujum qilish usulini tanlash;
- 2) hujum zarbasini va aldamchi harakatlarni imitatsiya qilish;
- 3) o'yin vaziyatidan kelib chiqib, hujum zarbalarini berish usullarini navbatlashtirish;
- 4) to'siq ustidan zarba berish, to'siq uchun ko'tarilgan qo'llar orasidan, to'pni to'siqdan maydon chekkasiga chiqarib yuborishni mo'ljallab zarba berish;

5) hujum zarbasini imitatsiya qilib, sakrab to‘p uzatish;

6) sakrab to‘p uzatishni imitatsiya qilib aldamchi harakat bilan to‘pni raqib maydoniga tashlash.

Voleybolchilarni xujumda muvaffaqiyatga erishishida murabbiy tomonidan o‘yinchilarga motivatsiyani (ustanovka) samarali tashkil etishi muxim xisoblanadi.

XULOSA

Ko‘p yillik amaliy faoliyatimiz natijalari xujumda g‘alabaga erishishning yana bir muhim omili jamoadagi har bir o‘yinchining maqsadi jamoaning umumiy maqsadi bilan uzviy bog‘liqlikda, yagonalikda ekanligini ko‘rsatadi.

Ayrim hollarda jamoada sportchilari o‘rtasida o‘zaro ijobiy munosabatlarning buzilishi oqibatida paydo bo‘ladigan noxushliklar o‘yinchilarda turli salbiy holatlarni vujudga keltiradi: ularda bir-biriga ishonchsizlik, bir-birining o‘yinidan qoniqmaslik, adolatsizlik, tartibsizlik kabi salbiy munosabatlar paydo bo‘ladi. Natijada jamoa o‘yinchilari ketma-ket mag‘lubiyatga uchrayveradi, o‘yinning sifati pasayadi, o‘yinchilar boshqa jamoalarga o‘tib ketishga majbur bo‘ladilar. Agar sport jamoalarida ruhshunos lavozimi joriy etilib, uning faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa, bunday salbiy holatlarning oldi olingan yoki bunday noxushliklarga barham berilgan bo‘lar edi.

Sportchilar bilan har xil miqyosidagi musobaqalarda ishlash tajribasi shuni ko‘rsatdiki, maqsadga erishish vositalarga urg‘u bermasdan, sportchining ongi natijaga yo‘naltirilsa, maqsadga erishishda to‘siq hosil bo‘ladi.

Sportchining xulq-atvori va psixikasiga ta‘sir etadigan har xil usullarni ehtiyotkorlik bilan, ularga moslashtirib qo‘llash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vaynbaum YA. S. Gigiena fizicheskogo vospitaniya i sporta. Uchebnik. Moskva. 2002.
2. M.B.Ibragimov. Voleybol tibbiyoti. O‘quv qo‘llanma. Buxoro “Durdona” 2018 y.
3. Айрапетянц Л.Р., Годик М.А. Спортивные игры. //монография. – Т.: Ибн

Сино, 1991.

4. Aizman R.I., Lysova N.F. Yosh fiziologiyasi: darslik. nafaqa . -Novosibirsk: Ed. NGPU, 2010.

5. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya: darslik. / G.M. Andreeva. - Minsk: Aspect Press, 2001.

6. Gordon S.M. Sport mashg'ulotlari: ilmiy va uslubiy qo'llanma / S.M. Gordon.- M.: Jismoniy madaniyat, 2008.

7. Айрапетьянц Л.Р., Годик М.А. Спортивные игры. // Монография. Т.: Ибн Сино, 1991.

8. Айрапетьянц Л.Р. Волейбол. // Учебник для высших учебных заведений. Т.: Zar qalam. 2006.

9. Ayrapetyants L.R., Pulatov A.A., Isroilov Sh.X. Voleybol. // Oliy o'quv yurtlari umumiy kurs talabalari uchun o'quv qo'llanma. Т.:2009.

10. Беляев А.В. Обучение тактике игры в волейбол и её совершенствование. //Методическое пособие. М.: Олимпия. Человек., 2008.

